

Al Liamm

Tir na nÓg

Gouere - Eost 2018



Tarzh : www.fr.gde-fon.com

www.alliamm.bzh

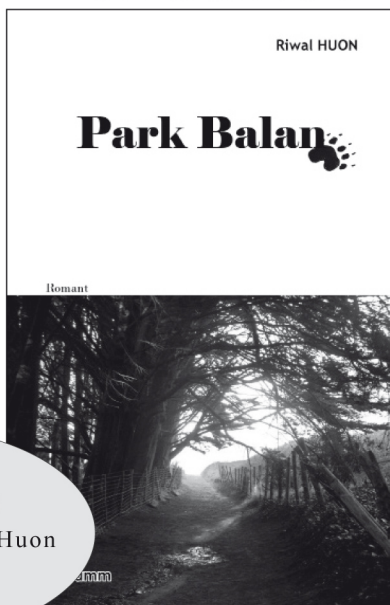
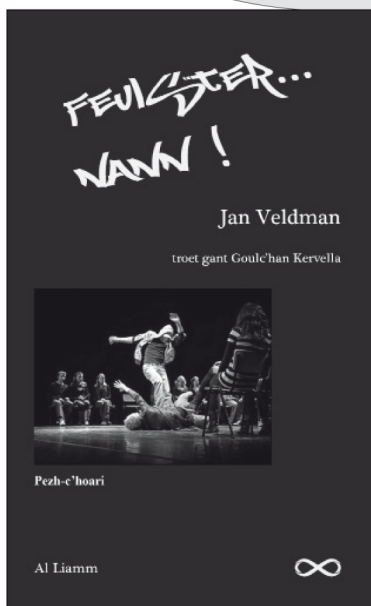
429

Nevez embannet gant Al Liamm

Du evel an noz liesliv

Dastumad danevelloù gant
Malo Bouëssel du Bourg,

136 pajenn, 12€



Feulster... Nann !

Pezh-c'hoari gant Jan Veldman,
brezhoneg gant Goul'han

Kervella

44 fajenn, 9€

Park Balan

Romant gant Riwal Huon

170 pajenn, 12€

Kuzul ar Brezhoneg

Tachenn Volta 2 - 1 straed Ampère - 22300 Lannuon

TAOLENN

Al Liamm 429 , Gouere - Eost 2018

Breizh-Kembre / Kembre-Breizh , gant Al Liamm.....	3
Englynion evit ar vro hag ar yezh , gant Roger JONES & Alan LLWYD (bzhg gant Iwan COUÉE)	4
L. Kaezh , gant Meven ar C'HOADIG	7
Honno , gant Janig BODIOU	16
Pa gomze Al Liamm kembraeg ha... diwar-benn Kembre , gant Herve LATIMIER	23
Kembre bepred , gant Dafydd IWAN (bzhg gant Iwan COUÉE)	26
Gwyn Griffiths , gant Herve LATIMIER	30
Un dro e Kembre , gant Roparz HEMON.....	36
Sant C'hireg, ur sant kevrinus , gant Gireg KONAN	58
Drouized Breizh ha drouized Kembre , gant Herve LATIMIER .	71
Drouizelezh an dihun breizhek , gant TALDIR	75
Un damsell ouzh ar c'hembraeg er mediaoù e 2018 , gant Stefan MOAL	81

www.alliamm.bzh

Embannet gant skoazell



centre national du
Livre

Al Liamm

Tîr na nÔg



Rener

Tudual HUON

6, Straed ar C'hroashent
35114 LANWEZOÛ

Teñzorer

Herve HUON

Sekretour

Herve LATIMIER

27, bali Laenneg - 35000 ROAZHON

Kuzul-ren

Tudual Huon, Herve Huon,
Annaig Kervella, Herve Latimier,
Erwan Hupel, Malo Bouëssel du Bourg,
Riwal Huon

Burev

Jerom OLIVRY

Tachenn Volta 2 - 1 straed Ampère
22300 LANNUON

sekretourva@alliamm.bzh

**Kasit ho skridoù da
skridou@alliamm.bzh**

AL LIAMM Tir na nOg n° 429

Revue littéraire bimensuelle éditée par AL LIAMM, Date de parution : Août 2018, Dépôt légal : 3^{ème} trimestre 2018
Directeur de publication : Tudual HUON, 6 rue du Croissant 35114 St Benoit des Ondes, *Secrétaire* : Herve LATIMIER,
27 bd. Laennec 35000 Rennes, *Administration et abonnement* : Espace Volta 2 - 1 rue Ampère - 22300 Lannion
sekretourva@alliamm.bzh
Imprimeur : Ouestélio 505 rue Julien de la Gravière Port de commerce CS 92901 - 29229 Brest CEDEX 2
Abonnement : normal 35€, étudiants/chômeurs 19€, étranger 40€, numérique 15€, prix au numéro 7€
C.P.A.P. 0421 G 88189

Al Liamm

Breizh-Kembre / Kembre-Breizh

An erminig hag an aerouant
Ar vombard hag an delenn
Ar c'han-ha-diskan hag al lazoù-kanañ
Bro Gozh ma zadoù ha *Hen Wlad Fy Nhadau*
Klichedoù, gwir eo.

Met adal an arouezioù-se e c'heller mont kalz pelloc'h.

Kouviad a-enor Emvod ar Gelted an Oriant eo Kembre ar bloaz-mañ. Liammoù a-gozh a zo etre an div vro. Niverennoù kentañ *Al Liamm* a oa troet kenañ war-zu tramor. Bepred e chom Kembre ur skouer evidomp Bretoned.

Kinnig a reomp deoc'h ober un droiad er vro-se, kenitervez d'hon hini. A-drugarez d'un toullad tud ez imp war hentoù bed sevenadurel, politikel, ekonomikel Kembre d'ur mare m'eo nec'het un darn vat eus he zud gant ar *Brexit*. Pe dazont evito ? Ra vo broudet hol lennerien da c'houzout hiroc'h diwar-benn bro an aerouant ruz. Ha *Diolch yn fawr* d'ar re o deus kemeret perzh en niverenn-mañ.

Englynion evit ar vro hag ar yezh

Roger JONES & Alan LLWYD

Brezhoneg gant Iwan COUÉE.

Un teñzor a varzhoniezh eo an englynion, un teñzor daskoret dimp gant rummadoù ha rummadoù a varzhed kembraek ha kernevek, diwar hengoun hag andon hon yezhoù predenek. Un doare haiku keltiek a c'hellje bezañ graet anezho, gant temoù o tennañ d'an denelezh ha da garantez an natur, gant gouiziegezh lennek, ha gant ar striv da skrivañ barzhoniezh berr, don ha fromus. Tennet eo bet an englynion da heul diwar Y Flodeugerdd Englynion Newydd (Teskad Nevez a Englynion), kenurzhiet hag embannet en 2009 gant ar barzh Alan LLwyd. Reolennoù strizh an englyn a zo diaes da heuliañ ha luziet eo enta treiñ war un dro ar yezh, ar ster, al lusk hag ar c'hlotennoù. Setu perak em eus kavet gwell reiñ un doare dieub, dreist-holl e-keñver ar gerioù, d'an troidigezhioù a vo lennet amañ.

Kembre

Va anken meur, va gwenved, - va freder
Ha va baradoz klet ;
Gant c'hwervoni 'm eus da garet,
Ha gant karantez argaset.

Alan Llwyd

Bro gembraek

Nep Avalon anezhi, - na dir hud
Bro ar vezh, bro ar si ;
Dispennet pep kened ganti -
Ruzvaen e-touez al lousteri.

Alan Llwyd

Kembraeg

Yezh va c'han, ganti ganet, - yezh c'houlou
Yezh oaled ha kevret ;
Yezh dinamm va mamm garet,
Yezh 'vit ar bed, yezh pedet.

Roger Jones

Kembre hiziv

Amzer kourmoul ha dilez, - amzer enk,
Amzer ankouazh ar yezh ;
Amzer nevez da reiñ advuhez
Dezhi diwar feiz ha levenez.

*Tim Ymryson y Beirdd Sir Feirionnydd*¹

1 Strollad Kontelezh Meirionnydd evit Kenstrivadeg ar Varzhed.

L. kaezh

Trugarez da Vathieu

Mont mat a ran, an tamm lizher-mañ zo a-berzh M. ar mignon en doa graet hent ganin betek amañ.

Pell zo dija em boa resevet ul lizher deus da berzh e-barzh ma boest lizhiri e Prospect street en Aberyswyth. N'on ket evit kompren penaos e oas deuet a-benn da gavout ar chomlec'h ha ne savin ket ar goulenn, kevrinoù a zo a rank chom kuzh.

Respont a ran gant dale, gouzout a ran. Ma digarez, ma vefes amañ e c'houlennfes perak, eüruzamant evidon, n'emaout ket. Gallout a ran chom direspont neuze. Da-heul e kavi un istorig diwar-benn ur bloavezh e Kembre, savet diwar istorioùigoù all.

Mont mat a ran e-giz ma lavaren, ar veaj a oa hir ha plijus, dreist-holl er vag. An avel a oa kreñv hag ar mor brav, un nebeud reolennoù, pe kuzulioù kentoc'h a c'hellfen aliañ evit beajiñ disoursi ha didrubuilh.

Reolenn gentañ : ma vez avel greñv war ar vag, arabat klask lamm gant ur pellgomzer hezoug er c'hodell (kuit da goll ar batiri hag ar c'harger e donder didruez gwagennoù Mor Breizh).

Eil Reolenn : a-raok tremen dirak ur maltouter gall gant un disglavier kleze, kuzhat an disglavier kleze.

Trede Reolenn : a-raok tremen dirak ur maltouter saoz prientiñ an disglavier kleze.

Pedervet Reolenn : kousket e-barzh an tren a lak' an amzer da dremen. Arabat kousket re bell e-barzh an tren.

An heol a oa o kuzhat pa zegouezhis en Aberystwyth, hag an tren a gendalc'he dibaouez war-zu un draoñienn entanet gant gouloù ruz ar c'hornôg. An degemer en Aber a oa bet dispar, kavet hor boa (M. ha me) un ti nepell deus porzhig pesketa ar gêr. Ma c'hambr a oa en eil estaj e-kichen ar gegin, uhel a-walc'h e oa evit ma c'hellfen gwelet ar porzh, ar bigi, hag ar menez. Uhel a-walc'h ivez evit bezañ dihunet gant ar gouelini fuloret abred diouzh ar mintin.

Touellet e oan bet e-pad an div sizhunvezh gentañ, div sizhunvezh dispar, div sizhunvezh dindan an heol e-pad an deiz hag ar stered e-pad an noz. Ur pech, ur stign, un toull-trap ! E-pad ar seizh miz da heul ne oa ket bet un devezh a-bezh hep glav pe hep koumoul gris o leuniañ an oabl, prest da zislonkañ takennoù gleborek war bennoù ar gouelini hag an dud vat. An amzer a oa bet spontus er bloaz-se, diouzh a lavare Kembreiz ivez. Hag evel-just e-ranken bale un eurvezh bemdez dindan ar glav evit gallout heuliañ kentelioù ar skolveur.

An div sizhunvezh-se a oa bet trankilik, kenlabouret em boa gant M. evit ober war-dro ar paperioù. Saveteet en doa ac'hanon (hep gouzout dezhañ marteze) deus ar peñse melestradurel, un darvoud spouronus a c'hell kas betek an dud wellañ d'ar strad. Ar paperioù evit ar ranndi a oa bet simpl da leuniañ, pemp pajenn da lenn hag ur sinadur a oa trawalc'h, kalz simploc'h evit amañ e Breizh. Ar gudenn a oa kentoc'h gant ar paperioù evit ar boud kazi skiant-faltaziek : melestradurezh Bro-Frañs. Evit ar re-se e oa bet ranket treiñ

ha distreiñ e-barzh milendall trepasoù ur skol-veur nevez. Bremañ e laoskan liv-skrivañ ha kreionoù dirak an ti da Gala-goañv evit kas kuit an teulioù hag ar furmskridoù gouez o defe c'hoant tasmaniñ ma hunvreoù.

Ret eo din lavaret dit e oan degouezhet e Kembre e-pad kib ar bed ar rugbi, un darvoud pouezus evit Kembreiz. Sellet hor boa, M. ha me, ouzh matchoù Kembre, setu, d'ar 26 a viz Gwengolo e oamp en un davarn gembraek o c'hortoz penn-kentañ ar match Kembre a-enep Bro-Saoz. Soñj 'ta pegennenn, un davarn leun a dud o c'hortoz penn-kentañ ar match. Stegn e oa war an dud forzh pegement, ha Kembre a oa o koll. A-raok ar fin koulskoude, gant un esae hag un tenn, he doa Kembre gounezet ar match. Tout ar gwask a oa aet war-gresk e-pad 80 munutenn er *Cwps*, en Aberyswyth hag e Kembre en doa tarzhet a-daol-trumm. An holl a oa laouen, o kanañ hag o huchal ! Un nebeud mizioù war-lerc'h, e-pad tournamant ar c'hwec'h broad, e c'hoarvezo an darvoud kontrol, an dud a guitao ar *Cwps* dipitet abalamour ma vo bet trec'h Bro-Saoz en noz-se.

Kentelioù ar c'hwec'hmiziad kentañ o doa kroget a-benn ar fin. Kentelioù kembraeg, un nebeud kentelioù brezhoneg, kentelioù lennegezh ha traoù all c'hoazh.

Tamm-ha-tamm, a-hed ar bloaz, em boa merzet darvoudoù iskis, brezel an houad hag ar panelloù *Wet floor* (gleb al leur).

Ar panelloù *Wet floor* neuze a zo ur fed dreistnatur. Panelloù melen gant un tric'horn ruz, o fal kentañ a zo kelaouiñ an dud ez eo gleb al leur ur wech bet gwalc'het. Ar panelloù-se a adkaver e pep lec'h. E pep lec'h pa vez sec'h al leur... Krog e oan da grediñ o doa un emskiant dezho o-unan ivez, fiñval a raent a-hed an devezh ha war al leurioù sec'h hepken, war an tapisoù sec'h, war ar moketennoù sec'h, e-kreiz ar skalieroù (sec'h). Kavet em boa unan war ur straed, er-maez, dindan an

oabl hag ar c'houmoul, goude an arnev, pa oa bet barradoù glav ha kazarc'h zoken. War an tamm straed sec'h nemetañ, war al lec'h sec'h nemetañ e-barzh tout ar gêr d'ar poent-se e c'hellen gwelet ar banell velen o c'hoapaat ac'hanon didruez. Ret eo diwall rak ar glav e Kembre a c'hell bezañ un dañjer, pa ra glav puilh e vez lavaret e Kembraeg, *Mae hi'n bwrw hen wragedd a ffyn* (Kouezhañ a ra merc'hed kozh ha bizhier), pe *Mae hi'n bwrw cyllyll a ffyrc* (Kouezhañ a ra kontilli ha ferc'hier), Kembre a zo ul lec'h dañjerus gant gwallreuzioù naturel iskis...

Poent eo dit mont da glask peadra da sec'hiñ da zaoulagad neuze, setu penn-kentañ an drajedienn c'hresian, an drama Shakespirian, gwashoc'h eget Julieta ha Romeo, setu “brezel an houad” !

Ur wech e oa hag ur wech ne oa ket, met ur wech e oa memestra, ur poñsin plastik daou vetrad anezhañ. E anv a oa “An Houad”, techet e veze “An Houad” da biltrotat e-barzh sal-degemer kevrenn istor skol-veur an Aber evel ur roue en e gastell. Karout a rae e lez evel e familh, karet e oa gant an holl. An holl war-bouez ur strollad kuzh, leun a warizi ouzh ar poñsin daou vetrad : ar gevrenn ekonomiezh. Izili ar gevrenn ekonomiezh o doa prientet o zorfed e-pad pell, hag un nozvezh, ur pennadig goude fin ar c'hentelioù e oa bet skrapet an Houad meur gant an dorfedourien. Chomet e oa an Houad evel ostaj er gevrenn ekonomiezh, ne veze ket karet gant e sujidi ken, goapaet gant e skraperien kentoc'h, skraped e lez hag e levenez digantañ dindan un nozvezh. A-raok pell o doa tud ar gevrenn istor kavet ar skraperien digalon a oa e penn ar gwalldaol a-enep o Roue. Prientet o doa ur raktres argad evit saveteiñ an Houad meur ha diouzh an noz, goude ar c'hentelioù e oa deuet a-benn marc'heien wellañ ar gevrenn istor da saveteiñ an Houad. Berrbad e oa bet ar marevezh eürusted siwazh, lakaet e oa bet gwander ar gevrenn istor war-

wel abalamour da walldaol ar gevrenn ekonomiezh. Kregiñ a reas ur c’houlzad brezel neuze. An Houad a oa bet skrapet ha saveteet meur a wech e-pad ar mizioù da-heul, ranket he doa ar gevrenn istor paeñ daspren an Houad meur a wech ivez. Padet e oa ar c’houlzad brezel un nebeud mizioù a-raok an darvoud a vo anavezet gant an holl evel “noz an dic’hwezhañ”. Den na oar na petra na perak na penaos, met un nozvezh glav hag avel e-kreiz miz Kerzu e oa bet toullet ar poñsin daou vetrad. E gorf a oa bet adkavet war al leur an deiz war-lerc’h. Ur rozenn zu arc’hant goeñvet en e gichen. Daoust hag-eñ e oa marv an Houad dre garantez ? Daoust hag-eñ e oa koeñvet ar vleunienn gant ar glac’har ? Mousfent drouk o flanedenn, tonket e oant da vervel o-daou evit ur garantez verrbad e-pad ur brezel diroll. Ur poñsin melen c’hwezhet, dic’houest da zerc’hel e amourouez leun a zrein etre e zivrec’h hag ur rozenn zu tonket da lezel karantez he buhez da zic’hwezhañ pa oa-hi o koeñviñ war al leur. Un devezh kañv a oa bet aozet er skolveur evit “An houad” hag ar rozenn.

Gant ar glac’har ne savas ket an heol diouzh ar mintin kar biskoazh ne voe istor evel mallozh ar rozenn hag he foñsin.

Setu fin an drajadienn, hervez tud zo e vefe bet romantelaet an istor, droch hervezo c’hoazh. Marteze, met daoust hag-eñ n’eo ket drohoc’h gwelet an istor evel m’emañ kentoc’h evit gwelet an istor evel ma tlefe bezañ ?

E-giz ma lavaren uheloc’h, kroget e oa ar c’hentelioù. Tro am boa bet da zeskiñ ur bern traoù a zedenne ac’hanon, ur chañs e oa, anzav a ran. Kontañ a rin dit da-heul un istor am boa klevet e-kerzh ar c’hentelioù lennegezh. Istor ur barzh, Dafydd ap Gwilym e anv, ganet e oa bet e Llanbadarn fawr nepell deus Aberystwyth hervez ar pezh a veze kontet. Bevet en doa e-pad ar XIV^{vet} kantved, an deiziadoù a zo diresis (etre 1315 ha 1370). Un noblañs e oa Dafydd neuze. Ur familh

gant un hengoun liammet d'ar varzhoniezh. Kemmet en doa an doare boutin da sevel barzhonegoù, lakaet en doa warwel ar *cywydd*, ur stumm barzhoniezh gant gwerzennoù seizh silabenn. Implijet en doa ar stumm-se evit sevel barzhonegoù meuliñ. Skrivañ a rae diwar-benn an natur, diwar-benn e garantez evit ar merc'hed. Kroget en doa ivez da skrivañ diwar-benn e fromoù, ar varzhed en e raok a veze techet d'en em zispartiañ deus o oberennoù, ur cheñchamant bras a oa deuet war e lerc'h. Dafydd ap Gwilym a zo deuet da vezañ unan deus barzhed vrudetañ Kembre. Hervez kont e oa gouest da lazhañ tud en ur skrivañ flemmskridoù diwar o fenn.

Ur gerig da heul diwar-benn ar *cywydd* hag ar *Cynhanedd* gant ur skouer tennet deus oberennoù Dafydd ap Gwilym :

Ar *cywydd* a zo ur stumm barzhoniezh neuze, skrivet gant gwerzennoù seizh silabenn, pep gwerzenn a rank bezañ skrivet e *Cynghanedd* (Kenganez e brezhoneg, displegadenn da-heul). Ur werzenn a rank echuiñ gant ur silabenn bouezmouezhiet hag ar werzenn da-heul a ranko echuiñ gant ur silabenn zibouezmouezh. Klotennoù dibenn a zo daoust ma n'eus reolenn ebet evit o urzhiañ.

Ar *Cynhanedd* a zo un doare da werzaouiñ gant meur a stumm, gant reolennoù ispisial. Ne fell ket din beuziñ ac'hanout, setu ne lakain nemet ur skouer tennet deus ur *Cywydd* gant Dafydd ap Gwilym.

Setu poz kentañ ar varzhoneg *Yr Wylan* (ar Gouelan). An droidigezh a zo bet graet ganin diwar ar c'hembraeg hag ar saozneg, dit da gompren ar ster hepken, n'eo ket un droidigezh lennegel.

Yr wylan deg ar lanw, dioer, Unlliw ag eiry neu wenlloer, Dilwch yw dy degwch di, Darn fal haul, dyrnfol heli. Ysgafn ar don eigion wyd, Esgudfalch edn bysgodfwyd. Yngo'r aud wrth yr angor <u>Lawlaw â mi, / lili môr.</u> <u>Llythr unwaith / lle'th</u> <u>ariannwyd.</u> Lleian ym mrig llanw môr wyd.	Ur gouelan war al lanv, Livet evel an erc'h hag al loar wenn, Da vraventez a zo disi, Un tamm evel an heol, maneg houarn an dour. Evel gouloù war gwagennoù ar mor, Prim ha fier evn debrer pesked. Mont a rez gant an eor Dorn-ha-dorn ganin lili mor. Evel ul lizher, livet out gant arc'hant, Ul leanez war beg lanv ar mor.
--	--

An div werzenn islinennet a zo savet diwar stumm ar *Chynanedd groes* (kenganez kroaz).

Klotañ a ra holl gensonennoù ar rann gentañ (a-raok ar varenn) gant holl gensonennoù an eil rann, ha n'eo ket ur redi lakaat kensonenn diwezhañ pep rann da glotañ (W ha Y a zo vogalennoù).

E-barzh ar varzhoneg-se e c'houlenn Dafydd ouzh ur gouelan bezañ e lizher ha treuzkas e c'herioù d'ur plac'h en ur c'hastell.

An holl werzennoù a zo skrivet e *Cynhanedd*, n'eo ket ar memes stumm atav. Setu ur skouer deus ar pezh am boa bet tro da studiañ e-kerzh ar c'hentelioù.

Un istorig dedennus da venegifñ, al lizherenn K a zo aet diwar-wel e Kembraeg. An darvoud-se a vefe liammet gant embannadur bibl William Morgan e kembraeg, ar bibl-se a oa

bet moulllet e Bro-Saoz ha ne oa ket trawalc’h a lizherennoù K gant ar voullerien. Ranket o doa lakaat lizherennoù C e-lec’h al lizherennoù K.

Ur pennadig diwezhatoc’h, en eil c’hwec’h miziad, em boa bet tro da bourmen un tammig pelloc’h, gweladennet em boa Pen Llŷn, ul ledenez e gwalarn Kembre, chomet e oan e ti mignoned e-pad un dibenn-sizhun. Kerdiz am boa bet tro da weladenniñ ivez, gant M. ha T. Ul lec’h plijus da weladenniñ gant mignoned, en Ti-Kêr e c’heller gwelet delwennoù un nebeud tud veur, en o zouez Dafydd ap Gwilym, Sant Dewi (sant patron Kembre), Boudika (Buddug e kembraeg) rouanez an Ikened a vefe bet skourjezet ha gwallet koulz hag he div verc’h a-raok sevel un emsavadeg a-enep ar Romaned, ar roue Hywel Dda (Hywel ar roue mat), brudet evit e lezennoù reizh ha mat, hag Owain Glyn Dŵr ar C’hembread diwezhañ gant titl Priñs Kembre. Brezel en doa graet a-enep ar Saozon e-pad pemzek vloaz, savet en doa ur parlamant e Machynlleth hag e lez a oa en Harlech e 1404. Harlech am boa gweladennet ivez.

Harlech a zo ur c’hastell war vord ar mor e kornôg Kembre, brav-eston eo al lec’h hag ar c’hastell a zo dispar da weladenniñ, ouzhpenn lez Owain Glyn Dŵr a zo bet dalc’het du-se. Bendigeid Fran (Bran ar Beniged) – ar roue ramz (e-barzh Pevar skourr ar Mabinogi) – a oa o chom eno pa erruas Matholwch, roue Iwerzhon, da c’houlenn Branwenn, c’hoar Bendigeid Fran, da zimeziñ. An eured a voe graet, ha Branwenn a zistroas da Iwerzhon gant Matholwch, gwallgaset e voe siwazh, hag e rankas Bendigeid Fran treuziñ ar mor d’ober brezel da Iwerzhoniz.

Ur vojenn ziwezhañ am eus da gontañ dit. Ur vojenn nevez, ijinet ganin marteze. Mojenn ur gêriadenn war vord Afon Seiont (Stêr Seiont), mojenn Caernarfon. Pouezus eo lavaret n’oa ket bet e Caernarfon gwech ebet, klevet em boa istorioù

hephen. Un den gant ur gleizhenn hir war e vrec'h en doa kontet din e oa bet bannet a-dreuz prenestr an estaj kentañ gant un den fuloret en un davarn. Unan all en doa kontet din e oa ret diwall rak ar c'hoari bilhard eno. Ur wech e oa deuet daou zen dirazañ d'en em gannañ gant bizhier bilhard evit kaout ar gwir da c'hoari gantañ. N'eo nemet un dekvedenn deus an istorioù am boa klevet war Caernarfon, met an istor spontusañ eo istor ar redadeg. Klevet em boa ur wech gant unan bennak e veze redadegoù traktourien er menezioù e-kichen Caernarfon, redadegoù dañjerus e-pad an hañv. « Arabat mont du-se d'ar c'houlz-se deus ar bloaz, emezañ, kuit da vezañ flastret gant traktourien tanfoeltret al labourerien-douar diboellet gant kounnar ar menezioù, » emezañ c'hoazh. Ne c'hellan ket touiñ e vefe gwir pep tra, marteze ne oa ken nemet ur mell taol farserezh aozet war un nebeud mizioù evit touellañ ac'hanon. Deuet int a-benn, daoust ma 'm boa klevet e oa brav-kaer ar c'hastell, morse ne daolis troad e Caernarfon.

Mat, setu istor ar bloavezh am boa tremenet e Kembre, savet diwar meur a istorig. Emichañs e oa diduellus pe dedennus, ar wech kentañ e oa din skrivañ ul lizher ken hir d'unan bennak.

Kalon vat ha ken ar c'hentañ !

A-greiz kalon,

Meven

GS : Ne c'hell ket ur seurt lizher bezañ klok, hep ul linenn pe ziv goude ar skrid, ne soñj ket dit ? Al linennoù-se a servij da ouzhpennañ titouroù pouezus a zo bet disoñjet, laosket a-gostez, evel eñvorioù ur raktres diechu en ur veaj. Ur vojenn a zo e Kembre : ma tremener un nozvezh war veg Cadair Idris (Kador Idris e brezhoneg) e teuer da vezañ pe sod, pe barzh.

Honno



Bezañ eo *Honno* (“Honnezh” e brezhoneg) un ti-embann savet e Kembre gant un toullad merc’hed c’hoant gante da gas war-raok lennegezh ar vro savet gant skrivagnerezed o chom e Bro-Gembre.

Hervez ar pezh a vez kontet gant Rosanne Reeves, en em gavas un toullad Kembreadezed un abardaevezh e 1986. Staliet en-dro d’an daol er gegin, e ti unan anezhe, ez ae brav ar gaoz en-dro. Ha pa oa poent da bep hini mont d’ar gêr e oa bet divizet gante sevel un ti-embann. O fal ’oa sklaer : kas war-raok al lennegezh ha broudañ ar skrivagnerezed da skrivañ e kembraeg dreist-holl.

Gwriziet don hag eus a-bell e teu spered ar strollad *Honno*. Evel e Bro-Saoz hag e Bro-Skos, emañ ar merc’hed o stourm

pell-pell zo evit bezañ war an hevelep renk hag ar baotred e-keñver al lezenn, evit kemer perzh en *decision making processes* hag ar gwir da votiñ.

Anavezet mat eo ar strollad *Women's Institute* pe WI dre Breizh-Veur a-bezh. Krouet e oa bet ar WI en Ontario, Kanada, e 1897. Degaset e oa bet da Vreizh-Veur e-pad ar Brezel bed kentañ e 1915. Ar c'hentañ emvod a oa bet graet e Llanfairpwll war Enez-Môn. En e sav emañ c'hoazh al lojeiz koad e-lec'h ma oa bet an emvod kentañ-se. Skoazellet e oa merc'hed ar WI gant gouarnamant ar mare-se ha karget e oant bet gantañ da bourchas boued d'ar vro keit ma oa ar baotred er brezel.

Pouezus e oa deuet da vezañ ar WI. Roet e vije ganto, hag e vez bepred, sikour d'ar merc'hed da gas o buhez war-raok dre studiañ, da vezañ gwelloc'h stummet hag ampartoc'h war o micherioù ha da gemer perzh er vuhez publik.

Er bloaz 1967 en em zistagas merc'hed Bro-Gembre diouzh strollad Breizh-Veur pa oa bet divizet gant ar re-mañ kemer ar saozneg da yezh ofisiel er WI. Ne oa ket prest merc'hed Bro-Gembre da leuskel o yezh a-gostez. Kembraeg eo yezh *Merched y Wawr* (Merc'hed Gouloù an Deiz). Wardro fin ar bloavezhioù pevar-ugent e oa bet savet da 10 000 bennak niver *Merched y Wawr* gant 275 strollad strewet dre Vro-Gembre a-bezh. Buan a-walc'h e oant en em lakaet da labourat war sevenadur o bro ha da zastum pennadoù istor dre gomz e-touesk ar gembraegerien.

Kreñv e oa ar spered gwregelour e-touesk merc'hed Bro-Gembre er bloavezhioù 1970-80. Meur a hini, da heul ar CND (*Campaign for Nuclear Disarmement*), a oa savet a-enep da c'houarnamant Breizh-Veur pa oa bet votet e 1981, staliañ armoù nukleel, misiloù *Trident*, e *Greenham Commons*, ur c'hamp RAF e Bro-Saoz. Kreñv da vat e oa ar CND d'ar c'houlz-se, e Bro-Gembre koulz hag e Breizh-Veur.

Divizet 'oa bet gant ur strollad merc'hed deus Caerdydd mont war droad deus Caerdydd betek *Greenham Common*, daou c'hant kilometr alese. E miz Ebrel 1981 e krogas daou-ugent a dud gant o bale war droad, merc'hed er penn kentañ, o bugale da heul ha paotred evit o sikour hag o souten pa vije ezhomm. Sevel a rejont ur c'hamp er *Greenham Common* ha padout a reas ken e vije bet skarzhet an holl misiloù. Naontek vloaz e padas ar c'hamp, betek ar bloavezh 2000.



Teir eus skipailh 2018 Honno : Alison Greeley, Caroline Oakley hag Helena Earnshaw

Un dra a vanke bepred e Kembre avat ! Un ti-embann kembraek evit merc'hed ar vro. D'o soñj e oa dleet dezho kavout an tu da embann levrioù en ur stumm kompez e kembraeg kement hag e saozneg. Penaos kaout arc'hant da gas ar raktres-se betek penn ? Se 'oa da zivizout ha da gavout.

Savet e vefe e stumm ur gevelouri ha goulennet digant an dud a volentez vat prenañ boñioù pe lodennoù (*share issue*), bremañ e vefe lavaret *crowd funding*. An arc'hant gounezet a vefe lakaet en afer da voullañ muioc'h a levrioù. War-dro

400 a dud o devoa prenet ul lodenn bennak e *Coop Honno* ha savet sammad an arc'hant da £4 000. Bet e oa ivez sikour gant Europa. Ganet e oa *Honno*, ur gevelouri embann e kembraeg hag e saozneg, savet gant merc'hed a Vro-Gembre.

Ur gerig diwar choaz an anv *Honno*. Tri ger gwan displegañ a zo e kembraeg : *hon* (houmañ), *honi* (honnezh) ha *honno*, an hini n'emañ ket aze pe an hini a gomzer diwar he fenn pa n'emañ ket war-wel. *Honno* a zo savet evit merc'hed Kembre na vezont na gwelet na klevet.

Sinet e oa bet diazezadur *Honno* hag enrollet gant *Industrial and Provident Society*, d'an 3 a viz Even 1986 gant c'hwec'h plac'h a volonteiz vat eus ar c'hCoop nevez, pep hini o labourat deus ar gêr. Evel ma lavaras Rosanne Reeves da geñver gouel tregontvet bloaz *Honno*, e oa sklaer ne oa hini ebet deus tiez-embann Bro-Gembre prest da reiñ brud da lennegezh pe da skrivagnerezed ar vro ha dreist-holl ma oa ar skridoù e kembraeg. Tremen poent e oa neuze sevel *Honno* evit brudañ mouezh merc'hed ar vro.

Pevar fal a rae diazez *Honno* :

- Displegañ un doare gwelet gwregelour
- Reiñ da verc'hed Kembre an tu da embann o labour
- Lakaat war-wel skridoù talvoudus, bet laosket a-gostez, skridoù merc'hed a Vro-Gembre.
- Reiñ labour embann da verc'hed ar vro.

Neubeutoc'h evit ur bloaz war-lerc'h, d'an deiz kentañ a viz Meurzh 1987 e teuas er-maez daou levr kentañ *Honno*, unan e kembraeg hag egile e saozneg. Buhez merc'hed eus Bro-Gembre 'oa an danvez anezho ; an hini kentañ e kembraeg a oa deizlevr *Hafina Clwyd*, ur gazetennerez a sikouras sevel *Clwb Llyvriau Cymraeg*, a roas diwezhatoc'h lañs da *Welsh Books Council*. An hini e saozneg a oa buhezskrid Elizabeth Davis, anvet ivez Betsy Cadwaladyr, ur glañvdiourez a labouras gant Florence

Nightingale¹ e ospital Balaclava e-pad brezel Krimea.

War greñvaat eo aet *Honno* a-hed ar bloavezhioù. Anavezet eo deuet da vezañ a-drugarez da live al labourioù embannet. Meur a wech eo aet ar maout ganto evit prizioù. Unan eus o levrioù a zo bet danvez ur film, *Morphine and Dolly Mixture* (1989), sevenet evit ar skinwel gant Karl Francis. Gant al levr-se 'oa aet Priz Levr ar Bloaz 1989 roet gant *Arts Council of Wales*.

Abaoe 1987 eo kant seizh levr ha pevar-ugent eo a zo bet embannet e kembraeg hag e saozneg, gant teir skrivagnerez ha tri-ugent, Kembreadezed anezho.

Dre ma kreske, e tegase *Honno* muioc'h a labour hag a breder d'ar stourmerezed, holl o labourat er gêr. Youl-vat ha nerzh krouaderezed *Honno* ne oa ket a-walc'h ken. Dav 'oa kavout ul lec'h hag un doare micherel da labourat ha da verañ ar gevredigezh. Abaoe 2009 eo staliet *Honno* en *Arts Centre Aberystwyth*.

Kaset eo en-dro gant teir flac'h implijet gant ar gevredigezh. Labourat a reont hanter-amzer pep hini. Er penn emañ Caroline Oakley, en-dro dezhi e kaver Helena Earnshaw e karg eus ar brudañ hag ar werzh hag Ali Greener e karg eus an arc'hant. Skoazellet e vezont gant ur bodad tud a youl-vat. Dazont *Honno* hag al levrioù da vezañ embannet a vez divizet ganto.

Da heul al levrioù nevez skrivet, a zo bet savet *Honno Classics*. Pal ar rummad-mañ a zo adembann levrioù bet skrivet ur pennad zo ha dianav d'al lennerien a-vremañ. Jane Aaron a ra war-dro al levrioù e saozneg ha Rosanne Reeves war-dro ar re e kembraeg. Pennad kinnig levrioù ar rummad-mañ a

1 Florence Nightingale (1820-1910) : Saozez, bet stourmerez war dachenn ar yec'hed hag e penn a-raok evit stummañ ar c'hlañvdiourezed. Implijet ha diorroet he deus ar stadegoù e bed ar yec'hediñ.

vez skrivet gant ur skolveuriad(ez) desket war lennegezh Bro-Gembre, danvez al levrioù-se hag ar skrivagnerezed.

A bep seurt 'vez kavet e embannadurioù *Honno*, barzhonegoù, romantoù, buhezskridoù, ha levrioù evit ar vugale.

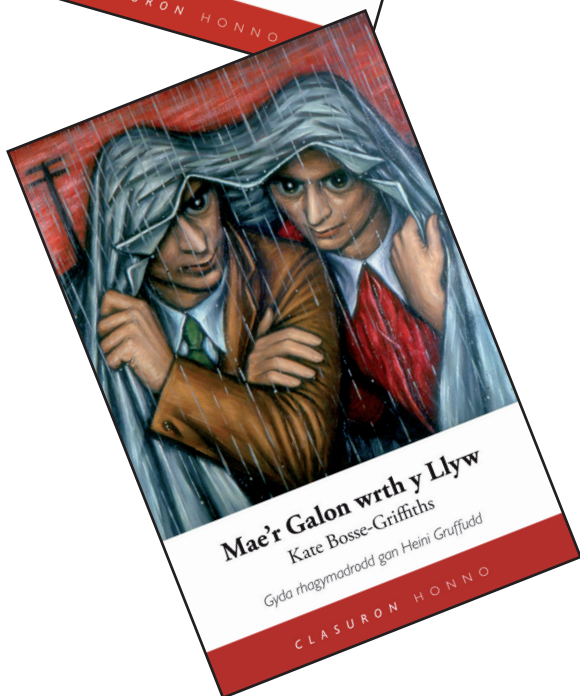
Marc'hadmat eo levrioù *Honno* : tro 10€ al lodenn vras anezho ha tro 15€ re al lodenn klasel. Skoazellet e vez an tiez-embann gant ar *Welsh Books Council* kement e kembraeg hag e saozneg, *Honno* evel ar re all.

Douget 'vez bri da *Honno* e-touesk an dud a vicher ha bep bloaz koulz lavaret, e ya ar maout gant unan eus o levrioù evit prizioù lennegel. Kavet e vez levrioù *Honno* e stalioù Kembre, Londrez ha war internet evel-just. Embannet e vez ivez levrioù *Honno* war *e-Bay* evit 1£ an tamm. Darn a vez degemeret ken mat ken e vezont embannet war baper da heul. Evit pep embannadur kentañ e vez moullet 1 000 skouerenn peurvuiañ.

Kreñv eo bepred dalc'h kentañ *Honno* : sikour merc'hed Kembre da embann o labour, da vevañ en o bro a-drugarez d'o ijin, d'o nerzh labour. Eus an holl tiez-embann gwregelour e Breizh-Veur n'eus nemet *Honno* a zo chomet en e sav. *Virago*² da skouer a zo bet lonket gant un ti all ur pennad zo c'hoazh.

Un avantur gaer eo hini *Honno*, bet krouet gant bolontez ha dalc'husted merc'hed eus Kembre. Deuet int a-benn da gas war-raok un ti-embann hervez o ijin hag o santidigezh. Kredet o deus start e talvoudegezh o labour. Ar bloaz-mañ eo bet enoret *Honno* gant priz Wen (*Welsh Women Energy*), ur priz bet savet da geñver kantvet bloaz ar gwir da votiñ evit ar merc'hed. E miz Mae e oa bet Rosanne Reeves da heul merc'hed *Honno* betek ar *Synedd* (Sened) da zegemer o friz.. Gouezet o deus mont brav gant an hent bet toullet en o raok gant merc'hed gredus. Hirie c'hoazh e vir *Honno* nerzh ha spered bev gwregelouriezh merc'hed Bro-Gembre.

2 *International publisher of books by women.*



Pa gomze Al Liamm kembraeg ha... diwar- benn Kembre

Pa lenner pennad-stur Andreo-L. Latimier e niverenn gentañ *Al Liamm* (Nevez-Amzer 1946) e tesker e oa pal ar skipailh « kroui eur gelc'hgelaouenn evit dastum ar studioù savet diwar-benn ar c'hudennoù keltiek » ha pelloc'h : « Eveljust, o veza ma 'z eo krouet gant Bretoned ar gevredigez nevez, ar brezoneg a vo yez ar gelouenn, daoust ma vo embannet an alies ar gwella pennedou kembraek ha gouezelek ».

O vezañ ma lider Bro-Gembre ar bloaz-mañ em eus klasket gwelout peseurt plas 'oa hini ar vro breddenek el *Liamm* d'ar mare-se.

Un arouez : ar pennad-stur a gaver ivez e kembraeg troet gant Olier (Youenn ?) : *Cysylltiadau*. Troet eo bet pennadig kinnig Strollad Al Liamm : *Cymdeithias Al liamm*. Goude e kaver daou bennad gant F. E. (Fañch Elies kazi sur) diwar-benn ar c'hembraeg hag ar saozneg ha diwar-benn lennegezh Kembre. An notennoù a zo e kembraeg nemetken ! *Newyddion o Lydaw*. Kontet em eus 13 pajennad war 24 evit an niverenn en he fezh. Ur plas brav da Gembre eta !

Eil niverenn (Hañv 1946). Daou bennad sinet F. E. : *Amzeriou ar c'hembraeg* ha *Kentskrid d'ar pevar skourr* (ar Mabinogion). Daou bennad e kembraeg : *Cymru* gant Griffith

John Jones hag *O Gymru*, dizanv. Ha bepred an notennoù e kembraeg nemetken. 25 pajennad war 40, ouzhpenn an hanter eus ar geloauenn c'hoazh. Hag ar pennadoù all zo a-zivout Bro-Iwerzhon pe Bro-Skos...

Hag en trede niverenn (Diskar-amzer 1946) ? Barnadenn film *How green was my valley* gant John Ford, ur pennad a-zivout Dik Trevan ha troidigezh unan eus e zanevelloù. An holl gant F. E. Un diell souezhus : ul lizher e kembraeg bet kaset da A. S. B. Davies gant Charles De Gaulle (an drouiz Charlez a Vro-C'hall, eontr ar jeneral) diwar-benn Kembreiz Patagonia... Ur pennad ha roll darvoudoù an Hañv 1946 e kembraeg. 15 pajenn war 46. Digresket lodenn Gembre met an holl bennadoù all a zo pe war ar Gelted dre vras pe war Iwerzhon.

Niverenn 4 (Hañv 1947). Dilezet eo bet ar c'hKLT gant *Al Liamm* evit ober gant an doare unvan. An holl bennadoù pe dost a zo war danvezioù etrekeltiek pe broioù keltiek. Bras eo plas Kembre : ur pennad gant *Skol Ober* diwar-benn ar c'hentelioù kembraeg, ur pennad hag un droidigezh gant Pêr Denez, roll ar c'helaouennoù e Kembre, ur pennad gant T. Gynnn-Jones hag un danevell gant Dik Trevan troet o daou gant F. E. Ur pennad a-zivout ur weladenn graet da Vreizh gant dileuridi an *Eisteddfod* bet pedet gant gouarnamant Frañs. Testenn gembraek ar brezegenn bet distaget gant an Ao Klerg e Sant-Brieg evit o degemer hag he zroidigezh e brezhoneg... Un hanter eus an niverenn en holl.

Tevoc'h eo un tamm an niverenn 5 ((Diskar-amzer 1947), 62 bajenn. Krog e vezer da lenn un nebeud pennadoù diwar-benn ar brezhoneg. Ur pennad gant Pêr Denez diwar-benn Kembreiz Patagonia, div zanevell troet gant Fañch Elies, daou bennad e kembraeg gant an Ao. Klerg, hag un notenn war « Levrioù eus Kembre ». Lodenn Gembre n'eo nemet 11 pajenn...

Cheñch a ra doare *Al Liamm* adalek an niverenn 6 (Genver-C'hwevrer 1948). Kreskiñ ra plas an danvez “breizhat” koulz e-keñver lennegezh hag e-keñver studiadennoù. Troidigezhioù diwar al lennegezh etrebroadel a gaver ivez. An notennoù zo o kemer ar stumm a vo o hini betek bremañ. 12 pajenn gouestlet da Gembre war 74. En o zouez troidigezhioù hag ur pennad diwar-benn *Urdd Gobaith Cymru*.

Echu eo an treuzfurmadur gant an niverenn 7 (Meurzh-Ebrel 1948) : prederouriezh gant Maodez Glanndour, studiadennoù, ur pezh gant Pouchkin... Div zanevell troet diwar ar C'hembraeg gant R-Y Huon ha Fañch Elies, ur pennad a-zivout Plaid Cymru « hag ar broadoù keltiek arall ». 14 pajenn war 92. Pennad ebet ken e kembraeg pe e gouezeleg... Deuet eo Kembre da vezañ un danvez “evel ar re all”.

Bras-kenañ eo bet plas Kembre hag ar C'hembraeg e penn kentañ ar gelaouenn ha chomet eo start an darempredoù gant Kembreiz e-pad pell.

Mat pe fall eo bet an emdroadur ? Peseurt roll eo bet hini respont (pe ziouzer a respont) ar broioù keltiek all ? Hag-eñ ne oa ket un hunvre un tamm foll sevel ur gelaouenn etrekeltiek diazezet e Breizh ha skrivet dreist-holl e brezhoneg ? Fur eo bet gwelout an traoù evel ma oant ha digeriñ ar gelaouenn war ar bed a-bezh ha danvezioù liesseurt. Keuz ebet da gaout met un tamm hiraeczh marteze d'ar mare ma oa ken tost Kembre ouzh kalon lod eus ar re a stourme evit hor yezh.

Kembre bepred

Dafydd IWAN

Troet diwar ar c'hembraeg gant Iwan COUÉE

Evit Non hag Emrys en Aberdaron

N'ac'h eus ket soñj eus Maksen
Ha n'eus den d'e anavout
Mard eo mil c'hwec'h kant a vloavezhioù
Amzer re hir evit ar c'houn
Aet eo Magnus Maximus diouzh Kembre
Er bloaz tri c'hant eikont ha tri
O laesañ ur vroad kevan
Hag hiziv : gwelit-ni !

Ni zo amañ bepred (*div wech*)
A-enep pep den pe dra (*teir gwech*)
Ni zo amañ bepred (*div wech*)
A-enep pep den pe dra (*teir gwech*)
Ni zo amañ bepred

Da c'hwezho gwent ar reter
'c'hrozo 'r barrad er mor
Ra faouto 'l luc'h ar goabrenn

Ra drouzo an taran da vat
 Skuilhet daeroù 'n digalon
 Ha ra lipo 'l lakez al leur
 Na du ve 'n deñvalded en-dro dimp
 Ni 'vo prest evit tarzha ar skleur

Ni zo amañ bepred (*div wech*)
 A-enep pep den pe dra (*teir gwech*)
 Ni zo amañ bepred (*div wech*)
 A-enep pep den pe dra (*teir gwech*)
 Ni zo amañ bepred

Kounomp-ni Maken Gloedig
 A laesas hon bro ent-unvan
 Youc'h 'vo ganimp 'mesk ar pobloù
 « Ni 'vo amañ betek deiz ar varn ! »
 En desped d'ar c'hrak-aotrouien
 D'ar c'hozh Thatcher ha d'he faotred
 Ni 'vo amañ 'benn diwezh ar bed
 Ha ken bev 'r c'hembraeg bepred !

Ni zo amañ bepred (*div wech*)
 A-enep pep den pe dra (*teir gwech*)
 Ni zo amañ bepred (*div wech*)
 A-enep pep den pe dra (*teir gwech*)
 Ni zo amañ bepred



Ur barzh, ur c’haner, ur stourmer hag ur politikour a zo eus Dafydd Iwan. War an holl dachennoù-se en deus pleustret a-zevri, savet gantañ ur bern pladennoù ha renet gantañ ar strollad politikel PLAID CYMRU (*Strollad Kembre*) e-pad meur a vloavezh, hag e meur a geñver eo deut a-benn da gendoniañ barzhoniezh, kanerezh ha politikerezh, ken ez eus anezhañ ur gwir stourmer dre gan e-giz Woodie Guthrie pe b-Pete Seeger. Ar ganaouenn kinniget amañ, skignet er bloavezh 1981,

e-kerzh prantad gouarnamant ar virourien saoz renet gant Margaret Thatcher, a zo deut da vezañ pouezus-kenañ ha brudet-kenañ dre Vro-Gembre a-hed ar bloavezhioù, kanet ma vez gant tud a bep seurt, ha pa ve da geñver emvodoù politikel, festoù, pe abadennoù rugby. Traoù eeun ha kreñv a zo displeget er ganaouenn ha lavaret e vez ec’h eo bet awenet nevezadur ar stourm broadel ha sevenadurel en Bro-Gembre ganti. An droidigezh a zo bet graet diwar ar c’homzoù evel ma oant er penn kentañ. E-lec’h ober dave da Vaggie Thatcher (« *Er gwaetha’r hen Vagi a’i chriw* ») e vez kanet ar ganaouenn bremañ gant ur werzenn nevez diwar-benn enebourien Bro-Gembre dre vras. Gwell e oa ganin avat mirout anv Margaret Thatcher o vezañ m’emaomp c’hoazh o vevañ dindan bec’h mennozhioù politikel an ideologourez ma oa anezhi. A-hend-all em eus cheñchet ster an talbenn evit disklêriañ diwar ar penn kentañ hag a-raok ar c’hentañ pozenn e vez kaoz eus Kembre. Evel-just, evel kalz a stourmerien eus Bro-Gembre,

eo dedennet ha chalet Dafydd Iwan gant saviad ar yezhoù gwasket, ha peurgetket gant saviad Breizh. Setu enta ar pezh a skriv el lizher kaset gantañ e-kerzh aotreañ embannadur an droidigezh : « *Mi ddylem sefyll gyda'n gilydd dros ein ieithoedd a'n diwylliant ; yr un frwydr yw hi ym mbob man. [...] Pob hwyl i chi yn y frwydr fawr dros yr iaith a'r diwylliant Llydewig* » (« Ret e vefe dimp en em sevel asambles evit hon yezhoù hag hon sevenadur ; ar memes stourm an hini eo e pep lec'h. [...] Gant va gwellañ soñjoù evidoc'h-c'hwi gant ar stourm bras evit ar yezh hag ar sevenadur breizhek »).

Gwyn Griffiths



Gwyn Griffiths e 2013 pa oa bet kadoriet
gant Breurezh an Ognon e Rosko

Er bloavezh mard eo Kembre kouviad a enor Emvod ar Gelted en Oriant e seblante reizh da Urzh an Erminig degemer ur C'hembread. Dibabet oa bet enoriñ Gwyn Griffiths anavezet mat evit e garantez evit Breizh. Siwazh ez eas da Anaon (Doue d'e bardono !) d'an 29 a viz Ebrel ar bloaz-mañ a-raok resev e golier. Meur a wech eo bet lakaet en a-raok gant urzh an Erminig ar re a labour evit startaat an darempredoù etre an div vro bredenek : Rita Morgan-Williams, Michel Jones, Rhisiart Hinks...

Souezhusat tra, aet eo ivez da Anaon d'an 13 a viz Mae hor mignon Yann Talbot (Doue d'e bardono !) – gwelout *Al Liamm* niv 428 – a oa da resev kolier an Erminig d'an 11 a viz Eost en Oriant ivez. Komz a rae kembraeg, mont a rae alies da Gembre. Un arouez oa eus al liammoù etre an div vro.

Piv oa Gwyn Griffiths ?¹

Bet ganet en ur vro gembraek...

Ganet eo bet Gwyn Griffiths (Morgan Gwynfor Griffiths) d'an 11 a viz Genver 1941. Tremen a reas e vugaleaj en un atant bihan e-kichen Tregaron e kontelezh Ceredigion e-kreiz Kembre. Bez' e oa ha bez' eo bepred hervez testeni Gwyn, ur vro gembraek da vat ma 'z eus un doujañs vras e-keñver al lennegezh, ar varzhoniezh pergen. Souezhus eo niver ar beizanted a zo barzhed barrek-tre en dachennad-se. Sevel a reont o barzhonegoù hervez ar stummoù kembraek klasel ha hengounel.

Bet eo bet Gwyn e skol kentañ derez ar vro, ur skol vihan gant 15 skoliad nemetken pa zarempredas anezhi evit ar bloavezh diwezhañ. Goude ez eas da skol eil derez Tregaron a-raok mont d'ar skol-veur e Caerdydd (Kerdiz).

Dimezet 'oa gant Gwen, ur gembraegerez diplomet war ar c'hembraeg hag istor Kembre. Ganet o deus pevar bugel ha bez o deus dek bugel-bihan.

Abaoe 1969 e veve pe e kêr Pontypridd pe tro-war-dro, ur 15 kilometrad bennak e norzh Caerdydd.

1 Diazezet eo ar pennad-mañ war ul lizher bet kaset n'eus ket pell gant Gwyn Griffiths da Riwanon Kervella ha fiziet ennomp ganti.

Kelaouenner, den ar mediaoù...

Daoust dezhañ bezañ bet stummet war ar vicher, ne zeuas ket da vezañ kelenner met labourat a reas e kontelezh Penfro, e mervent Kembre, en ur gevredigezh yaouankiz anvet *Urdd Gobaith Cymru* (Urzh Goanag Kembre) a stourme evit ar c'hembraeg ha sevenadur Kembre. Daremprediñ a reas ur gumuniezh barzhed ha skrivagnerien. Dedennet-tre e voe gant stumm dibar kembraeg ar vro. Kregiñ a reas da skrivañ evit kelaouennoù lec'hel koulz kembraek ha saoznek. Pennskridaozer kelaouenn viziek *Urdd Gobaith Cymru* e voe e-pad ur bloaz.

E 1966 ez eas da labourat evit ur gelaouenn sizhuniek kembraek anvet *Y Cymro* staliet e Croesoswallt (Oswestry) ur gêr vihan eus kontelezh saoz Shropshire tost-kaer ouzh harzoù Kembre. Skrivañ a rae diwar-benn politikerezh, sonerezh pop e kembraeg, levrioù – kazi diwar-benn pep tra...

E 1969 ez eas da labourat evit BBC Cymru e Caerdydd en ur servij karget eus an darempredoù gant ar sellerien ha selaouerien ha gant ar gelaouennerien. Lakaet e voe e penn ar servij war-dro 1980. E-keit se en doa tapet un diplom Master war ar skiantoù sokial troet war-du ar mediaoù. Kuitaat a reas ar BBC e 1992 evit dont da vezañ ur skriv(agn)er dizalc'h daoust ma kendalc'has da labourat evit ar BBC betek 2002. Aozañ a reas programmoù radio ha ren a reas un toullad embannadennoù evit ar BBC. E garg diwezhañ a voe penn-aouer war dachenn ar sport evit lec'hienn BBC Cymru bet diazezet 1999. Etre 1992 ha 2005 e varnas abadennoù radio, da gentañ evit ur gelaouenn saoznek embannet e Caerdydd ha goude evit ur gazetenn bemdeziek a Londrez.

E penn div ziskouezadeg e voe, labouret en deus evit div all ha bet unan eus krouerien mirdi Rosko gouestlet d'ar Joniged.

Skrivagner... diwar-benn Breizh...²

Bet eo bet dedennet abred gant Bro-Frañs. Gweladenniñ a reas takadoù okitanek (Provañs, departamant an Ardèche) e 1962. Desket en doa er skol eil derez e oa bet levezonet don Dafydd ap Gwilym, brasañ barzh Kembre hag unan eus barzhed veur Europa ar Grennamzer, gant troubadoured Okitania. Dedennet oa gant barzhoniezh Okitania eta. Met diwar-benn Breizh eo e krogas da skrivañ levrioù. Alies e teuas da Vreizh pa oa bihan e vugale.

E gentañ levr, *Cruwydro Llydaw* (Kantren dre Vreizh) a voe embannet e 1977. Evit al levr-se eo e krogas da dreiñ barzhonegoù ha pennadoù e komz-plaen brezhonek (desket en doa hor yezh) pe c'hallek e kembraeg. Koulskoude n'en em wele ket evel troour met kentoc'h evel un den chañsus a-walc'h evit gellout labourat e meur a yezh, brezhoneg en o-zouez. Dedennet e voe gant oberoù liesseurt Tangi Malmanche ha treiñ a reas daou eus e bezhioù-c'hoari e kembraeg. Embannet e voe an troidigezhioù-se en ul levr anvet *Dramâu o'r Lydaweg* e 1982. War-dro ar mare-se e krogas da vezañ dedennet gant istor ar Joniged a grogas adalek 1828 da vont da Vreizh-Veur da werzhañ ognon Bro-Rosko a di da di. Ar c'hentañ levr a voe embannet e kembraeg e 1981. An droidigezh anezhañ e saozneg a voe embannet e 1987. Abadennoù skingomz ha skinwel diwar o danvez. E 1994 e savas un diskouzadeg a reas tro meur a virdi e Kembre. Er memes koulz e teuas an diskouezadeg-se lodenn bouezusañ ar mirdi gouestlet d'ar Joniged bet digoret e Rosko e 1995. Levrioù all zo bet embannet gantañ e 2002 diwar o fenn. Lorc'h oa ennañ, emezañ en e lizher, bezañ degaset ur sell nevez war baotred a oa gwelet evel tud eus renk izelañ ar gevredigezh. Diskouezet en deus e oant bet doujet ha

2 Kavout a reer roll 19 levr bet skrivet gantañ war pennad *Wikipedia* brezhonek war e-zivoud.

karet e Breizh-Veur hag o doa degaset kalz da ekonomiezh kêr Rosko hag he bro. Ezel oa Gwyn eus Breudeuriezh an Ognon ha fier da vezañ.

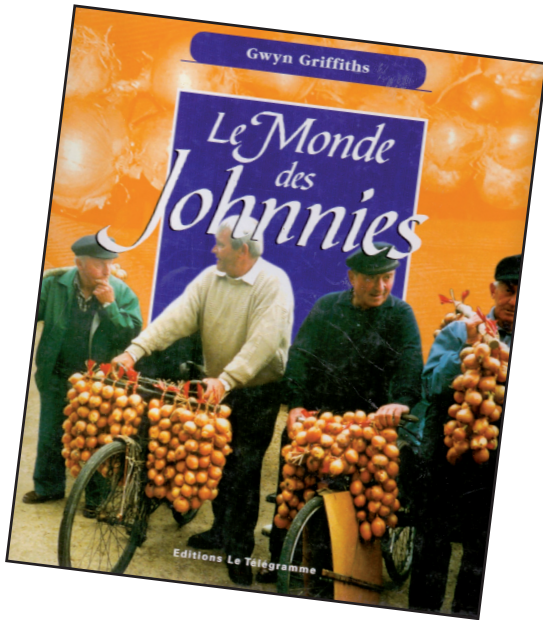
Skrivet en doa ul levr all diwar-benn Breizh e 2000 : *Llydaw - ei llên a'i llwybrau* (Lennegezh Vreizh ha hec'h hentoù-treuz). Dedennet e voe an embanner Clive Boutle gant al levr hag eskemm ar rejont war ur raktres antologiezh eus lennegezh Vreizh. Kenlabourat a reas Gwyn gant ur vignonez, Jacqueline Gibson³, breizhadez ha brezhonegerez, skrivagnerez ha skoazellerez-kelenn e Kevrenn c'hallek Skol-veur Aberystwyth. Dont a reas *The Turn of the Ermine* er-maez e 2007 (*Selected and translated by Jacqueline Gibson and Gwyn Griffiths, The Turn of the Ermine An Anthology of Breton Literature, embannet gant Francis Boutle Publishers, 506 pajenn, £20, ISBN 1-9034227-28-2*). Prometet en doa da gClive Boutle sevel unan all diwar-benn lennegezh Kembre. Labourat a reas gant Meic Stephens. Diaesoc'h e kavas abalamour da istor hir ha luziet lennegezh Kembre ha da niver an testennoù. Dont ar reas *The Old Red Tongue* er-maez e 2017. 1 000 pajenn a gaver el levr...

Skrivet en deus ivez buhezskrid Henry Richard (1818-1888, pastor ha peoc'hgarour kembreat, bet kannad e Parlamant Breizh-Veur eus 1868 da 1888) e kembraeg ha troet anezhañ e saozneg. Peder antologiezh eus lennegezh rannyezh Sir Benfro.

Dileuriad Kembre er C'homite Etrebroadel Difenn ar Brezhoneg (*International Committee for the Defense of the Breton Language*) e oa ha kenskriver an ABP e Kembre.

3 Bevañ a ra Jacqueline e Landreger bremañ, en ti bet hini he zad-kozh. Emouestlet eo en un toullad kevredigezhioù en o zouez an hini a ra war-dro an *Océanide* goueletenn he zad-kozh, Joseph Nicolas, kabiten-paramantour, ha *Cymru-Breizh* a bled gant an darempredoù etre an div vro. Koumanantet eo d'*Al Liamm*...

Karout a rae Breizh hag ar brezhoneg ha labourat a rae
a-zevri evit kreñvaat an darempredoù etre Breizh hag e vro. Ra
vo gwenn e ved !



Un dro e Kembre

*Pennad bet embannet evit ar wech kentañ
er gelaouenn Gwalarn niv. 24
miz Du 1930*

An tren a zegouezhas e Kerdiz e-kreiz an noz. Ar Meurzh 5 a viz Eost 1930 e oa. Adal an derc'hent e oa boulc'het gouelioù an *Eisteddfod* vroadel e Lanelli. Ha pedet e oan da zont gant ar C'hembread brogar, keneil hegarat ar Vrezhoned, an Ao. Dyfnallt a Gaerfyrddin.

Eus Kerdiz, ne welis nemet an ti-hent-houarn. Soñj am eus e oa daou bolis o tivizout war ar c'hae, ha daou zen yaouank o fiñval hag o firbouchal, moarvat da hejañ kuit ar yenijenn. An tren a ruilhas adarre, ha me morgousket, o klask sellout koulskoude dre an noz teñval. Ouzh troad ar postoù-kleuzeur e lufre an douar gleb. A vare da vare e skiltre ur barradig-glav, o roudennañ ar werenn. Goustadik e tibune dirazon anvioù kêrioù bro ar glaou. E saozneg, siwazh, daoust m'em bije karet gwelout o stumm keltiek : Pont-Vaen, Penebont, Aberavan, Kastell-Nez. Gant ar gouloù-deiz o tont, e spurmanted bremañ an dremmwel, un dachennad douar displann a-ispilh dindan un dachennad oabl latarek.

Anaout a raen Kembre an hanternoz, eus aber an Dour-doue betek Kergebi. Eus Kembre em boa miret eñvor aodoù traezh glan ha kerreg, digor-bras d'an heol, ha kestall kozh

e-harz menezioù glas. Setu ma kaven ur vro du, soubet er glav, digened, o c’hwezhañ warni un avel put evel avel miz Genver. Diskenn a ris en Abertawe, ha mont da vale dre gêr. Petra bennak, avat, gant an amzer fall, ar mintin abred, skuizhnez an noz, ur chomlec’h bet roet din hag am boa kollet, n’em boe plijadur ebet o kenderc’hel, hag e tistrois buan da gemer an tren kentañ evit Lanelli.

Eno e tegouezhis war-dro nav eur. Ne c’hortozed ac’hanon nemet da bemp eur en endervezh. Ne glaskis ket kavout va mignoned diouzhtu. Lezet va fakadoù en ti-hent-houarn, tremenet e ti an troc’her-barv, ha leinet mat en un ostaleri, ez is va-unan-penn da zizoleiñ kêr an *Eisteddfod*, diskuizh ha dillo, e tommder klouar an heol, tarzhet trumm a-dreuz d’ar c’houmoul tev.

Ne lavarín ket n’em eus gwelet biskoazh un engroez evel ma welis en deiz-se o teredek. N’eus nemet mont da bardon bras ar Folgoad da welout kemend-all. Pebezh kemm, avat, etre engroez hor c’houerien hag hor c’houeriadezed, en o gwiskamantoù broadel, o kerzhout, evel ma reont atav, o fenn en a-raok evel chatal, hag engroez an dud-mañ, holl “e-giz kêr”, sonn, prim ha divorfil. Ne oa ket brav, e gwirionez, an engroez-se da welout. Evit ar wech kentañ, ha ne dlee ket bezañ ar wech diwezhañ, e voen feuket gant divlizidigezh, pe amvlizidigezh Kembreiz. Ne gomzan ket eus ar baotred : kasketennoù louet ha dilhad teñval evel e pep bro. Ar merc’hed, avat, a oa un druez penaos e oant aozet. En derc’hent end-eeun, o vale dre Hyde Park e Londrez, em boa merzet pegen mistr e oa gwisket ar Saozezed, pegen heñvel e oa deut Londrez da vezañ er feur-se ouz kêriou an Douar-Bras. Hogen hiziv, o welout ar brozhioù koton roudennet ha liv-flamm, an togoù plouz gant skoulmoù seiz ha voulouz a bep tu, ha dreist-holl ar mantilli gomet melen ha glas, e soñjen o dije gellet hol Leanezed a Garitez dont gant o emzivadezed, ha c’hoazh reiñ kentelioù da

wregelezh ar vro-mañ. E-pad va zro e Kembre, n'em eus kavet nemet teir maouez gwisket-mat : an It. Dyfnallt, an Dim. Meirion, he merc'h, ha *Miss* Megan Lloyd George, merc'h he zad.

Klask a ris gouzout pe yezh a gomze an holl dud vat-se etrezo. Klevout a ris bommoù saozneg ha bommoù kembraeg a bep eil, hag a-wechoù bommoù ur yezh, a dlee bezañ saozneg distaget e doare Kembreiz. E Breizh ivez e vezan nec'het alies o c'houzout pe yezh a gomz an dud, ken heñvel e teu ar galleg en o genoù ouzh o brezhoneg genidik. A-benn ur pennad sellout ouzh ar froudoù tud dislonket eus an ti-hent-houarn, hag ar pikolioù kirri-dre-dan o vageal e-kreiz ar froudoù-se, karget da vont d'ar strad, e tiskennis betek kreiz-kêr. Kentañ tra a welis a voe skritelloù bras an *Eisteddfod*. Nag a wech em boa grozmolet ouzh hor paourkaezh Bleun-Brug, peogwir e lakae skritelloù gallek war ar mogerioù. Amañ ne oa ket gwelloc'h, rak ar skritelloù a oa e saozneg, gant ur frazenn bennak a gembraeg e lec'hioù zo. Prenañ a ris digant ur c'hanfard roll ar gouelioù, anezhañ ul levr tri c'hant pajenn, hanter leun a embannoù-kenwerzh, hag ennañ kembraeg ha saozneg mesk-ha-mesk. An embannoù-kenwerzh, – ezhomm ebet goulenn, – a oa holl e saozneg, evel ma vez peurliesañ hon embannoù-kenwerzh-ni e galleg. Ar pezh a ro da soñjal a-zivout al lec'h dalc'het gant yezh an estren e-touez ar Gelted a-vremañ.

Ha me oc'h anavezout bourc'hioù ha kêrioù Kembre an hanternoz, ne voen ket souezhet gant Lanelli. Diouzh he gwelout en diavaez, saoznekaet eo ar vro. Heñvel an tiez ouzh re Vro-Saoz, heñvel ar stalioù, heñvel ar savadurioù. Heñvel troc'h an dilhad, heñvel saeoù ar soudarded, ar bolised, an archerien, paotred an tangwall. Enskrivadurioù saoznek dre-holl, nemet amañ-hag-ahont, un nebeud gerioù kembraek dirak ur chapel, pe war mein-bez ur vered. Hag i gallekaet, un doare diouto o-unan o deus hor bourc'hioù Breizh-Izel. Amañ,

avat, ez eo Bro-Saoz : brikennoù ruz ha melen ha prenestroù balirek diziwezh.

Ar straedoù a oa leun evel straedoù Brest da-geñver foar Gouel Mikael. An tiez-debriñ, kouignoù melen bern-war-vern a-dreñv d'o gwerenn, ne oa ket enno un daol nag ur gador diberc'henn, ar podoù-te hag an tasoù o stirlinkat dibaouez. Souezhet e voen gant niver ar varc'hadourien-frouezh, ha gant tevder, kuilhder ha marc'hadmated o marc'hadourezh. « Prenit Frouezh an Impalaeriezh » a lavare ar skritelloù. Ar pezh a skoas em spered en un taol am boa kuitaet Europa o treuziñ ar mor, hag e oan en ur rannved all, graio ar gerentiezh keltiek a garo.

Un tammig peoc'h a gavis, hag ur pennadig ehan a gemeris, en ur genliorz kludet war an uhel a-us da gêr, hag o treiñ kein dezhi, d'he renkadennoù tiez ha d'he labouradegoù. Ac'hano e welis ar mor. Ankounac'haet em boa e oa Lanelli tost d'an aod. Ar mor gwirion ne oa ket, avat : un doare aber hepken etre daou bezh douar.

Distreiñ a ris d'an ti-hent-houarn e poent da gavout va mignoned. Edo an Ao. Dyfnallt hag he merc'h ouzh va gortoz, sabatuet, a c'hellit krediñ, ouzh va gwelout o tiboukañ eus a-dreñv o solioù.

Amañ e fell din lavarout – ha c'hoazh ne c'hellan ket a-walc'h – pegen mat on bet degemeret gant an Ao. Dyfnallt ha tud e diegezh. Adalek an amzer ma kejis ganto e Lanelli betek an deiz ma kuitais ar vro, n'em boe da bleidiñ gant netra, da soursial ouzh netra. Nemet a bep seurt trubuilh a gemerjont en abeg din, da ziskouezh din ha da aesaat din pep tra. Kement-se, emezo, peogwir e oan breizhat, peogwir e vezer boas e Kembre da reiñ herberc'h d'an estrenien – hogen dreist-holl, d'am meno, o vezañ m'int tud seven ha madelezhus.

Miret e oa bet ur gambr evidon. Hogos raktal e voen ambrouget d'an *Eisteddfod*. Amañ, n'eus ket amzer da goll.

War un dachenn ec'hon a-dreñv d'an ti-kêr e oa ar Gouel. Ar Gouel, a lavaran ; ar Foar a vefe reishoc'h marteze. Ur wir dachenn foar, kelc'hiet a speurennoù koad, teltoù ha tiezigoù koad tro-war-dro, hag ar Babell ramzel e-kreiz, setu lec'h an *Eisteddfod*. Ne vanke nemet c'hoarioù ar rod, ar c'hezeg-prenn hag ar bransigelloù. Dre ma kerzhemp da-heul an engroez, goustadik, war ar geot strewet a bluskennoù frouezh hag a baperoù saotret, eñvorin a raen amzer va bugaleaj, pa vezen stlejet gant va matezh da welout ar C'helc'hva bras e Brest war Leurgêr al Librentez.

P'en em gavjomp e-barzh ar Babell – ul lec'h a oa bet miret din er renk kentañ, e-touez ar gelaouennerien – e hañvalas din n'oan bet biskoazh dindan un doenn dirak ken lies a dud azezet ha sioul. War al leurenn e oa renket kor an *Eisteddfod*, pemp kant hanter-kant mouezh ennañ, a lavare al levr-roll, etre kanerien ha kanerezed, ha “laz-seniñ broadel Kembre” – an hini am boa klevet, hag hoc'h eus klevet hep mar alies dre skin eus Daventry.

Tud al leurenn a savas. An arvestourien a savas. An holl a-unvouezh a ganas *God Save the King*. A-unvouezh e oa evit gwir, ha kanet brav-meurbet. Spi am eus ne oa ket a-ungalon. An Dim. Meirion, a-gleiz din, ne savas nemet war-lerc'h ur pennad, da verkañ he displijadur. Da zigoll, avat, va amezeg a-zehoù a voude hag a fraoñve evel ma vije bet e gof koufr ur gourrebed, ken na ranken hejañ va fenn evel ur marc'h hegaset gant ur sardonenn.

Lavaret e oa bet din gant ur C'hembread emrener diwall diouzh an *Eisteddfod*, a oa un dra, emezañ, ouzhpenn eget hanter saoz. Ar bannieloù saoz am boa gwelet o c'hournijal a bep tu, ha bremañ kan broadel ar Saozon, am dougas da grediñ raktal hag un tammig re vuan en doa lavaret ar wirionez. Seul vui ma tlee bezañ ar ganadeg en nozvezh-se e

saozneg penn-da-benn. Kanañ a raed eur c'hoarigan santel nebeut anavezet gant Haendel, *Salomon*. Ha dre ma vije bet diaes treiñ e kembraeg, ha dreist-holl adskrivañ evit kement a dud pep komz kembraek dindan pep komz saoznek moulllet gant ar sonerezh – pe diwar un abeg all – emsavoc'h e oa bet kavet dibab ar saozneg.

Aner din klask lakaat krediñ e selaouis gant aked. N'em boa ket kousket abaoe daou zevezh. Hag ur c'hoarigan santel a zeu buan moredu, dre forzh bezañ meurdeus – zoken gant safar pemp kant mouezh. Selaou a ris a-walc'h da lavarout e oa mat ar c'hor, ha well-wazh ar ganerien a ganas a-hiniennou. An nozvezh a echuas gant *Hen Wlad fy Nhadau*, kanet gant kement a c'hred ha ma vez kanet e Breizh *Bro Gozh va Zadoù* – ha kalz muioc'h a ampartiz.

Antronoz vintin – d'ar Merc'her – e oan dihun-mat ha digoroc'h va daoulagad eget en derc'hent. Kompren a ris penaos e oa aozet an *Eisteddfod* : e-pad an deiz, eus nav eur beure betek c'hwec'h pe seizh eur goude kreisteiz ez eus kenstrivadegoù ; bemnoz, da eizh eur nemet kard, ez eus ur sonadeg vras.

Ne oa nemet hanter leun ar Babell war-dro dek eur pa zegouezhis. Dec'h e oa du gant an engroez. Hiziv e chome tachennoù ec'hon a vankoù melen diannez. Brasoc'h e hañvale bezañ evel-se, hag hi ur mell savadur hirgarrezek digened, ur c'hrignol ramzel ma kirit : un doenn follennoù houarn gwagennet douget gant peder steudad pileroù koad, eizh piler e pep steudad, lec'h e-barzh – evel ma voe lavaret hag adlavaret din – da ugent mil a dud ; ul leurenn e plenk gwenn diouzh un tu, gant diri en traoñ evit ar ganerien ; sklaer-meurbet e-pad an deiz, sklêrijennet-mat e-pad an noz ; uhelgomzerioù e pep lec'h, ar soneuvrer war al leurenn ; ar c'hostezioù goloet, ha kinklet ma karer, gant pallennoù roudennet, glas-gwer ha

gwenn ; skignet war ar pallennoù, skritelloù gwenn-kann, warno e lizherennoù ruz anvioù skrivagnerien vrudetañ an *Eisteddfodoù* gwechall. Netra, anat eo, nag en diabarzh nag en diavaez, aozet gant lagad kizidik un arzour.

Dec'h em boa merzet digened an dilhad. Hiziv e verzen digened ar savadurioù. Ha penaos, emezon, disklêriañ ar c'hemm etrezomp hag hor breudeur ? Ni o vevañ dre al lagad, int o vevañ dre ar skouarn ? Lavarout a reer eo bet mac'het arzoù Kembre gant ar Buritanelezh. Ha mac'het e vijent bet, avat, ma vijent bet gwriziennet don en ene ar bobl ? Ha bremañ p'eo deuet laoskoc'h kabestr ar Buritaned, perak ne zasorc'hont ket ? Perak ne ziskouezont ket an disterañ arouez a zasorc'hidigezh ?

E-kreiz al leurenn, edo un den kozh azezet dirak un daolig, hag en e gichen, ur plac'hig daouzek pe drizek vloaz en he sav, o tisplegañ dre eñvor un dra bennak e kembraeg. Edod krog er c'henstrivadegoù. War-lerc'h ar plac'hig e teuas un eil, a hevelep oad ganti, a zisplegas hevelep tra. War-lerc'h houmañ e tegouezhas un trede c'hoazh. Ma krogas aon ennon na badje evel-se betek kreisteiz. Lavaret e voe din, avat, e oa an hini diwezhañ.

Pep kenstrivadeg, a voe disklêriet din, eus ar re war ar c'han, ar c'hoari-benveg, ar c'horoll pe an displegerezh, a gemer perzh enni pevar, pemp, dek, daouzek, ugent, ha betek ouzhpenn hanter-kant kenstriver, a-hiniennoù pe a-strolladoù, hervez ma c'hoarvez. Ne vez aotreet koulskoude nemet da dri anezho en em ziskouez er Babell vras. Evit se e reer en derc'hent ur rakkenstrivadeg dirak ar varnerien hepken, en un tu bennak e-kichen, da zibab an tri gwellañ, o devo ar gwir da zont dirak an holl.

— Hag ar c'henstrivadegoù all, emezon, ar re war al lennegezh hag an ijinoù-kaer ?

— Ar re-se, a voe respontet din, a zo bet barnet pell zo, hag

embannet e vez anvioù ar c'hounezerien en un ti bihan savet e-tal ar Babell, hag anvet “Kambr al Lennegezh”.

— Daoust, emezon, ha n'eo ket ober dismegañs war al lennegezh, a hañval din bezañ pouezusoc'h evit ur vro eget ar sonerezh hag ar c'han ?

— Eo, a respontas an den yaouank a gomzen gantañ (hag a oa ur barzh, evel ma kavis goude), ha klemmoù c'hwerv a sav bep bloaz diwar se. Petra 'fell deoc'h, avat ? N'eus nemet ur guchennig tud, e Kembre evel e pep bro, a vourr gant traoù ar spered, ha bras a-walc'h eo “Kambr al Lennegezh” evit ar re-se. An engroez a zered amañ da glevout c'hoari ha kanañ, n'eo ket da glevout anvioù arzourien ha skrivagnerien. Ret-mat eo reiñ d'an dud ar pezh a c'houlennt evit o arc'hant, peogwir hep tud n'eus ket arc'hant, hag hep arc'hant n'eus ket a C'houel.

O vezañ ma venege arc'hant, e sellis ouzh al levr-roll, da welout peseurt prizioù a veze roet :

250 lur (gall) ha 125 lur da c'hoari daou bezh war ar piano.

90 lur, 60 lur ha 45 lur da zisplegañ ur varzhoneg.

250 lur ha 125 lur da ganañ teir c'hanaouenn.

Hag evel-se a-hed pajennoù ha pajennoù penn-da-benn.

Gwelout a ris e roed 6.250 lur evit ur poltred eoullvadur, 1.300 lur evit treiñ ul levr kembraek e saozneg, 1.300 lur evit ur pezh-c'hoari savet a-ratozh evit ar vugale, 2.500 lur evit lakaat tammoù eus oberoù Shakespeare e kembraeg, 7.000 lur evit un “Istor Kembre” dereat ouzh ar vugale, 6.250 lur evit tresañ rakskouer un Ti-Kêr. Prizioù a oa evit pep tra – mil priz en holl marteze – adal aozañ ur varzhoneg c'hwec'h kant gwerzenn betek aozañ loeroù stamm.

An holl brizioù-se a vez kinniget gant tud largentezus, a vouller evel-just o anvioù war al levr-roll.

Goude displegadeg ar plac'hed e teuas ur brezegenn gant rener ar Gouel evit ar beure-se. E kembraeg e komzas, ha

daoust na intenten grik eus ar pezh a lavare, e tommas va c’halon ouzh an den, rak gouzout a raen e oa unan a ra kalz evit skignañ ar yezh hag an emskiant vroadel e-touez ar yaouankiz. Ifan Ab Owen Edwards e oa, pennskrivagner *Cymru'r Plant* (Kembre ar Vugale) ha rener ar gevredigezh *Yr Urdd* (An Urzh), a zo enni hevlene 23.000 a dud yaouank. Lavarout a reer din n’eo ket un den gouiziek na zoken speredek-kenañ. O klevout e vouezh, avat, ec’h ankounac’hais en un taol an holl saoznegachoù dec’h. Ur gwir Gelt am boa dirazon. Diwar ar poent-se hepken e karis an *Eisteddfod*.

Nepell diouzhin e oa un dimezell gozh, bet kaset da *Eisteddfod* Lanelli gant *Y Drych* (Ar Melezour), ur gelaouenn sizhuniek moulllet en Amerika e kembraeg penn-da-benn.

— Anaout a ran Breizh, emezi. Er vro-se e komzer ur yezh tost d’hor yezh-ni. Breizh zo un darn eus Alamagn, n’eo ket ‘ta ?

Goulenn a ris outi peseurt kelaouenn e oa *Y Drych*.

— Ur gelaouenn vat-kenañ, a respontas. Gounit a reer arc’hant ganti.

Paourkaezh dimezell ! Gounit a reas hec’h arc’hant, hi da vihanañ. Kemer notennoù a rae eus ar mintin betek an noz. Ar gelaouennerien all a yae hag a zeue, a vazailhe war o c’hador pe a varvailhe etrezo. Hi a chome stouet he fenn o tuañ follennoù paper, hep sellout na selaou, hogen o skrivañ bepred : skouer ar gwir gelaouenner.

Anzav a rin en em gaven un tammig kollet e-touez an holl dud-se. A vare da vare e teue unan bennak da lakaat e zorn war va skoaz, en ur c’houlenn un dra bennak e kembraeg. Ha bewech e ranken respont :

— Ne gomprenan ket ar c’hembraeg.

(Un draig hag a ziskouez ez eo uheloc’h ar stal gant yezh Kembre eget gant hon hini : piv e Breizh, o welout un “aotrou”, a zeufe da c’houlenn un dra bennak outañ e brezhoneg ?)

Pa soñjan ez eus tud a venn hol lakaat da grediñ e c'hellomp e tri miz deskiñ kembraeg ! Ur yezh diaes ez eo, zoken evit Breizhiz. Abaoe dek vloaz ma teskan, e teuan a-benn da lenn ur pennadig eeun hep sellout re ouzh ur geriadur. Evit komz, avat, ha kompren an dud a gomz, ez eo un abadenn all. Keuz am boa pa ranken atav mont ha lakaat an holl da vont dirazon e saozneg, ha me o tamall dezho implij ar yezh-se an holl amzer.

Darvoud bras ar Merc'her a oa ar genstrivadeg war ar c'han, da deir eur goude kreisteiz. Evit ar genstrivadeg-se e vez torret ar reolenn, hag e teu da ganañ war leurenn ar Babell pep kor enskrivet war ar roll, ne vern pet ez eus anezho. Seizh a dlee dont er bloaz-mañ. Hogen ne zeuas nemet pemp. Ha daoust pegen brav e kanent, gant pemp am boa trawalc'h, hag i lerc'h-ouzh-lerc'h o kanañ tri fezh hep an disterañ ehan.

Leun-barr e oa ar Babell, ha kalz tud o doa paeet – ha paeet ker – a rankas chom er-maez, o klask selaou, bodet a-hed ar c'hostezioù. Un engroez, avat, drezañ e-unan n'eo netra. Burzhud an *Eisteddfod* eo urzh vat hag hesentidigezh an engroez-se, seul souezhusoc'h ma 'z eo micherourien ha gounideien-douar a ra ar pep brasañ anezhañ. A-hed un abadenn-c'hoari a bad teir ha betek peder eurvezh, a-boan ma vez klevet un trouz eus an eil penn d'ar savadur ec'hon d'egile. Ar ganerien a c'hell mont dre an hirañ kan, ar sonerien dibunañ ar skuizhusañ heuliad-seniñ, hag e weler bepred, a-dost evel a-bell, an hevelep renkadoù pennoù difiñv, evezhiek. Daoust ha karantez ar sonerezh, pe an emlorc'h pe ar boaz eo a zalc'h an dud-se ? An tri, a gredan. Hag ivez an emziouer a evadurioù kreñv, a vir ar speredoù didomm hag ar c'halonoù kempenn.

Pa voe echu ar ganadeg, e voe ur paouez da c'hortoz ar varnedigezh. Nebeut a cholori, avat, evel ma vefe c'hoarvezet e Breizh. Ha pa bignas ar pennvarner war al leurenn, e baperenn en e zorn, e tavas an holl raktal.

Lenn a reas, e saozneg, evezhiadennoù ar varnerien, hanter c'hoapaus, hervez giz Bro-Saoz. Neuze embann ar poentoù. Ar stlakadeg-dorn vouzarus a savas d'an diwezh a oa stlakadeg-dorn tud seven. Den ne huchas a-enep. Adarre e verzis penaos er vro-mañ e ouzer bevañ.

Souezhus e c'heller kavout moarvat, n'eus ket en *Eisteddfod* netra nemet sonerezh kembreat-rik, sonerezh ar vro. D'ar Merc'her da noz, e-kichen ur *fantasia* war donioù-gwerin a Gembre hag ur ganenn (gant komzoù saoznek) aozet gant ur C'hembread, e c'hoaried pezhioù gant Mozart, Wagner, Verdi, Rossini, Dvorak. D'ar Yaou da noz e c'hoaried *Caractacus* gant Elgar. Evidon-me, ne gavan netra da damall amañ. Ra c'hoario tud Kembre etrezo pezh a blij dezho. N'eo ket evit estrenien e teuont amañ. N'int ket evel hor marc'hadourien, prest atav da seniñ ar binioù ha da ziskouez hor gwiskamantoù broadel da dennañ arc'hant diouzh yalc'h an "douristed".

O komz eus gouelioù meurlarjez, e teu raktal em spered soñj an drouized. E-kichen kenstrivadegoù ha sonadegoù an *Eisteddfod*, emañ lidoù ar C'horsez. Aes merzout ne dizhont ket kalon ar bobl evel kevrennoù all ar gouel. Ne garfen ket ober poan da dud o deus va degemeret ken hegarat, hag a zoujan evel brogarourien. Lavarout a rankan, avat, ar pezh am eus gwelet. D'ar Yaou beure, tra ma tibune ambrougadeg ar varzhed hag an drouized dre gêr, ne oa nemet goapadennoù pe diseblanted a bep tu. Gwir, e oa peadra da c'hoarzhin, ken fentus e oa ar bagad-se, paotred an tangwall en o raok, evel tud o tec'hout diouzh ti an troc'her-barv, hep bezañ bet amzer da ziwiskañ o saeoù, darn anezho ur vazh hir, e-giz troad ur valaenn, en o dorn, unan, an arc'hdrouiz pe me 'oar, un doare boned-magerez war e benn, hag un all ur wakol en e gerc'henn. War a glevan, emañ ar C'horsez war ziskar, ha ne oa ket evel-se gwechall. Kompren a ran tud evel an Ao. Dyfnallt,

a wel an dismantr hag a garfe adsevel, dre zegas e-barzh an dud yaouank, na dostaont mui ouzh ar C’horsez. Ha poent eo c’hoazh ? Ne ouzon ket.

Darvoud bras ar Yaou, gortozet gant an holl, a oa donedigezh an Ao. Lloyd George hag e verc’h Megan. Evel ar C’horsez, ez eo ar politiker kozh un hendra vroadel, a ziskouezer dre ziouer a netra gwelloc’h. Tra ma prezegenne, edo ur mousc’hoarzh atav war e zremm ; ur mousc’hoarzh c’hwerv, moarvat ; evel un delwenn vac’hagnet a gendalc’h da vousc’hoarzhin, kollet ganti he divhar hag he divrec’h. An Dimezell Megan a zeuas war-lerc’h he zad, oc’h ober an neuz da vezañ ur plac’hig vihan, gant ardoù hag orbidoù, ha fentigelloù ken fentus ma oa atav hi hec’h-unan dare da zirollañ da c’hoarzhin, ha ma ranke ehanañ, evel o c’houleñn truez : « Ma n’eo ket spontus bezañ speredek evel ma ’z on ! ». An tad, azezet e don ur gador-vrec’h voulouz, e korn al leurenn, a selle ouzh e verc’hig gant lorc’h ha teneridigezh un denig kozh. Ne ouzon ket tre petra ’lavarent, nemet an “hen yezh” hag an “hen vro” a oa meneg anezho, ha flouret e veze o c’hein d’ar selaourien, an doare gwellañ e pep lec’h da vediñ stlakadennoù. Moullet e oa war dremm an tad evel war dremm ar verc’h liv ar gwidre, ar gevierezh hag holl vreïnadur ar politikerezh. Ur wech deuet en-dro d’azezañ – war-hed un tri metrad bennak e oant diouzhin – ne oa mui nemet saozneg en o genoù, hag edo, hep mar, nijet kuit prederioù Kembre kant lev diouzh o fenn.

“Kadoriet” e voe ar Barzh goude-se. Da lavarout eo, roet e voe dezhañ ur gador gant an drouized, bodet war al leurenn en o rochedoù. Petra en doa graet da zellezout ar gador-se ? Sevel ur pezh-barzoniezh, dezhañ ur c’hwec’h kant linenn bennak a hirder. Bep bloaz evel-se e vez dibabet dre genstrivadeg ur Barzh nevez. War a lavared, er bloaz-mañ e oa bet izel-izel

labour ar genstriverien. En doare ma oa aet ar maout, pe ar gador kentoc’h, gant an nebeutañ fall e-lec’h mont gant ar gwellañ. A zo gwashoc’h, hevelep kont a oa hevlene gant holl oberoù lennegel an *Eisteddfod*. Peseurt mennozh iskis, avat, krediñ e c’hell ul lennegezh diwanañ ha bleuniañ diwar genstrivadegoù.

Nebeutoc’h a zudi a oa da gaout d’ar Gwener. En deiz-se eta ne voe ket ken bras an engroez. En deiz-se eo evelato e welis ar muiañ a dud. Pa veze disklêriet dezho e teuen a Vreizh da welout an *Eisteddfod*, e tigorent daoulagad bras, evel ma vijen deuet eus al loar. Ne ziskouezent ket gouzout kalz diwar-benn hor bro, ha goulennet e voe ouzhin adarre ha ne oa ket Breizh en Alamagn. Ur gomz-hud a vije bet a-walc’h koulskoude da sklêrijennañ o speredoù, evel ma kavis diwezhatoc’h. M’em bije lavaret « Dinard », raktal o dije komprenet. E gwir, darn anezho a oa gouiziekoc’h. Re o doa koun eus Breizhiz deuet da weladenniñ Gouelioù Kembre gwechall, hag un dimezell he doa zoken, e korn hec’h armel, ur “Yezhadur Brezhonek”.

Kavout a ris un den hegarat-meurbet, a oa nevez distroet eus ur veaj vihan dre Vreizh. Klemm a ris dezhañ en abeg da zianaoudegezh spontus e genvroiz en hor c’heñver :

— Petra a lavarfen neuze ? emezañ. E pep lec’h m’on tremenet, e Douarnenez, e Kemper, evel en Oriant, on bet kemeret evit ur Saoz, kaer am boa lavarout e oan Kembre. N’anavezer e Breizh netra eus Kembre ; n’anavezer anv Kembre nemet dre hor c’hoarierien pellenn-droad.

Tud all, pa gomzen outo eus Breizh, a venege ar varc’hadourien ognon, ar “Joniged”, a vale dre Vreizh-Veur o werzhañ o marc’hadourezh. Daou anezho a welis dres e Lanelli : ur paotrig trizek vloaz hag unan ugent vloaz pe ouzhpenn. Kerzhout a raent a-hed ar riblenn-straed, goustad, an hini bihan dirak an hini bras, ur vazh war o skoaz, ouzh an daou

benn anezhi ur chapeledad ognon a-istribilh. Un taol e voe d'am c'halon spurmantañ a-greiz-holl daou genvroad war un douar estren.

Ar Sadorn a oa deiz ar c'himiad. Ouzhpenn kanadeg ar c'horioù-gwazed ne oa netra a dalvoudegezh vras da glevout. Ur wech adarre e weljod an engroez o leuniañ ar Babell hag an dachenn tro-war-dro. Ur wech adarre e verzis pegen brav e oar Kembreiz kanañ. Da lavarout ar wirionez, e oan aet un tammig skuizh gant kement a safar hag a sonerezh. Ne voen ket nec'het eta en endervezh pa voe poent din mont da gerc'hat va malizenn.

Lojet e oan e Lanelli e ti un Iwerzhonadez kozh, ur vaouezig treut, seven, dezhi divjod ruz-aval hag un dremm roufennet-holl. Ne oa ket bet evit padout ken n'he doe lavaret din e oa katolik. Pell zo em boa merzet, avat, skeudenn ar Werc'hez a-us d'am gwele. D'ar Gwener beure he doa degaset din, ur mousc'hoarzh ledan war he muzell, daou vi da lein, e-lec'h ar vi hag ar c'hig-moc'h a oan boas da gaout. Kenavo a lavaras din, fromet-meurbet, a gredan :

— Ne welimp ken ac'hanoc'h ?

Ha me ivez a voe fromet e-pad un hanter vunutenn o lezel – hep mar da viken – un ti ma oan bet degemeret-mat ennañ a-hed ur sizhun.

Kuitaat a ris Lanelli d'an noz, gant an Ao. Dyfnallt, e wreg hag e verc'h, evit mont da Gerverzhin, un nebeud levioù pelloc'h etrezek ar c'huzh-heol. Leun-chouk e oa an ti-hent-houarn a dud o tistreiñ eveldomp, kouerien an darn vrasañ anezho. Dizurzh ebet en o zouez. Ne lavaran ket e oant holl sioul-sioul ha start war o zreid. Unanik bennak a oa aet ur banne re a-dreuz d'o genoù. Pa soñjan, avat, en hor c'houerien a Vreizh en un hevelep degouezh, penaos e tufont hag e c'hwezhont o fri war o dilhad, penaos e ruilhont a bep tu, meyv, en ur chaokat hag en ur vlejal, e c'hellan reiñ testeni

eus un dra : emañ gwerin Gembre war ur bazenn uheloc’h a sevenadurezh eget gwerin hor bro.

Ur gêrig sioul eo Kerverzhin, war un dorgenn a-us d’ur stêr vihan ken sioul hag hi. Eno e tiskvizhis un devezh, e ti an Ao. Dyfnallt, e peoc’h ar Sul. Peoc’h ar Sul zo ur ger mat er vro-mañ, ma vez miret strizh lezenn ar Seizhvet Deiz. Azezet va-unan-penn er sal-degemer, ne gleven en-dro din trouz ebet, karr na loen na den war vale. Glav a rae abaoe ar mintin. A-wechoù e troe ar glav da vrumenn. Brumenn danav ha klouar, evel m’hon eus ken alies e Breizh. O sellout dre ar prenestr ne welen nemet delioù glas-glas stouet gant an takennoù dour o ruilhal gorrek war o gorre, hag an oabl gwenn, un tammig pelloc’h en a-dreñv.

Goustad e tiverre an eurvezhioù, goude strafuilh ar sizhun dremenet. Treiñ a ris bizied ar benveg skingomzerezh, hag e klevi, o tont a-bell, mouezhioù anavezet. Hogen re skuizh e oan da selaou. Atav e rede va soñj davet an *Eisteddfod*. Bremañ pa oa echu – pe ar c’hoant kousket a rae marteze – e spurmanten anezhi, evel ur Ramzez vat ha ferv, o vrasaat dre ma pellae.

Un dra vras, e gwir, eo an *Eisteddfod*, un dra ramzel. N’hon eus gouel ebet e Breizh o tont tost, ne lavaran ket dezhi, hogen d’an dekvedenn anezhi. Ar ramzelezh-se, avat, a vez tizhet hepken, ret-mat en anzav, diwar goust ar yezh hag ar vroadelezh. Dre zegemer ar saozneg, dre lubaniñ an dud uhel e kargoù ar gouarnamant, e teu an *Eisteddfod* da gaout skoazell ha gwarez n’he dije ket a-hend-all. N’em eus ket da varn ur gudenn n’anavezan ket a-walc’h. War an tu all, ar Gouel broadel eo, Gouel ar Bobl a-bezh, hag a dle reiñ da vuhez ar vro ul lusk spontus bep bloaz. Kompren a ran koulskoude Kembreiz a nac’hfe kemer perzh ennañ, hag a vefe gwelloc’h ganto en em vodañ un dek bennak e-kreiz lanneier dic’houedor, hegaset gant o c’henvroiz ha mevelien Roue Bro-

Saoz, da gomz ha kanañ ha youc'hal kembraeg o gwalc'h, hep kaout da saotrañ o diskouarn na da blegañ o glin.

War-dro c'hwec'h eur ez ejomp da chapel an Ao. Dyfnallt evit ofis an abardaez. Fellout a rae din gwelout Protestanted Kembre o pediñ. Ar chapel a oa ur sal vras, hirgarrezek, hep tamm kinkladur nemet daou brenestr gwer livet. Hag hi digened, plijus e oa d'an daoulagad, gant he c'hoadadurioù koaret-mat, he mogerioù gwenn-kann, he leurenn dalc'het a-ratre. Nebeudig a dud a oa. Tra ma komze an Ao. Dyfnallt, kalz anezho, daoulinet, a guzhe o fenn e pleg o brec'h, evel beuzet en ur brederiadenn don gant ar morc'hed d'o fec'hedoù. Me a chome savet va fri, evel un den dibec'hed ha dibreder. Meulganou a voe kanet, hag ul levr prestet din da ganañ gant ar re all. E kembraeg e oa pep tra. Koulskoude, o tont er-maez eus ar chapel da ziwezh an ofis, ne oa mui nemet ar wazed a zalc'he da yezh ar vro : klevout a raen an holl verc'hed o saoznekaat en-dro din.

Antronoz e tlee loc'hañ va mignoned da dremen ur miz en Aberstouez. Pedet e voen da zont ganto. Dre un abeg pe abeg e rankent mont, darn anezho re abred, darn anezho re ziwezhat. En doare ma kemeris an tren da zek eur beure va-unan, da zegouezhout an Aberstouez war-dro un eur. Ur veajig kaer e oa, dre venezioù bihan, ha goude dre ur gompezenn douret-mat, goulauet-kuñv gant an heol – ha tud o varvailhat e kembraeg em c'hichen.

Pa dizhas an tren Lanbedr, piv a welis war gae an arsav hent-houarn ? Va c'heneil kozh Ambrose Bebb, atav evel kent, diskabell, son evel ur peul, e zaoulagad o parañ a-dreuz d'e lunedoù bras, hag e zaouarn sanket e godelloù e vantell. Sellout a reas, souezhet. Ha neuze mousc'hoarzhin ha tostaat davedon. Edo o c'hortoz un tren da vont da Skol Hañv an Emrenerien e Lanourted.

—Mat ez a an traoù e Breizh ?

—Mat-tre !

—Penaos hoc’h eus kavet an *Eisteddfod* ?

— Brav-tre !

— Gwell a-se !

Hag e stardas va dorn betek ma ’z eas kuit an tren.

Ur gerseenn e voe din gwelout Aberstouez. Penaos e oan deut da grediñ em bije kavet ur gêrig koant kembreat-rik – ne ouzon ket. Dizoleiñ a ris un hañvlec’h boutin ha dilevenez : ur steudad tiez divalav oc’h ober tro ur pleg-mor ; dirak an tiez, ur vali-vaen plantet a vankoù, hep tamm gwezenn na glasvez. A-is d’ar vali, betek an dour, un doare grozol damvelen. War gement-se un engroez a Saozon, tud a renk etre pe izel o klask c’hoari o zud pinvidik, gwisket e “gweladennourien”, ar baotred e chupennoù liv flamm, e bragoù liv sklaer, o blev en avel, arc’henadoù gwenn ouzh o zreid, ar merc’hed gant bonedoù gloan, brozhioù skort, noazh-kramennet o divrec’h hag o divesker. Azened bihan, bugale war o c’hein, bleinet gant paotredigoù lous e truilloù. En ur c’horn ar c’hezeg-prenn ha tinelloù an termaji. Kement-se o vont, o tont, o paota hag o fourgasiñ, saozneg leizh o genoù eus an eil penn d’ar pleg-mor d’egile.

Evit ma vije heñveloc’h c’hoazh ouzh ne vern pe hañvlec’h saoz, e oa dileuridi Armead ar Silvidigezh o vlejal kantikoù a-hed an deiz, da zastum an eneoù dianket ouzh son an akordeoñs.

Pelloc’h etrezek ar c’hreisteiz ez eus ur chaoser war skoroù houarn a-us d’ar mor, o tougen ur c’hafedi hag un ti-fiñv-skeudennerezh. Pelloc’h c’hoazh emañ ar Skol-Veur, ur pikol savadur nevez-c’hotek e-giz Skolioù-Meur Bro-Saoz krouet er c’hantved diwezhañ. Ha pelloc’h ar C’hastell, pe gentoc’h, ar pezh a van eus ar C’hastell, tammoù mogerioù dismantret,

bugale o redek drezo evel dre ur milendall, hag un dachenn c'hoari golf e-kichen.

Aet betek ar C'hastell, e voen mennet da zont war va c'hiz, heug ha doñjer em c'halon. Kenderc'hel a ris, avat. Ha setu ma kavis an digoll d'am zrubuilhoù. Degouezhout a ris war aber ur stêr vihan, gwaskedet diouzh ar mor gant ur savkoad, hag oc'h ober ur porzh bihan, leun a oriaved hag a vagoù. Lavaret e vije bet porzh Kameled pe Konk-Leon, hogen kalz bihanoc'h. Martoloded a dremene, gwisket evel hor pesketaerien, o c'hwibanat pe o kaozal e kembraeg etrezo. Ma 'z it da Aberstouez, it da welout ar c'horn-se. N'eus nemetañ a dalv ar boan.

En Aberstouez, daoust d'ar Saozon, o paota evel kelien dre-holl, e kejis gant gwir Gembreiz ha gwir Gembreadezed. E penn ar re-mañ, an It. Maglona Lloyd. En he zi e kavis un degemer hervez giz Kembre, da lavarout eo, eeun ha madelezhus.

Er sal-debriñ, diouzh un tu, e oa luc'hskeudenn he zad, ur pastor, ur guchennad-varv war bep jod ; diouzh an tu all, poltred Williams Pantycelyn, ar meulganour, unan eus diagentidi an tiegezh. Ouzh taol, nepell diouzhin, edo azezet, ez-vev avat, ur brezegourez vrudet, war-nes mont d'ober un droiad prezegennoù kembraek en Amerika. Kement-se da ziskouez doare an ti.

An holl a gomze kembraeg, hag i bourc'hizien, tud a renk etre da vihanañ, ha desket. Eno emañ dreistelezh brezhoneg Breizh-Veur war brezhoneg Breizh-Vihan. Ur yezh he deus eviti an deskidi – ha pa ne vefent ket niverus – a zo ur yezh damsaveteet. Neuze e kav ar bobl bleinerien. Neuze e c'hell bevañ ar sevenadurezh vroadel. Ur soñj iskis a zeuas em spe-red. Ar c'hemm etre ar gouerien hag ar vourc'hizien en hor bro a zo merket anat er gwiskamant. Un den gwisket e bourc'hiz a gav diaes, hiziv c'hoazh zoken, komz e yezh ar gouerien.

Daoust hag ezvezañs ar gwiskamant broadel e Kembre n'eo ket mat, er feur-se, evit ar yezh ?

Plijadur am boa, atav, o klevout ar c'hembraeg o redek ken flour war muzelloù “aotrounez” hag “itronezed”. D'ar skouarn e son disheñvel-bras diouzh ar saozneg, hogen disheñvel-bras ivez diouzh hor brezhoneg-ni. 'M eus aon e vez distummet alies doare distagañ ar yezhoù gant an dud desket, dreist-holl e broioù divyezhek evel Kembre ha Breizh. Soñj am eus ez is un deiz d'azezañ en ul liorzbig voutin e Lanelli. War ar bank em c'hichen e selaouen daou baotr kozh o tivizout en ur sachañ war o c'horn-butun e peoc'h an abardaevezh. Touet em bije e kleven daou goueriad a Vro-Leon, ken heñvel e save hag e tiskenne o mouezh, ken heñvel e skiltre ar vogalennoù. An Ao. Dyfnallt a lavaras din en doa merzet e Breizh-Izel hevelep tra.

D'ar Meurzh 12 en endervezh ez ejomp da Bont an Diaoul, pe evit komz doujusoc'h, evel Puritaned Kembre, eus an arc'henebour, Pont ar Gour Drouk. Un nebeud levioù ez eo diouzh Aberstouez. Eno e oa ur pont gwechall, a-us d'ur stankenn serzh gant ur froud-dour eonennek o lammat a roc'h da roc'h. Hiziv ez eus bet savet ur pont nevez, prenn hag houarn, war ar pont-maen romantel damzismantret, ha benet skalieroù er roc'h da ziskenn betek an eon. Ret eo paeañ evit gwelout, kemer ur bilhed ha tremen dre un draf-tro. Ret eo diskenn war-lerc'h ur bagad tud all, ha sellout eus a-dreñv o c'hein ouzh ar “c'haerderioù” aroueziet gant melloù skritelloù saoznek, o lavarout deoc'h, etre meur a dra, ez eo bet “divarvelaet” al lec'h gant Wordsworth – ar pezh n'en deus ket miret ouzh ar genwerzhourien d'e lazhañ.

Hogen eus Aberstouez da Bont an Diaoul ez eo koant. An tren bihan, naontekvet kantvedel, a grap goustadik betek krec'h pantennoù sonn goloet a wez hag a vruskoadoù, ha roudennet-gwenn gant al lammdourioù, a hañval bezañ

difiñv, gwelet a-bell. Gwidilañ a ra an hent-houarn evel ar stêrig Reidiol en traoñ, teñval he dour, o redek hag o sailhañ etre glannoù geotek, hag a-wechoù o ledanaat hag o sioulaat war ur gwelead bili gwenn.

An eurvad am boe da weladenniñ en Aberstouez ur Skol Hañv Kembraek. Graet e oa dreist-holl evit mistri ha kelennerien. E-pad an daouzek devezh ma pade, e veze graet prezegennoù war an doueoniezh, an doare da zeskiñ ar c'hembraeg d'ar vugale, yezhadurezh ar c'hembraeg, istor ha lennegezh Kembre. Bez' e oa ouzhpenn kentelioù evit ar re na ouient ket mat yezh ar vro ; hag en diwezh, kaniri. Ger saoznek ebet ne dlee bezañ distaget e-barzh ar skol – daoust ma torris, siwazh, ar reolenn. Mont a ris d'ar Merc'her 13, diouzh ar beure. Klevout a ris ur brezegenn, graet gant an Ao. Dyfnallt, a-zivout ar Mabinogion, dirak un daou-ugent bennak a baotred hag a verc'hed, etre war-dro ugent ha tregont vloaz. Da glozañ ar beurevezh e voe strollet an holl, prezegourien ha skolidi, evit kanañ a-gevret. Kanañ a rejont sonioù gwerin, nevez-zastumet war ar maez, embannet en ul levrig koant moullet a-ratozh evit ar Skol. Skrivet e oa ar sonerezh, hervez giz Breizh-Veur, gant lizherennoù. Aesoc'h eo da ganañ sonerezh skrivet evel-se. Perak ne gemerfemp ket skouer diwar Gembreiz amañ ? Un taol-dispac'h e vefe. Hogen kalz a rafe da skignañ anaoudegezh ar c'hanaouennoù breizhat ha keltiek en hon touez.

D'ar Merc'her en endervezh e c'hellis seveniñ ur c'hoant am boa bet pell zo : gwelout menezioù Kembre. Galvet e oa an Ao. Dyfnallt da brezegenniñ en ur Skol Hañv all, e-kreiz an douaroù, en ul lec'h anvet Landrindod, er reter da Aberstouez. Kaset e voe ur c'harr-dre-dan d'e gerc'hat, ha setu-ni holl en hent gantañ, dre gontelezhioù Aberteivi, Trevaldoen ha Maezeved.

Ne gredan ket hon eus e Breizh broezioù ken gouez hag ar

re a dreuzjomp er c'hreisteiz da aradennad Plenlimon. Roc'h Trevezel ha Menez Mikael hag ar Yeun a hañval bezañ tudet ha strujus en o c'hichen. Torgennoù serzh, liv teñval, gant netra nemet an hent o tougen merk labour Mab-den – an hent, hag amañ-ahont, dismantrouñ tiez savet e-lec'h ma oa mengleuzioù gwechall, bremañ dilezet. Hep netra bev, nemet deñved, o peuriñ hag o kantren noz-deiz, dishual, war ar c'hrec'hioù.

Ur wech treuzet ar menezioù, avat, e tigor traoñiennoù, gant pradoù, gwazioù-dour e-leizh, ha gwez kaer. Kêriadennoù koant a sav a-hed an hent, hag e teu heñvel ar maez ouzh maezioù kreisteiz Bro-Saoz. E gwir, troet-krenn eo kreiz Kembre ouzh Bro-Saoz, ha pell zo eo saoznekaet kontelezhioù ar reter. Mont da Landrindod eo evel mont da Zinam pe da Wenrann : douaroù keltiek hep ar yezh.

Skol Hañv Landrindod a vez graet da studiañ kudennoù kevredigezhel. Hevlene e oa « Kudenn ar Broadelezhioù Bihan e-keñver Kembre ». Diwar-benn Danmark ha Skolioù-Uhel ar Bobl eo e voe komzet dreist-holl. E saozneg e oa pep tra, nemet en abardaezh-se ma 'z is gant an Ao. Dyfnallt. Souezhus eo penaos e vez douget ar Gelted, ur wech aet diouzh tachenn al lennegezh hag ar c'han, da zilezel o gwir yezh evit hini an estren.

Distreiñ a rejomp e-pad an noz, strobet gant barradoù-glav ha latar war ar menez. War an hent-mont e oa ken sklaer an dremmwel m'hor boa spurmantet torgennoù Bro-Saoz er pellder. Hogen war an hent-dont ne oa da welout nemet kefioù ar gwez sklêrijennet gant kleuzeurioù ar c'harr-dre-dan, hag ar paourkaezh deñved, diskennet eus an uhel, tolpet anouedet ha gleb, deuet da glask un tammig goudor en draoñienn.

Antronoz-vintin, da zek eur, e kuitais Aberstouez, war-du Birmingham ha Londrez, plijet gant ar pezh am boa gwelet, keuz ganin evelato, pa ranken mont kuit ken buan. Dek devezh

zo nebeut, dek devezh leun zoken, ken leun ma hañvale din e oan chomet e-pad ur miz.

Desket em eus kalz traoù diwar-benn Kembre. Hogen, muioc'h eget a-raok, ez on divarrek da varn. Gant mennozhioù gwall luziet e oan aet. Distreiñ a ran gant mennozhioù luzietoc'h c'hoazh. Evel-se, displeget em eus ar pezh a soñjen, hep klask reiñ netra evit gwirionez an Aviel.

Un dra hepken on diarvar war e zivout hiziv : bez' ez eus Kembreiz a gar Breizh hag a oar hor c'hompren hag hon harpañ. Alies a-walc'h em eus lavaret e oant holl yen ha diseblant ouzhimp. Un dlead eo din en em zislavarout bremañ.

Sant C'hireg, ur sant kevrinus



Bez' ez eus sent brudet mat e Breizh o deus stummet hon bro, o krouiñ ur framm a chom merket c'hoazh koulz en douaroniezh hag e-touesk an dud. Ar sent brudet-se o deus krouet pep a eskopti : Malo e Sant-Maloù, Samson e Dol, Brieg e Sant-Brieg, Tudwal e Treger, Paol e Leon, Kaourintin e Kernev ha Padern e Gwened. Holl war-bouez unan, Padern, a orin galianroman, a oa a orin Bretoned, Predened e gwirionez, a zeue eus Preden pe Vreizh-Veur. Ne oant ket peurromane-kaet, komz a raent o yezh.

Pa gomzer eus sent hon bro ez eo ret lakaat hon spered en o amzervezh tro ar pempvet pe c'hwec'hvet kantved. Ne oa ket roman penn-da-benn o relijion kennebeut met kentoc'h kristen-ha-kelt. Deuet e oa da gentañ da Vreizh-Veur dre C'halia da heul Impalaeriezh Roma, met gallet he deus ar relijion gristen-se dont dre hentoù all, marteze dre Egipt ha Norzh-Afrika, Iberia ha goude Enez Vreizh.

Unan eus ar reolennoù pennañ a oa en iliz kristen-ha-kelt a lake hemañ pe homañ da vezañ sant pe santez, a oa ar striv a ranke an den ober da vevañ hervez skouer Hon Salver Jezuz Krist, bevañ er baourentez vras diwar an aluzon, kuzuliañ e roue ha bezañ kelenner. Pa gomzer eus kelenn, e oa gant pep hini anezhe pep a zaouzek diskibl all deuet da zeskiñ o micher digantañ.

Da biv e oa diskibl sant C'hireg, da dTudwal (Tugdual) pe da Samson ?

Evel ma zo bet lavaret e kement lec'h m'emañ enoret Gireg ez eo bet al lec'h-se un enklozadur e dalc'h eskopti Dol. Ouzhpenn-se, e veze enoret Samson en enklozadurioù-se. Ur *chapel Samson* a oa e Perroz hag unan all e Pleuveur-Bodoù. *Samson* pe *Samzun*, evel kalz a re all, a zeskas e vicher a vanac'h en abati Llaniltud Fawr, Laniltud Veur, digant sant Iltud. Goude ez eas Samson da ren manati Llantwit e-lec'h ma zo bet kelenner da galz eus hon sent, ha goude-se c'hoazh e fin e vuhez, e krouas unan all e Dol (35) e Breizh-Vihan. Gireg a oa unan eus an diskibien-se asambles gant Maelor (Magloar), Malo ha moarvat Ke, Garan, Maeg, Min (Meen), Henog, Herel, Budog (?)... Un dra zo sklaer bepred, e kement lec'h m'eo bet chomet Gireg a-sav e oa an dachenn-se lodenn eus eskopti Dol (Perroz, Plevenon, Lokireg...). Ouzhpenn-se, dre ma oa enoret sant C'hireg en iliz-veur Dol a-raok

ar reveulzi c’hall, e c’heller diskleriañ e oa Gireg hep mar ebet diskibl da Samson ha n’eo ket da dTudwal eus eskopti Treger.

Gireg, Kirek pe w-Gwevrog ?

Unan eus ar bidennoù a vez kontet e buhez “ofisiel” Gireg a zo diskleriañ ez eo an anv Gevrog ar memes tra ha Gireg. Dre reolennoù ar gerdarzhadurezh ez eo sklaer nend eo ket ar memes anv.

E 2001, daou vloaz a-raok mervel, en em gavas ul lizher gant Jakez Konan, bet skrivet gant un aotrou Piers Propert eus Kembre o c’houlenñ petra e oa e soñj diwar-benn an anv Kilgwrrwg (Kilgourroug), ur vourc’hig e Kembre a oa troet an dud enni da glask gevelliñ outi ur gêrig a Vreizh. Daoust hag ar memes anv eo *Gourroug* ha *Gireg* ?

Setu amañ neuze e respont (troet diwar ar galleg) :

« Kement ha respont d’ho lizher... e kredan skrivañ un toullad evezhiadennoù deoc’h war heñvelled an anvioù-den *Guirec* ha *Gwrrwg* (distaget Gourroug e kembraeg). Soñjal a ra deomp e veskit an daou anv.

Evit a sell ouzh an anv *Guirec* /*Gireg* ez eo *Geroc* ar stumm koshañ. Kavet eo bet an anv-se en ul levr pedennoù eus an ^{XI}^{vet}-^{XII}^{vet} kantved e Winchester, Bro-Saoz. Hogen, bez’ ez eo *Geroc* berradur peuzenoriñ (hipokoristek) *Gerent* (*Geraint*, *Gerein*, *Geran*). Anavezet mat eo ar sant *Gerent*-se e Kembre ha Kernow. Ginidik e oa eus *Cilgerran* tost ouzh *Dingeraint* (kastell Gerent), anv kozh Cardigan pe Aberteifi e kontelezh Keredigion.

Ne seblant ket bezañ gwirheñvel gallout heñvelekaat ar penitiour *Gwrrwg* ouzh *Gireg*. Met souezhusat tra, ez eus ur sant a zo bet o chom tost da vat d’an hevelep koulz ha sant *C’hireg* e Trelez war aodoù Bro-Leon. E anv a oa *Gwevrog*

(*Guévroc*), a zo un anv-den a c'heller tostaat gwelloc'h eget an anv *Gireg* ouzh *Gurruwg* (*Gourroug*).

Gwevrog (*Guérroc*) a zo stummet diwar ar ger *gwevr* (goularz). E kembraeg e talvez an anv-gwan *gwyfrog* kement ha : heñvel ouzh goularz pe diwar c'hoularz (Geiriadur Prifysgol Cymru) ».

Dielfennañ an anv-den

Evit mont pelloc'h gant kompren an anvioù *Gerent*, *Gereg*, *Gireg*, ez eo ret klask dielfennañ an anvioù, diskejañ anezhe hag ober un tamm gerdarzhadurezh. Setu neuze an elfennoù a c'heller mirout ha studiañ :

ger : Setu ar *ger*, ar *gomz*, a vefe penngef an anv *Gireg*. E kembraeg e kaver *gair* hag ar verb *geirio*, o talvezout kement ha distripañ pe frazennaouiñ. E kernoweg ez eus *ger* hag ar verb *gerya* hag a dalvez kement ha flapus pe hegomz. Hag helavar pe lavariant e vije bet *Gireg* ?

ger/gir, ur iotadur : Setu amañ unan eus dibarderioù yezh Treger. « Troet e vez alies an tregerieg da iotaekaat, pe mard eo gwell ganeoc'h, da lakaat ar vogalenn *E*, e gerioù zo da vont da I. Skouerioù : *ger* > *gir* ; *deskiñ* > *diskiñ* ; *hejañ* > *hijañ*.... (*den*>*din*, *yen*>*yin*)... Ac'hane an *-i-* e *Gireg* a-lec'hioù ha *Gereg* a-lec'hioù all. »

-an a zo ivez ur stumm da verranvañ unan bennak. Er *Wikitionnaire* e tisleger (tr. Gt GK) : « Un dibenn-ger kozh ha ral a servij da vihanaat anvioù-gwan (*korrigan*, *nozigan*), pe c'hoazh anvioù (*amprevan*, *hunegan*, *polpegan*). Implijet eo bet ivez en anvioù-lec'h *Dinan*, *Glénan*, *Rohan*, en anvioù-tud *Conan*(*Konan*), *Cozan*, *Skolan*, *Tristan* hag evit sevel nevez-c'herioù : *loenigan*. » Da heul se e komprenet gwelloc'h deveradur *Gerant*/*Gerent* e *Geran* (*Gerran*).

-eg, -oc/-euc /-ec. « En anv *Gireg* e kaver an dibenn *-eg*,

anavezet mat an orin anezhañ : *-oc*, *-euc*, *-ec* (*-eg*). En hon yezh e veze implijet an dibenn-se evit krouiñ berranvioù e-giz *Briavael*, berranvet hervez ar prantadoù, *Brioc*, *Brieuc*, *Brieg* bremañ e brezhoneg. En hevelep doare ez eas anv ur sant a veze graet anezhañ *Gerent* da *c'hGerog>Gereug>Gereg* pe c'hoazh da *Geroc>Gireuc>Gireg* hervez al lec'hioù hag ar rannyezhoù. » (JK). Ar stumm berraet *Gireg* a seblant bezañ implijet dreist-holl er brezhonegva, pe ar pezh a oa ar brezhonegva gwechall gozh. Setu amañ neuze skouerioù eus se :

Geroc (Levr Winchester XI^{vet}-XII^{vet} kantved)

Gireug / *Gireuc* (Plevenon, Breizh-Uhel)

Gireg (Perroz, Lokireg)

Gereg (en diavaez da vro Sant-Brieg ha da Dreger ez eo ar stumm *Gereg* a zo bet miret).

Ur *Gereg* (*Guérec*) a vez kavet ivez e skridoù Chrétien de Troyes.

-aint (kembraeg) / **-ant** / **-ent** : An dilost-ger *-ant* a zo dibenn ar stumm ober e keltieg hag a zo aet da ober anvioù-gwan en henvrezhoneg. Da skouer : *greant*, *oberiant*, *lavariant*, *strivant*... E keltieg e oa ivez an dilost-ger pe dibenn-ger *-ent*. Diwarnañ e vez deveret *-entez* da skouer. Se a zisplegfe ez eus ur stumm *Gerant* hag ur stumm all *Gerent*, hervez al lec'h pe ar rannyezh.

Gerent/Gerin/Gerant(Geran) ha marteze **Gélan/Jélin/Geslin** : E Kembre : *Gerein* (*t*)/*Geraint* / *Geran* (*Gerran*).

E Kernow : *Gerent*, *Gerrans* (an *-s* kernowat emdroet diwar an *-t* kozh evel : *tad* > *tas*), *Geran* e *Kilgeran* e Saint-Anthony-in-Rosland, *Geri* (*Geryn*) e Tintern. Eno e voe ur roue *Gerent* a vrezelias er bloavezh 710.

Unan eus marc'heien an Daol-Grenn a oa ur *Gerent*.

E Breizh : *Géran* (Dol ; Plevenon ; Beau-Guérin/Bogerin e parrez Lannandeg e-kichen Ploulann-Vihan ; Saint-Gérand/Sant-Jelan).

Pelec'h eo bet e Breizh ? Pelec'h eo bet enoret ?

Anavezet hag enoret eo Gireg en hanternoz ar brezhonegya ha *Geran-Gerent*, ar stumm klok, kentoc'h er Vro-C'hallaoù.

E **Dol** e voe dalc'het soñj outañ hag enoret Gireg dre ur chapalaniezh war anv sant Geran war e anv en iliz-veur er XV^{vet} kantved ha ken e oa ar Reveulzi C'hall.

E **Plevenon** ez eo bet enoret sant C'hireg gwechall. Ul lec'h a-bouez-bras eo evit kompren an emdroadur *Gerent* > *Gireg*, dre ma komzed brezhoneg ha gallaoueg kichen-ha-kichen da goulz ar c'hrennvrezhoneg. Bez' e oa ur gêriadennig e Plevenon anvet *Saint-Guireuc* pe *Saint-Géran*. Bez' e oa ivez *le courtil de saint Guireuc* (liorzh C'hireg), *Clos saint Géran* (logell C'herent), *Placitre saint Guireuc* (leur C'hireg) hag ivez ur *Pointe saint Géran* (beg-douar *Gerent*).

Anat eo d'an holl ez eo bet Gireg e **Perroz**. Bez' e oa Perroz un enklozadur eus eskopti Dol. E Dol e oa bet krouet ar manati meur dindan renerezh Samson. Dre Zol eo bet tremenet Gireg ha goude e seblant bezañ aet war-du ar c'huzh-heol : Plevenon, Perroz, Ploubêr. Neuze, evel-just, e Perroz ez eus pe ez eus bet kalz a lec'hioù pe a savadurioù en e anv : *peulvaen sant C'hireg* er porzh e-lec'h ma zo bet ur *Galerie Saint-Guirec*, *Tro-Gireg*, *Feunteun C'hireg*. Bez' ez eus ivez en ul lec'h anvet *Traou Perroz* ur *Villa Saint-Guirec*. Eno e oa ur prioldi (e galleg *prieuré*). Ur wazh-dour a dremen nepell alese a zo anvet *Gwazh an Abad*. E-kichen e vije bet ur feunteun anvet *Feunteun gozh sant C'hireg*. War ar maez, tostik ouzh al lec'h anvet *Tro-Gireg*, war an dosenn e-lec'h m'emañ chapel Kernivinenn, e vefe bet ur peniti dediet da sant C'hireg. An dachenn stok en iliz parrez a reer anezhi *Park Gireg*. « E Perroz, eme Jakez Konan, ez eo sklaer, e oa Gireg sant-paeron ar barrez ken na voe distroadet, evel e lec'hioù all, gant sant Jakez, hogen e **Ploumanac'h** (*Poullmanac'h* gwechall) ez eo

enoret-bras c'hoazh : eno ec'h aochas da gentañ er c'hwec'hvet kantved. Savet e voe un ti-bediñ bihan da enñvoriñ an degouezh-se war ur garreg vihan en aod. Nepell ac'hane emañ ar chapel en e anv... » Hag e-kichen ar chapel emañ *Gwele Sant-C'hireg*. Eno en-dro d'ar chapel ha d'ar peniti, war an draezhenn vihan anvet ivez *aod sant C'hireg*, e reer ar pardon bep bloaz gant un tantad eus ar c'haerañ zo.

E **Ploubêr** e veze enoret ivez ha bez' e oa ur chapel (war hent Plouared) el lec'h anvet *Gireg* en deiz a hiziv pe *Ru-Gireg* un nebeud leviou eus Perroz, ar pezh a zo par da *C'herent* a oa eus a *zDingeraint* pa oa e beniti un toullad miltirioù alese e *Cilgerran*, ur gêriadenn war c'hlann ar stêr *Teifi* e-lec'h m'emañ ivez *Dingeraint*, kastell *Gerent*. « Gant an holl sent “aocher” a Vreizh e oa ar boaz-se, pezh a gadarna c'hoazh orin ar re-mañ da vezañ ginidik a Vreizh tramor. »

Anv **Lokireg** a zo savet diwar daou c'her *lok* ha *Gireg*. Ne vez enoret ar sant e Lokireg nemet abaoe an XI^{vet} kantved rak d'ar c'houlz-se eo e voe diazezet ar c'hêriadennou savet o anv diwar ar rakger *lok* hag anv ur sant. Lavarout a reer e oa kentañ annezidi *Lokireg* pesketaerien deuet eus Perroz, degaset gante o sant, na petra 'ta ! E *Bilzig* (1925), levr brudet Fañch al Lae e c'heller lenn : « Ar garabasenn... a zo o kannañ e-tal *Lenn C'hireg* ».

Klegereg, hervez geriadur Ogée (1845), a zo « dindan baeroniezh sant *C'hereg* (*Ecclesia dicta Clerus Gerani...*) ». Bez' ez eus ur c'hantik da sant *C'hereg* eno, met n'eo ken nemet un eilenn eus mojenn Albert Le Grand. Ur feunteun zo ivez hag e-kichen, tra souezhus, ur chapel da santez Anna ha da sant Jakez !

« E **Brec'h**, Bro-Wened, e seblant *Gereint/Gerin* bezañ bet distroadet gant sant *Kirin* (*Quirin*), unan eus sent-paeron Aostria ! »

Ar stumm *Geran* pe *Gerran* pe c'hoazh *Gérand* (distaget

Jelan e brezhoneg) a vez kavet e meur a lec'h all. E Bro-Wened, e-kichen Pondi, ez eus ur barrez vihan anvet **Sant-Jelan** da skouer. Dre ar rouedad e kaver titouroù a bep seurt evel : « Iliz an treviad, deuet da iliz parrez a zo dediet da sant c'h*Geran* (saint *Gérard*), an hevelep hini ha sant *Gereg* (*Guérec*) pe c'h*Kirec*... » (www.infobretagne.com).

An anv a *C'heran* a zo bet douget e Breizh hag e lec'h all ivez. Un eskob a zo bet en Auxerre en IX^{vet} kantved a oa anvet sant *C'heran*. Ul lestr gall anvet ar *Saint-Géran*, a oa perc'hennet gant Kompagnunezh C'hall India ar Reter (*Compagnie française des Indes orientales*) a yeas d'ar strad e 1744 e-tal Enez Vaoris. Chomet eo an anv war dalbenn un otel eno.

Kastell Sant-C'heran a zo lec'hiet e **Saint-Gérand-de-Vaux**, e departamant an Allier. An anvioù-se a seblant bezañ bet implijet en enor d'an eskob *Geran* a Auxerre. Un azginivelezh en defe bet an anv *Geran* war a seblant ! An dra-se a zo c'hoarvezet ivez gant an anv Arzhur deuet da vezañ eus ar “c'hiz” er Grennamzer da goulz an dug Arzhur a Vreizh, da skouer. En XIX^{vet} kantved ivez e teuas Arzhur da vezañ diouzh ar c'hiz e-touez an noblañs, Arthur De La Borderie da skouer, ar pezh a oa marteze un doare d'en em stagañ ouzh istor ar vro. Ha Breizhad e oa ar Geran alvernat, eskob Auxerre ? Marteze e oa deuet sant *C'heran* hag e anv da vezañ diouzh ar c'hiz neuze ?

Breizhad pe Iwerzhonad ?

Re alies ez eus bet lavaret, diwar skridoù Albert Le Grand ha diwar ur seurt romantelezh adarre, e teue sent Breizh eus Iwerzhon. Darn a zo bet deuet moarvat : Eflamm, Ronan... Met ar brasañ niver a oa Bretoned, pe reishoc'h, Predened. Evit lavaret ar wirionez ez eo sent Breizh a zo bet aet da gristenekaat Iwerzhon. Sant Padrig, da skouer, a oa Predenad.

E anv *Padrig* a zo latineg, met e wir anv a-hervez a oa *Maewyn Succat*, un anv brezhonek da vat.

Penaos eo deuet Gireg da Vreizh, en ul laouer-vaen ?

Penaos e verdee ar Vretoned mil pemp kant vloaz zo ? Bez' e oant o vevañ en ur bed ma veaje kalz an dud, kalz muioc'h eget na gredfe unan. Ar skeudenn a zo amañ e-tal d'ar skrid, da skouer, a zo graet diwar ur vag peñseet bet dizoloet e-kichen Londrez.

Urvagpredenat e oa a servijedagasha da zegas marc'hadourezh a borzh da borzh. Unan a seurt-se a zo bet kavet e 1983 a-geñver da Berroz e-kreiz ar Jentilez. Etre 14 hag 20 metrad hirder e oa ar vag-mañ eus ar IV^{vet} kantved. Oc'h eziporzhiañ plom e oa, 22 donennad deuet eus bro an Isened pe ar vBriganted, pobl predenat eus bro Londrez. Hag o vont da belec'h e oant ? Den ne oar evit diouzhtu. Nemet ar pezh a zo sur eo ez anavezent mat-kaer ar Jentilez, rak o klask tremen dre ur wazh anavezet gant ar verdeidi e oant, brudet c'hoazh betek an deiz a hiziv zoken, etre Mellban ha Bonnoù. War an torzhioù plom a zo bet kavet e bourzh ar vag-se, hag an degouezh-mañ zo fentus, e kaver engravet war veur a hini an anv *Geronti* (*Gerant* ?) ! Se 'oa daou gantved a-raok hon sant C'hireg.

E buhez-sant Brivael (*Briomaglos*) deuet da vezañ *Brieg*, e lavarar e voe degaset ar sant war ur vag a oa kant hanter-kant a dud warni. Se zo kaoz e c'heller krediñ n'eo ken nemet ur vojenn e vije bet deuet Gireg da Vreizh-Vihan war ul laouer-vaen, en tu-hont ma 'z eo diaes lakaat ur pezh maen da neuñviñ war-c'horre an dour, neketa ? ! Kavet ez eus bet laouerioù-maen a seurt-se war aodoù Breizh hervez klevet. Lavarout a reer e servijent da lastriñ ar bagoù. Implijet e veze ar vein kleuz-se ivez war vourzh evel lec'h keginañ da boazhat boued d'an dud

pe d'ar chatal a zeue gant ar Vretoned kozh. Marteze ivez e c'helle al laouer mont da wele gwech-ha-tro ?!

Sant Armael hag en deus bevet d'an hevelep koulz a zo bet interet a-hervez en e iliz e-kichen Roazhon e-barzh al laouer-vaen a oa deuet gantañ eus Breizh-Veur ! Yann d'Argent diouzh e du en deus livet donedigezh sant *Houardon* da Vreizh-Vihan a-dreuz d'ar mor en ul laouer-vaen !

Albert Le Grand eo a zo kiriek da vezañ strewet mojennoù a seurt-se e-mesk an dud. Ar soñj a oa evel-just kaout ur burzhud bennak da lakaat war gont ar sant-mañ-sant na ouied kalz a dra diwar e benn. F. Duine a skrivas ur pennad diwar-benn Armael ha setu ar pezh a zisklêr war Albert Le Grand : « *Albert Le Grand consacra plusieurs pages au Bienheureux... dans La vie des saints de la Bretagne Armorique paru en 1636. Il inventa des dates ; à son récit il mêla le "Tyran Comorre" et le "roi Judwal de Bretagne", fabriquant avec le sans-gêne le plus délicieux un cadre historique à la légende léonnaise.* »

Da betra e servij neuze kontañ "bidennoù" a seurt da hini al laouer-vaen. Ha ne vefe ket un doare da zidalvoudekaat ha da zispriañ hon istor hag hon hendadoù ? Paourkaezh Bretoned, kuitaat Breizh-Veur d'ar red dirak ar Saozon ha dont da Vreizh-Vihan evel repuidi Norzh-Afrika en deizioù-mañ pe *vBoat People* Vietnamiz hanter-kant vloaz zo, hag o sent o pourmen war vor war laouerioù-maen ! Paourkaezh maleüruzien druezus !

Pelec'h e vije marvet Gireg ?

Ken "mojennel" eo buhez sant C'hireg, kement ez eus bet adijinet ur vuhez dezhañ ha ken don eo aet ar "siklezonoù" a vez kontet diwar e benn gant an Iliz katolik, ken ma 'z eo diaes gwelout sklaer hag ober un tostaat d'ar gwirvoud. N'heller a-benn ar fin nemet divinout pe zamzivinout ken.

« Pelec’h ez eo marvet Gireg ? eme Jakez Konan, n’ouzer netra diwar-benn e varv, nag e pelec’h na pedagoulz e c’hoarvezas. Evelkent e c’heller krediñ ez eas d’an anaon d’ar Merc’her derc’hent Yaou-Bask, rak en deiz-se eo e vez lidet e ouel e Perroz ha n’eo ket d’ar seitek a viz C’hwevrer evel ma vez merket en deiziadurioù. Tu zo da soñjal koulskoude ez eo e Perroz emañ lec’h e sebeliadur... Deuet eo an iliz kozh (e Perroz) eus an XI^{vet} kantved da vezañ ul lodenn hepken eus an iliz a-vremañ, hogen anat-mat eo e voe uhelaet al leur anezhi ken ma ne c’heller ket gwelet sichenn ar peulioù e maen-ruz (greunvaen) a zoug framm ar savadur. Daoust hag ur bez a vefe dindan an iliz ? » Mat, met ha troet e vezer en deizioù-mañ d’ober furchadegoù a seurt-se ? Piv a baefe ?

Daoust ma n’hon eus nemet nebeut a fedoù istorel en-dro da C’hireg – ar pezh a zo gwir evitañ a zo ken gwir all evit ar braz eus ar re a anver sent Breizh –, e teuer a-benn dre ar studioù istorel, an enklask lec’hanvadurel hag an dielloù a bep seurt da adsevel ur skeudenn wirheñvel eus ar pezh e oa bet buhez an dud-se anvet sent gant ar bobl. Kalz a labourioù hag a furchadegoù all a zo da ober a-benn skrivañ un dro bennak gwir *vBuhez Sent Breizh*, o vont war dostaat ouzh ar wirionez istorel hag o pellaat diouzh ar buhezioù mojennel bet treuzkaset gant tud evel Albert Le Grand. Arabat ezteurel kement tra kennebeut. Tammoù gwirionezioù a vez kuzhet a-wechoù ivez er mojennoù, met ret e vez bepred lakaat keñver-ha-keñver ar vojenn ouzh an istor. An enklaskoù a ranker ober bremañ evit sikour ar re a zo o sevel tosenñ Traoñienn ar Sent e Karnod da chom hep ober re a fazioù. Evit diouzhtu e weler un nebeud anezhe war sichenn an delwenn gouestlet d’ar sant. Gireg, da skouer, a zo bet skrivet Kireg war e zelwenn en abeg d’an diouiziegezh o devez an dud war o yezh ha d’ar c’hammelaouiñ a-gozh !

Levrlennadurezh

Ar pennad-mañ a zo bet savet diwar notennoù, studiadennoù, lizheroù ha pennadoù skrivet gant Jakez Konan, en o zouez an hini a gaver en *Hor Yezh* (222, Hañv 2000).

Levrioù ar chaloni Doble a Gernev-Veur.

Albert Le Grand (e *Wikipedia*). Berzh a reas e skridoù diwar-benn sent Breizh, goude ma ne seblantont ket bezañ gwall skiantel hiziv.

F. Duine, *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest, Année 1904*, 20-2, pp. 136-145. François Duine (1870-1924) a oa beleg.



Delwenn sant C'hireg e Karnod

Drouized Breizh ha drouized Kembre

P'en deus Pêr-Vari Kerloc'h kinniget d'*Al Liamm* skrid diembann Taldir (François-Joseph-Claude Jaffrennou, Frañsez Jaffrennou, *Taldir Ab Hernin*) a vo kavet da-heul, em eus soñjet klask titour diwar-benn an darempredoù etre *Gorsedd Beirdd Ynis Prydain* ha *Gorsedd Barzed gourenez Breiz-Vihan* (pe *Breiz-Izel* e skridoù zo) evel ma veze anvet ha skrivet e penn kentañ an XX^{vet} kantved (*Goursez Breizh* pe *Breudeuriez* *Drouized*, *Barzhed hag Ovizion Breizh* bremañ).

Digoret 'm eus levr Pierre Le Stum *Le Néodruidisme en Bretagne Origine, naissance et développement, 1890-1914*, embannndurioù *Ouest-France*, 1998. Daoust din bezañ bet souezhet gant titouroù a gavan faos¹, e soñj din ez eo sirius al labour.

1 Pa anvezer an dud e vezer hegazet pa gaver traoù faos diwar o fenn. Lenn a reer en notenn 4 p.154 « *Yvonne Laurent, épouse de Pierre Galbrun, reçue bardesse, sous le pseudonyme d'Erwanéz, en 1933 à Plestin-les-Grèves* ». Peadra da vezañ souezhet. Erwanéz a zo stumm brezhonek hec'h anv-badez ha ne oa ket, war a seblant, boaz an drouized kemer o anv-badez evel anv drouiz hep ouzhpennañ un dra bennak. War vez an Itron Yvonne Laurent-Galbrun e kaver hec'h anv barzhez : IONA ha he ger-stur : « Me a zalc'ho ».



Ar banniel bet profet da C'hoursez Breiz gant Gorsedd Kembre e 1907

Anat eo ez eo *Goursez Breizh* bugel hini Kembre. Kregiñ a reas an traoù d'an 21 a viz Even (goursav-hañv) 1792 pa vodas Edward Williams (1747-1826), *Iolo Morganwg* oa e anv drouiz, micherour emzeskad, barzh ha dastumer lennegezh dre gomz, e Primrose Hill e Londrez kentañ *gorsedd* Kembre. Bez' e voe un eil emvod memes bloaz d'an 22 a viz Gwengolo (kedez diskaramzer). Sevel a reas *Iolo Morganwg* reolennoù

liderezh ar Gorsedd. E miz Gouere 1819 e-kerzh an *Eisteddfod* e voe bodet evit ar wech kentañ e Kembre *Gorsedd Beirdd Ynis Prydain*. Pa varvas *Iolo Morganwg* e 1826 e teuas e vab *Taliesin Ab Iolo* da vezañ Drouiz Meur.

An darempredoù etre Enezenn Preden ha Breizh-Vihan a grogas pa c'houlennas ar reverant Thomas Price, drouiz *Carnhuanawc*, digant Ar Gonideg treiñ ar Bibl e brezhoneg. Dre hanterouriezh Ar Gonideg e reas anaoudegezh Thomas Price gant Kervarkêr. Disoc'h an darempredoù-se e 1838 a vez kontet deomp gant Taldir. Degemeret e voe Kervarkêr evel Barzh er *Gorsedd* kembreat (*Barz Nizon*). Ur c'hoant diresis da sevel ur Goursez e Breizh a santer adalek ar mare-se e Breuriez Breiz bet krouet gant Kervarkêr war-dro 1843. Meur a raktres a *Eisteddfod* breizhat a voe savet. C'hwitadenn bep tro. Ne veze ket ken stank ken an darempredoù gant Kembre. Betek 1898-1899 hag "an dihun breizhek" evit adkemer gerioù Taldir. E 1898 e voe krouet d'an 13 a viz Eost e ti-

kêr Montoulez an URB (*Union Régionaliste Bretonne*) badezet e brezhoneg *Kevredigez Broadus Breiz* gant Jaffrennou war c'houlenn Anatol ar Braz ha Charlez ar Govig. Adalek 1897 e oa bet darempredoù stankoc'h gant Kembreiz. E 1878 e voe pedet kannaded a Vreizh d'an *Eisteddfod* ha gant lidoù bras e voe degemeret gant an Drouiz Meur *Hwfa-Môn* (Roland Williams) un toullad Bretoned er *Gorsedd* gant al live a Varzh evit ar vrezhonegerien ha Barzh a enor evit ar re all. M'ho peus c'hoant da gaout al listenn, kavout ar reer anezhi pp.33-34 levr Philippe Le Stum. Deiz war-lerc'h kendalc'h an URB (31 a viz Eost 1900) e voe krouet *Gorsedd Barzed Breiz-Vihan* e Gwengamp. An darvoudoù-se a gaver kontet e skrid Taldir. Reiñ a reas Arc'hdroviz Kembre an aotre da sevel *Goursez Breizh* gant ma sentfe ouzh reolennoù ar *Gorsedd*. Ar pezh a voe graet rak reolennoù *Goursez Breizh* a voe savet war batrom reolennoù hini Kembre.

O lenn *Le néo-druidisme en Bretagne* e welan un diforc'h etre an daou c'hoursez. Hini Kembre a oa liammet start gant an *Eisteddfod*, darvoud sevenadurel a-bouez heuliet gant kalz tud. Hini Breizh 'oa liammet gant an emsav politikel kentañ (URB) hep morse bezañ kemeret penn an traoù. Tapet e voe en holl zizemglevioù hag en tabutoù diniver a oa d'ar c'houlz-se. Hegazet e voe Kembreiz gant seurt saviad, daoust dezho bezañ lakaet reuz o-unan o pediñ Botrel da *Eisteddfod* Caernarfon e 1904 da skouer.

E-keñver aotrouniezh *Gorsedd Kembre* war *Goursez Breizh* e c'heller menegiñ e voe roet e 1876 da Drouiz Meur Kembre an titl a Arc'hdroviz evit diskouez e oa a-us da Zrouized Veur pe Barzhed Veur goursezoù all. En ul lizher bet kaset e 1909 d'an Drouiz Meur *Kaledvoulc'h* (bet *Alc'houeder Treger* a-raok)

Erwan Berthou², e lavar sklaer Thomas Matthews, karget eus an darempredoù gant Breizh e *Gorsedd Kembre*, emañ Arc’hdrouiz Kembre a-us da Zrouiz Meur Breizh (p.16 levr Philippe Le Stum).

E 1907 e voe profet da c’hGoursez Breizh ur banniel brav gant Gorsedd Kembre e-kerzh *Eisteddfod* Abertawe. Implijet e vez c’hoazh e-kerzh ar Goursez Digor a vez dalc’het bep bloaz.

Pal ar pennadig-mañ a zo reiñ un alberz nemetken eus endro skrid Taldir o lakaat en a-raok roll Kembre. Ma fell d’unan eus hol lennerien sevel ur pennad war istor an nevez-zrouizelezh e Breizh etre ar bloavezhioù 1900 ha bremañ e vo degemeret mat...



Goursez Digor 2016 e Brasparzh

A gleiz da zehoù : Kurun (Ludovig Louboutin) douger-kleze, Penri Roberts dileuriad Kembre, Telynyor an Weryn (Merv Davey) Barzh Meur Goursez Kernev-Veur, Morgan (Per-Vari Kerloc’h) Drouiz Meur Breizh hag azezet dirak e delenn : Telenmour (Yann Glaoda Madeg) Teñzor ar C’hoursez.

-
- 2 Yann Fusteg (Iann Ab-Gwillerm ha Lemenik goude) a voe kentañ Drouiz Meur Gousez Breizh e 1900. Reiñ a reas e zilez e miz Eost 1904. Dilennet e voe Kaledvoulc’h (Erwan Berthou) en e blas. Manet klañv e 1927 n’hellas ket ken Kaledvoulc’h seveniñ e garg. Anvet e voe Taldir evit kemer e blas d’an 12 a viz Eost met ne zeuas da vezañ Drouiz Meur ofisiel nemet goude marv Kaledvoulc’h e 1933.

Drouizelezh : an dihun breizhek

*Trugarez da Ber-Vari Kerlorc'h evit bezañ kinniget
ar skrid-mañ deomp, diskoachet eus kaieroù
dornskrivet Taldir..*

An dihun breizhek (1898-99)

E-pad an XIX^{vet} kantved, Breizhiz an Div Vreizh a zo en em welet teir gwech e gouelioù ofisiel, hag esaet en desped d'ar mor ha d'ar pellder, adskoulmañ kenetrezo un ere torret pell a oa.

En Abergavenny (Bro-Gembre) er bloavezh 1838, ur gannadelezh eus a Vreizh renet gant an Aotrou Hersart de la Villemarqué, oberour ar *Barzhaz Breizh*, a yeas da welet an Eisteddfod. Bet e oant, e genvroiz hag eñ, resevet mat, hag evel koun eus an unvaniezh nevez, poellgor an Eisteddfod (hag hini ar Gorsedd) a roas d'ar Villemarqué ur c'horn-evañ (pe korn hirlas) kizellet kaer meurbet. Ar c'horn-se, siwazh, a zo chomet e perc'henniezh heritourien ar barzh goude e varv, hag en dije dleet bezañ tra ar Vreuriezh ar muiañ breizhat a Vreizh, aotreet gant an Arc'hdrouiz, da lavaret eo Breuriezh ar Varzhed.

Er bloavezh 1867, ur c'hendalc'h bras a oa bet renket e Sant-Brieg gant ar *Société d'émulation des Côtes-du-Nord* ha pedet e oa da zont di meur a Iwerzhonad. Ul levr bras, embannet goude ar gouel (*Rapports et compte-rendu du Congrès Celtique de 1867*) en deus degaset deomp an heklek eus ar gouelioù breudeurel a dremenas eno.

Eus a 1867 da 1899, ar Vreizhiz dispartiet n'en em adweljont ken.

Ur gannadelezh Bretoned a oa bet pedet en 1899 da vont da *Eisteddfod* vras Kerdiz. An hini a labouras ar muiañ e Kerdiz evit lakaat pediñ ur rumm Bretoned a oa an Tad Hayde, ur beleg jezuist kozh, genidik eus Iwerzhon, o chom e Kerdiz. Ar barzh douger-kleze Cochfarf a sikouras mennozh an Tad Hayde da zont da wir. Leal eo lavaret penaos an Aotrou Edmund Fournier d'Albe, pehini en doa krouet an *Association Celtique* e Dulenn evit ober ar *Panceltisme*, ha pehini a oa bet o welet gouel brezhonek Montroulez e 1898, a reas kalz ivez evit ober gant *Eisteddfod* Kerdiz ur gouel hollgeltiek, hag eñ a oa karget da envel ur stroll kannaded a zeuje eus Iwerzhon ha Skos.

Ar barzh breizhat Jaffrennou (Taldir) o chom e Montroulez d'ar poent-se, a oa pedet da sevel roll ar Vretoned a resevje bep a bedadenn digant ar poellgor da zont da Gerdiz.

Taldir a roas ugent anv, dibabet e-touez krouerien ha renerien *Kevredigezh broadus Breizh*, krouet ar bloaz a-raok e Montroulez.

Setu amañ o anvioù :

- An Abad Buléon, kelenner ha brezhoneger e Santez-Anna Wened (na zeuas ket)

- August Cavalier rener ar *Résistance*, Montroulez (a zeuas)

- Comte de Châteaubriand, eus K.B.B. (na zeuas ket)

- Emil Cloarec eus K.B.B. e Montroulez (a zeuas)

- Gwilherm Corfec eus K.B.B. rener an *Indépendance*, Sant-Brieg (a zeuas)

- Renan Degoul, eus K.B.B. rener Kloc'hdi Breizh, An Oriant (na zeuas ket)
- Herri Gaidoz, rener ar *Revue Celtique*, Paris (na zeuas ket)
- Renan Grivart, sekretour bras K.B.B. Paris (a zeuas)
- F. Jaffrennou, sekretour lodenn vrezhonek K.B.B. (a zeuas)
- D'Arbois de Jubainville, kelenner er *Collège de France*, Pariz (na zeuas ket)
- Comte de Kerdrel, rener an *Association Bretonne*, Sant-Brieg (na zeuas ket)
- Anatol ar Braz, rener bras K.B.B. Kemper (a zeuas)
- Yann ar Fusteg, ezel eus K.B.B. Pariz (a zeuas)
- Charlez ar Goffig, eil rener lodenn lizheriek K.B.B. Pariz (a zeuas)
- Job Loth, kelenner keltiek e Skol-Veur Roazhon (na zeuas ket)
- R. de l'Estourbeillon, eus K.B.B. depute Gwened (a zeuas)
- Lionel Radiguet, eus K.B.B. Pariz (a zeuas)
- Loeiz Tiercelin, eus K.B.B., rener an *Hermine*, Parame (na zeuas ket)
- Frañsez Vallée, rener *Kroaz ar Vretoned*, Sant-Brieg, (a zeuas)
- Y. Riou, depute Gwengamp (a zeuas)

War an ugent-se, na zeuas eta nemet daouzek. An eizh plas goull-se a voe kemeret gant Bretoned all, pere a zeuas da welet ar gouel eus o fenn o-unan, met a dremenas memestra evit kannaded.

An Aotrou Oscar Havard, kazetenner eus al *Libre Parole* ; Bourgault Ducoudray, muziker ; Le Gonidec de Traissan, depute Gwitreg ; Léon Durocher, kanaouenner eus Pariz ;

Emile Hamonic, poltrejer, Sant-Brieg ; Rémy Saint-Maurice, romantour ; Duhamel de Balzac, kazetenner, eus Pariz o-daou ; Raoul de Saint Meleuc, istorour eus Sant-Maloù. Ur soner binioù hag ur soner bombard a oa degaset ivez gant an Aotrou ar Goffig. Etreze holl : 22.

Ar gannaded a Vreizh a voe degemeret holl er Gorsedd evel izili a enor. Graet e oa ur c'hleze daouhanteret evit bezañ staget da bep gouel e teuje Kembreiz ha Breizhiz : un hanterenn a yaje da bep bro. Un nebeud anezho, dizro d'o bro, a vennas sevel ivez e Breizh ur Vreuriezh Barzhed war skouer hini Bro-Gembre. En ur welet a-dost ar vad diranj en doa graet ar *Gorsedd* da spered, da ouenn, da yezh ha da sevenidigezh Kembre evel broad, an nebeud-se a soñjas penaos ar pezh en doa ken kaer servijet d'ur bobl a dud kenderv d'hon hini, a servijfe ivez memes tra en tu-mañ d'an dour, 'lec'h ma oa hevelep yezh hag hevelep ezhommoù. Ne gavas ket dezho e oa divroañ na diamzeriañ ur blantenn degas anezhi eus ur park en ur park all amezek ; hag evel gwir Vretoned pennek ma oant, e rojont o mennozh d'un toullad Barzhed all chomet e Breizh ; hag ar *Gorsedd* breizhat a voe krouet er bloaz-se e kendalc'h Kevredigezh Vreizh e Gwened (Gwengolo 1899).

Ar grouidigezh e Gwengamp (1900)

Tri eus ar Vretoned bet degemeret er *Gorsedd* meur e Kerdiz, en em lakaas e penn an ober.

Bez' e oant : Yann ar Fusteg (Yann Ab Gwilherm) ; Frañsez Vallée (Ab Herve) ; ha Frañsez Jaffrennou (Taldir).

Ar re-mañ a zeuas da Gendalc'h Kevredigezh Vreizh, e kêr Wengamp, e miz Gwengolo 1900 ; ha war-dro fin ar gouelioù, e tastumjont ar Varzhed vreizhat a oa eno en o zro, hag e oa

dalc'het ur bodad e ostaliri Intañvez ar Falc'her, war hent Kallag, evit diazezañ ar vreuriezh nevez, pehini a voe anvet raktal : *Gorsedd Barzhed Gourenez Breizh Vihan*.

A oa eno :

Yann ar Fusteg ; Frañsez Vallée ; Frañsez Jaffrennou ; ha c'hoazh : Erwan Berthou (Alc'hweder Treger) ; Erwann Moal (Dirnador) ; Fañch Even (Karevro) ; Nouel Kerangwe (Ab Erwan) ; Alfred Lajat (Mab an Argoad) ; Leon Berr (Abalor) ; Charlez Picquenard (Barzh Melen) ; Olier Sagory (Barr-Avel) ; Moris Nikolaz (Mab ar Gwenn) ; Emil Corfec (Bruglann).

Ar Varzhed-mañ a gemeras raktal galloud ha perc'henniezh ar *Gorsedd*, hag a anvas da zrouizien : Yann Ab Gwilherm ; Frañsez Vallée (Abherve) ; hag Alc'hweder Treger. Da Arouez-Varzh, rener al lidoù, Taldir. Da Zouger-Banniel, Mab an Argoad. Da zouger Korn-boud, Abalor. Da zouger Korn-evañ, Karevro. Da Zouger-Uhelvarr, ar Barzh Melen.

Petra bennak ma na ouie ket neuze c'hoazh ar Varzhed pelec'h e oa just ar poent da vont, hag an hent da heuliañ, petra bennak e oa diasur c'hoazh o c'hammejoù kentañ, hag e teujent meur a wech goude, dre dastorn, da fregañ ar pezh a oa graet, pe da adlakaat, pe da dennañ kuit, evel-kent, e oa divizet e vije bet, er *Gorsedd*, teir Urzh kevatal o renk ; Drouiz, Barzh, Oved.

Divizet e oa e vije bet graet lidoù, bep bloaz, war doare lidoù poblus *Gorsedd Breizh-Veur*. Divizet e oa e tougie *Barzhed ar Gorsedd breizhat* bep a sae, evel merk eus ar garg a resevent, hag e vije gwisket hepken el lidoù. An Drouiz Ab Gwilherm a voe karget da sevel ur mennozh lidoù evit dastumadenn ar bloaz war-lerc'h, e brezhoneg hepken. Ar barzh Taldir a voe karget da gas keloù ar grouidigezh da *C'horsedd Breizh-Veur*, ha da c'houlenn digant an Arc'hdrouiz Houva-Môn an aotre da gemer an anv a *c'hGorsedd*.

An Arc'hdrouiz a respontas dre lizher-aotre, staget amañ,
eus a behini eo homañ an droidigezh.

*Gorsedd Barzhed Enez Breizh-Veur da C'horsedd Barzhed
Gourenez Breizh-Izel.*

Emañ *Gorsedd Barzhed Enez Breizh-Veur* oc'h asantiñ reiñ
e aotre da *C'horsedd Barzhed Gourenez Breizh-Izel*, gant ma
sento ouzh e holl reolennoù.

Hwfa Mon, an Arc'hdrouiz
Cadfan, sekretour-barzh ar Gorsedd ;
Llangollen, 26 Gwengolo 1900.

Penad I. - An dihun Breizek.
(1898-99)
E-pad an XIX^{ed} kantved, Breiziz
an Diau Breiz a zo en em wellet
teir gwech en gweleioù ofisiel, hag
esaek en desped d'ar ynor ha d'ar
pellder, adsklou ma ken ekezo eun
ere torret pell a oa.
En Abergavenny (Bro Gwynni) er
bloavez 1838, e oa gannadelezh euz
a Breiz, renet gant an Aotrou
Hersart de la Villemarqué, oberour
as Barzaz Breiz, a reaz da wellet
an distedd-fod. Breiz e oa, e
genwraig hag heñ, renet mad,
hag evel koun euz an unvaniezh
nevez, fowellgor an distedd-fod
(ha hini ar Gorsedd) a reaz
d'ar Villemarqué euz c'horn-eva
(pe korn-hillas) kizellet kaer meur-
bed. Ar c'horn-ze, siwaz, a zo
kornad en perzhoniezh heritouriezh

Un damsell ouzh ar c'hembraeg er mediaoù e 2018

Ne c'heller ket e-korf ur pennad-skrid gwall verr rentañ kont eus istor ar mediaoù e Kembre, nag eus ar c'hembraeg er mediaoù ken nebeut all. War an dachenn gentañ ez eus bet skrivet ul levr a-bezh (*The Media in Wales, Voices of a Small Nation*, gant D. M. Barlow, P. Mitchell ha T. O'Malley, Kêrdiz, University of Wales Press, 2005, 274 p.) ha war an eil e vez kavet war *www.academia.edu* ur studiadenenn a 37 pajenn, unan eus ar *Mercator Media Monographs* bet savet e 2006 gant R. ap Dyfrig, E. H. Gruffydd Jones ha G. Jones : *The Welsh Language in the Media*. Amañ dindan ne vo lennet eta nemet un dornadig fedoù dibabet a-douez an darvoudoù bras pe vrasoc'h a zo bet e-kerzh istor ar mediaoù kembraek. Un istor hir-hir n'eo ket tre, moarvat, e-skoaz hini ar mediaoù saoznek da vihanañ. E-keñver ar re vrezhonek, avat, e ranker anzav ez eo an istor-se unan hiroc'h ha pinvidikoc'h, a-bell : e-barzh kement media zo en deus kemeret troad ar c'hembraeg abretoc'h hag asuroc'h eget n'en deus bet graet ar brezhoneg.

Ar Gembraegerien : lennerien a-gozh

Pa lakaer ar gaoz war ar mediaoù kembraek e ranker degas soñj, a-raok pep tra, eus ar mell lañs bet tapet gant ar gembraegerien war dachenn al lenn, e-skoaz ar pobloù keltiek all paneveken. Kerkent ha 1546 e voe embannet ar c'hentañ levr kembraek war baper moull : *Yny Lhyvyr Hwnn* (« El Levr-Mañ » diwar gerioù kentañ al levr) gant Sir John Price. Tost un hanter-gantved goude hor geriadur *Catholicon*, ya sur, nemet a-benn 1660 e oa bet embannet 108 oberenn kembraek endeo. Nebeut a dra e-kichen ar saozneg hag ar galleg moarvat, padal ne oa bet embannet e-keit-se nemet pevar levr e gouezeleg Skos hag unnek en iwerzhoneg. Ne reas an embann kembraek nemet kreskiñ dalc'hmat da c'houde, broudet ma oa gant kresk an ilizoù protestant a bep seurt a zeue war-wel ingal dre ar vro. Etre 1660 ha 1730 e voe embannet 545 levr, oberennoù a relijion ar braz anezho, met meur a zanvez all enno ivez, en o zouez istor Kembre pe c'hoazh armanagoù. Gouzout lenn a zeuas da vezañ ordin evit Kembreiz kerkent hag an XVIII^{vet} kantved, dreist-holl dre berzh an deskadurezh roet gant skolioù ar pastor Griffith Jones. Savet en doa hemañ, evit silvidigezh eneoù e genvroiz, skolioù bale-bro ma veze desket trawalc'h gant ar re vras hag ar re vihan, dindan tri miz peurvuiañ, evit gallout lenn en o yezh-vamm o Bibl hag o levr pedennoù profet dezho gant paeroned pinvidik. Skol a voe graet d'an dud e-giz-se e kement korn eus ar vro pe dost, ken ma oa bet desket lenn gant ur c'hard milion a Gembreiz a-benn 1771 pa varvas Griffith Jones – da lavaret eo un hanter eus ar boblañs da neuze. Kement-mañ a lakae Kembre e-touez an dornad broioù en Europa a oa al lennerien ar brasañ niver enno a-benn an eil hanterenn eus an XVIII^{vet} kantved.

E 1549 koulskoude e oa bet ordrenet gant Edward VI ober gant ar saozneg e-lec'h al latin evit kement lid a relijion penn-da-

benn d'e rouantelezh, met Elizabeth I a roas un urzh disheñvel e 1563 pa c'houlennas ma vije embannet dindan pevar bloaz ur Bibl hag ul levr pedennoù divyezhek : kembraeg-saozneg. Pouezusoc'h dezhi unvaniñ relijion he sujidi eget o yezh, war a hañval, pa oa kemend-all a enebourien gatolik war-dro he rouantelezh a-hend-all. Setu deuet ar c'hembraeg da vezañ ar yezh nemeti en Europa, war-lerc'h an Disivoud Meur, o reiñ mouezh da Zoue hep dezhi bezañ ur yezh-Stad. Ha n'eo ket forzh petore live yezh a voe implijet en troidigezhioù, rak ledan e oa ar c'heriaoueg, gerioù kozh ha barzhoniezh e-leizh enni. Ul live lennegel, na petra, a veze klevet bep Sul gant ilizadoù hag ilizadoù a gembraegerien.

C'hwitadenn *Y Byd*

Er c'hontrol da Iwerzhon pe da Vro-Skos, n'eus nemet div gazetenn bemdeziek hollgembreat. Saozneg int o-div : ar *Western Mail* hag an *Daily Post*, perc'hennet o-div gant ar strollad kazetennoù *Trinity Mirror* diazezet e Londrez. Ur wech ar sizhun e vez embannet ar stagadenn gembraek *Yr Herald Cymraeg* en *Daily Post*. Ar c'hazetennoù saoz, eus kêr-benn Bro-Saoz, eo a vez lennet ar muiañ e Kembre avat (85%), *The Sun* paneveken, met ne vez ket moulet ganto a embannadurioù distag evit Kembre. Gant se e weler pegen kalonek e oa bet, dek vloaz zo, ar raktres da reiñ lañs d'ur gazetenn bemdeziek gembraek evit ar vro en he fezh hag a vije bet anvet *Y Byd* (Ar Bed). A Lun da Wener e oa da vezañ embannet, adalek al Lun 3 a viz Meurzh 2008, war-dro Gouel Dewi eta, nemet pemzektez a-raok e voe dilezet ar raktres gant tud *Dyddiol Cyf*, ar gompagnunezh a oa da vezañ perc'henn anezhi. Krog e oant da duta koulskoude, rak 29 a dud – 16 a gazetennerien en o zouez – a vije bet gopret e Machynlleth, e burevioù kinniget gant Kuzul Kontelezh Powys. Ar pezh a oa kaoz d'an dilez-se

e oa ar re nebeut a arc'hant postet er gazetenn gant gouarnamant deroet Kembre (*Llywodraeth Cymru*). Rebechet e voe d'ar gouarnamant-se gant Ned Thomas, prezidant *Dyddiol Cyf*, bezañ graet skouarn vouzar ouzh ar galv da foñsiñ muioc'h a arc'hant evit skoazell ur gazetenn bemdeziek hollgembraek, an hini gentañ a-holl-viskoazh. Roet e voe e zilez kerkent gant an hini a oa da vezañ anvet e penn *Y Byd*, Aled Price.

Meur a wezh e oa bet ampellet an embann endeo a-raok dilezel da vat, ken tenn ma oa bet kavout a-walc'h a lennerien prest da rak-koumanantiñ : 800 d'ar muiañ, pa oa 5 000 a vije bet ezhomm da gaout kent gallout kregiñ ganti, ha 10 000 koumananter a-benn ar pevare bloaz. Koustet e vije pep skouerenn 70 *pence* – £1.20 da Wener gant stagadenn an dibenn-sizhun ouzhpenn. D'ar 5 a viz C'hwevrer 2008 e oa bet disklêriet gant Rhodri Glyn Thomas, Ministr ar C'hembraeg, ar Glad hag ar Sevenadur, ezel eus *Plaid Cymru* anezhañ, e vije ur yalc'had vloaziek a £200 000 hiviziken evit an holl gazetennoù hag an holl gelaouennoù kembraek, e-pad tri bloaz. Kement-mañ avat ne oa ken met un drederenn eus ar pezh a c'hoantae *Dyddiol Cyf* kaout evit *Y Byd* hec'h-unan en he bloavezh kentañ. Dav eo lavaret ivez e oa bet kaset da benn gant *Bwrdd yr Iaith Gymraeg* (Ofis ar C'hembraeg) ur studiadenenn fiziet er skrivagner kembraek Tony Bianchi hag enni n'en doa ket diskouezet hennezh gwall splann penaos he dije gallet un hevelep kazetenn chom bev. E-pad ur pennadig war-lerc'h an dilez e voe embannet pennadoù war ul lec'hienn internet anvet *Y Byd*, e-lec'h en ober war baper, met ne badas ket pell. Moarvat e oa degouezhet raktres *Y Byd* d'ur c'houlz gwall arvarus eus istor ar mediaoù dre vras, hag eus hini ar c'hazetennoù dreist-holl : krog e oa ar wask da goll lennerien a-vil-vern diwar goust ar genrouedad, ha n'eus ket bet lakaet un echu d'an tech-se abaoe, neblec'h. Un digresk a 40% a oa bet, da skouer, gant lennerien ar *Western Mail* hag an *Daily*

Post e-doug an dekvloaziad kent, hag e oa sañset ar gazetenn kembraek *Y Byd* d'ober he zoull war marc'had ar wask pemdeziek en un hevelep kenarroud...

Gant ar sizhunieg *Y Cymro* (Ar C'hembread) zoken n'eo ket aes ar jeu kennebeut : abaoe kreiz ar bloaz 2017 ez eo serret ar gelaouenn hollkembraek, koulz war baper hag enlinenn. Eus 4 000 skouerenn e 2004 e oa diskennet da 2 000, ha n'eus bet kavet den ebet evit hec'h adprenañ. E miz Du 2017 ez eus bet disklêriet e sikourfe *Cyngor Llyfrau Cymru* (Kuzul al Levrioù Kembraek) ur bodad difennourien ar yezh mennet da adsevel *Y Cymro*, a zeuje da vezañ miziek diwar neuze, evel ar braz eus ar *papurau bro* eta. Ur *papur bro* zo ur seurt kannadig kembraek evit ur c'horn-bro, savet gant tud a-youl vat peurvuiañ, abaoe 1973 evit an hini koshañ *Y Dinesydd* eus Kêrdiz. Un tri-ugent bennak anezho a zo hiziv, lod enlinenn evel *Pobl Aberystwyth*, *Pobl Caerdydd*, *Pobl Dinefwr* pe *Pobl y Fro* (Morgannwg) hag en holl e tapont skignañ en tu-hont da 60 000 skouerenn bep miz. Kement-mañ a ziskouez pegen pell eus o c'hazeg e oa bet ar Vretoned yaouank o doa moullet, kerkent ha 1995, un niverenn 0 eus o c'hazetenn divyezhek *Ékléo / Heklev*, skrivet e galleg ha troet penn-da-benn e brezhoneg. Prenet ganto ur wask hag all, hep tamm studi marc'had avat, ken e oa aet an tenn d'ar c'hleuz raktal. Breizhiz a zo (a oa ?) lennerien aketus anezho, ya sur, met pet brezhoneger zo gouest ha kustum da lenn en e yezh, e-keñver kembraegerien ?

Ar c'hembraeg, ur yezh deuet abred-tre war ar skinoù

E-kerzh ar bloavezhioù 1920 eo e voe kroget da skingas ingal abadennoù radio er Rouantelezh Unanet. E 1922 e voe krouet ar BBC (*British Broadcasting Company* da neuze,

Corporation adal 1927), ur gompagnunezh publik savet diwar bodañ un toulladig kompagnunezhioù prevez. Dalc'het e voe hec'h unveli gant ar BBC (skingomz ha skinwel) betek ma voe digoret ar skinoù d'ar chadennoù tele kenwerzhel er bloavezhioù 1950. Evit ar radioioù kenwerzhel e voe ret gortoz pelloc'h, betek penn kentañ ar bloavezhioù 1970.

Kerkent ha ganet ar BBC e voe skignet kembraeg en hec'h abadennoù : an hini gentañ d'an 13 a viz C'hwevrer 1923, e stumm ar ganaouenn *Dafydd y Garreg Wen* gant ar c'haner Mostyn Thomas. Savet e voe e 1925 gant skourr Kêrdiz ar BBC, skoazellet gant ar gevredigezh *Cylch Dewi*, un heuliad abadennoù a bade pep a eurvezh, sed a oa bet anvet *A Welsh Hour*. Ne blije ket kaer da bennoù bras ar radio lakaat kembraeg da vezañ klevet evelkent, nemet war gan e vefe, betek ma voe pedet ar skrivagner ha politikour broadelour Saunders Lewis d'an 28 a viz C'hwevrer 1925. Gant hennezh ne oa ket anv a vont en ur yezh all estreget ar c'hembraeg. Araozañ e oa bet skignet traoùigoù all e kembraeg memestra : triwec'h kentel yezh ha tammoù eus ur pezh-c'hoari e 1924, barzhonegoù lennet hag un oferenn en ur chapel vadezour e 1925.

Ingaloç'h-ingalañ e voe skignet abadennoù kembraek adalek kreiz ar bloavezhioù 1930, pa voe krouet ur rann distag eus ar BBC evit Kembre : e 1937 e oa dija un eurvezh hanter a gembraeg bep sizhun. E-doug ar bloavezhioù 1950 ha 1960 e voe diorroet ar skingas kembraek koulz er radio hag en tele, hep na vije c'hoazh a chadenn nag a frekañs a-ratozh evit ar c'hembraeg avat. Koulz abadennoù saoznek ha kembraek a veze skignet war-zu takadoù ha ne glotent na gant an harzoù etre an div vro na gant re an takad *Cymro Cymraeg*. Ingaldizingal e veze eurioù skignañ an abadennoù kembraek, eurioù diaes gwall alies. Kement-mañ a lakae fallgontant koulz ar gembraegerien hag an dud digembraeg, gant se e voe savet e 1978 *Radio Cymru*, ur skingomz diouti hec'h-unan,

dezhi frekañsoù distag, hag a skigne 20 eurvezh bemdez e kembraeg.

Evit a sell an tele e voe skignet un nebeudig traoù er Rouantelezh Unanet a-raok an Eil Brezel Bed, met ne voe a skingas ingal gant ar BBC nemet goude ar brezel. Adalek 1954-55 e voe gwerzhet da gompagnunezhioù prevez aotreegezhioù da skignañ abadennoù, dre rannvroioù. Tra-penn d'ar mod ma oa bet rannet ar Rouantelezh evit ar skinwel kenwerzhel avat, en em gave Kembre daouhanteret : stag an Norzh ouzh aotreegezh Gwalarn Bro-Saoz war-dro Manchester, ha stag ar Su ouzh aotreegezh Mervent Bro-Saoz, ar pezh a lakae diaesoc'h skignañ abadennoù kembraek, seul vuioc'h ma oa bet lodennet Kembre en hevelep doare gant ar BBC evit hec'h abadennoù skinwel rannvroel. E 1952 eo e oa bet gallet sellet ouzh an tele evit ar c'hentañ gwech e kornioù zo eus Gevred Kembre, savet ma oa bet ur skingaser e Morgannwg evit Su Kembre, Mervent Bro-Saoz ha Kernev-Veur.

Kerkent hag er bloavezhioù 1950 e voe abadennoù kembraek er skinwel. Da gentañ e veze nebeut-nebeut a gembraeg war skinwel ar BBC avat, un hanter-eurvezh sizhuniek hepken e 1957, pa voe roet lañs gant ar chadenn brevez *Granada* d'an abadenn *Dewch i mewn* (Deuit tre) un eurvezh pad, div wech bep sizhun. Diwar hevelep kevezerezh eo, moarvat, en em lakaas ar BBC da greskiñ he frogrammadur kembraek tammig-ha-tammig e fin ar bloavezhioù 1950. Adalek 1962 e voe lakaet da glotañ, a-benn ar fin, servij ar BBC e Kembre gant tiriad Kembre. Betek 1982, pa voe krouet *Sianel Pedwar Cymru*, e oa rannet ar programmoù kembraek etre BBC Wales (war-dro 6 pe 7 eurvezh a gembraeg bep sizhun) hag ar chadennoù kenwerzhel.

Sianel Pedwar Cymru war he hent plaen-diblaen

Er bloavezhioù 1960 ha 1970 eta e veze skignet ingal – ha stank a-walc’h e-keñver ar bruzunachoù brezhonek du-mañ – programmoù tele graet e kembraeg, koulz gant ar BBC ha gant ar chadennoù prevez (TWW, *Teledu Cymru*, *Harlech Television...*). Ar pezh zo, an eurioù skignañ a oa cheñch-dicheñch, eurioù fall peurliesañ, lakaet gant chadennoù bras ar Rouantelezh Unanet (BBC1, BBC2 hag HTV da neuze) e-barzh “toulloù” rannvroel o c’haelioù-programmiñ. An dra-se zo kaoz ma savas bec’h muioc’h-mui e-pad ar bloavezhioù 1970 ha ma voe kreñvoc’h-kreñvañ ar goulenn a-berzh Kembreiz evit kaout ur chadenn a-ratozh, gouestlet d’ar c’hembraeg. Renet e oa ar stourm gant *Cymdeithas yr Iaith Gymraeg*, *Plaid Cymru* ha kevredigezhioù pe strolladoù all c’hoazh, ken efedus ma voe prometet gant holl gostezennoù politikel pennañ ar Rouantelezh e vefe sevenet ganto un hevelep chadenn. Ur wech aet ar maout gant ar virourien (*Conservative party*) e 1979 avat, ne ganent ket mui ar memes ton, ken e embannas ar c’hannad broadelour Gwynfor Evans en em lakafe da yunañ betek ar marv ma ne vije ket dalc’het d’e c’her gant ar gouarnamant mirour renet gant Margaret Thatcher, a rankas plegañ. Savet e voe S4C (*Sianel Pedwar Cymru*) gant ar *Broadcasting Acts* e 1980-81, ha war skign e voe adalek ar 1^{añ} a viz Du 1982, pevarzek vloaz a-raok ar chadenn iwerzhonek *Teilifís na Gaeilge* (TnaG) advadeziet TG4 e 1999.

Evit ar wech tout ez eo bet S4C ur chadenn a gustum kemenn ha prenañ he frogrammoù e lec’h all, neket seveniñ anezho “er gêr”, war-bouez ar meteo hag an dornad skeudennoù a ra al liamm etre an abadennoù war ar skramm (re ar vugale da skouer). Gant ar BBC e veze pourchaset war-dro dek eurvezh bep sizhun evit netra : abadennoù sport, ar

c'heleier *Newyddion* ha dreist-holl ar soap opera *Pobol y Cwm*, a zo koshoc'h eget S4C peogwir e veze skignet war BBC Wales abaoe 1974 endeo. An nemorant a oa da zont eus ITV ha muioc'h c'hoazh eus ar stalioù produiñ savet amañ-hag-ahont dre ar vro, dizalc'h eus kement chadenn. Well-wazh e veze skignet 32 eurvezh a abadennoù fresk bep sizhun.

S4C Digidol a zo bet aotreet da heul ar *Broadcasting Act* e 1996 hag abaoe miz Du 1998 e vez skignet gant ar chadenn niverel-se daouzek eurvezh a abadennoù kembraek bemdez (adskignadennoù en o zouez, anat). Etre miz Gwengolo 1999 ha miz Kerzu 2010 e veze S4C2 war skign ivez (*Sianel Pedwar Cymru Dau*) un adchadenn a veze gwelet ha klevet warni breujoù *Cynulliad Cenedlaethol Cymru* pe *The Welsh Assembly* er yezh ma vezent dalc'het, kembraeg pe saozneg. E miz Gouere 2010 e voe roet lañs d'un adchadenn en HD¹, *Clirlun* (Skeudenn sklaer) hec'h anv, serret daou vloaz goude abalamour d'an digresk war boujedenn S4C. Addigoret eo bet dindan an anv S4C HD abaoe 2016. Abaoe 2014, erfin, e c'heller sellet ouzh S4C war al lec'hienn BBC iPlayer.

Da gentañ e teue ar braz eus boujedenn S4C war-eeun eus ministrerezh ar sevenadur, ar mediaoù hag ar sport (DCMS), sed eus gouarnamant Londrez (90 milion £ e 2011 da skouer) e stumm ur yalc'had hag a greske un tammig bep bloaz, a zo kaeroc'h, peogwir e oa liammet ouzh c'hwez bloaziek al lur Sterling. Abaoe 2013 avat e vez arc'hantet S4C muioc'h-mui gant ar BBC, diwar an taos-skinwel eta, ar pezh en deus lakaet ar chadenn gembraek da goll ur c'hard eus he boujedenn. A-benn 2020 ne zeuio gwenneget ebet ken eus DCMS, met war a glever ne vo ket digresket boujedenn S4C en-dro, da vihanañ – pa oa anv, betek nevez zo, da droc'hañ kuit ur c'hard all anezhi adarre. Ne zeu nemet 2% eus ar voujedenn-se diwar ar bruderezh war ar chadenn.

1 Despizadur Uhel (*High Definition*)

Gwech ebet n'en deus goulennet gouarnamant Kembre – deroet hogos ugent vloaz zo bremañ – kaout ar galloud war ar c'hleweled. Ur bodad labour dizalc'h, lesanvet *Silk Commission* (*Comisiwn ar Ddatganoli yng Nghymru / Commission on Devolution in Wales*) en doa aliet lakaat S4C dindan kiriegezh ar gouarnamant emren e 2011 koulskoude. Leanne Wood, prezidantez *Plaid Cymru* abaoe 2012, a gav dezhi ez eo deuet poent bras da vreujoù Kembre bezañ lakaet e karg eus S4C hag eus servij ar c'hleweled publik e Kembre dre vras. E miz C'hwevrer 2018 e oa bet lakaet ar gaoz war se endro e Breujoù Kembre gant Sian Gwenllian (*Plaid Cymru*), ha sklaer-tre e oa bet ar respont graet outi gant Dafydd Elis-Thomas, ministr ar sevenadur, an touristerezh hag ar sport (bet gwechall e *Plaid Cymru*) : n'eo ket poent ober, emezañ. Ar gannadez-se a soñje dezhi, er c'hontrol, e oa disteraet an demokratelezh e Kembre gant digresk an eurvezhioù skignañ war S4C, pa rankje mouezh Kembre bezañ kreñvoc'h e-mesk ar strafuilh a zo hag a vo war-dro ar *Brexit*.

Da heul un diviz kemeret e 2014 e vo dilojet S4C eus Llanisien, e Kêrdiz, e fin ar bloaz 2018, da vont da Gaerfyrddin e-barzh ur savadur nevez-savet (*Canolfan S4C Yr Egin*) evit ar chadenn war tachenn ar skol-veur eno (*Prifysgol Cymru Y Drindod Dewi Sant*) asambles gant 25 kompagnunezh all. E-keit-se avat e vez muioc'h-mui a abadennoù adskignet war S4C e-lec'h abadennoù fresk, dre ziouer a arc'hant : 57% a oa e 2016, ha betek 63% e 2017, sed div diwar deir pe dost.

Diorroadur ur sinema kembraek a-drugarez d'ar skinwel

Abred a-walc'h e oa bet savet ar c'hentañ film kembraek, *Y Chwarelwr* (Ar Mengleuzier) sevenet e 1935 gant Sir Ifan ab Owen Edwards, krouer *Urdd Gobaith Cymru* (Urzh Goanag

Kembre) diwar-benn micherourien ar maen-glas e Blaenau Ffestiniog, ur film bet gwelet gant kalzik a dud e Norzh Kembre e-pad ar bloavezh war-lerc'h. Padal ne voe graet film all ebet e kembraeg da c'houde ac'hann d'ar bloaz 1947, pa voe kaset da benn *Yr Etifeddiaeth* (An Hêrezh) gant John Roberts Williams, rener ar gazetenn *Y Cymro* da neuze, diwar-benn ar vuhez wechall e ledenez Llŷn.

E 1971 e voe krouet ar *Welsh Film Board* (*Ffilm Cymru Wales* abaoe 1989, goude un ehan er bloavezhioù 1980) kement ha klask stankañ ar mell toull a oa bet er sinema kembraek e-doug ar bloavezhioù 1950 ha 1960. A-benn 1980 e oa bet produet eizh film hir nevez, pevar film berr ha nav film evit ar vugale, peadra da lakaat sevenerien gembraek war ar stern ha da skignañ o filmoù e salioù ar c'hêrioù bras ha bihan. Da skouer : *Teisennau Mair* (Kouignoù Mari), un istor a zifealder hag an diwarlerc'hioù kriz anezhañ e buhez ur c'houblad, gant Gareth Wynn Jones, e 1979 ; *O'r Ddaear Hen* (Eus an Douar Kozh) gant Wil Aaron e 1981, ma weler tud sordet d'an deiz hiziv gant speredoù ar Gelted kozh ; ha c'hoazh *Madam Wen* gant Pennant Roberts e 1982, kontadenn ur forban o laerezh digant ar binvidien evit reiñ d'ar beorien.

Adal ma voe krog S4C da skignañ e voe gouestlet ul lodenn vat eus he boujedenn da seveniñ filmoù faltazi, a oa da dalvezout da vanniell evit brudañ ar chadenn nevez dre holl ha reiñ dezhi ur statud uhel e bed ar skinwelerezh ha pelloc'h, hini ar sinema. Meur a film kembraek a voe sevenet er bloavezhioù 1980 eta, daoust ma ne voent ket niverus o tont war-wel war ar skrammoù bras goude ar skrammoù bihan. Menegomp *Yr Alcoholig Llon* (Ar Boesoner Laouen) ha *Milwr Bychan / Boy Soldier* (Soudard bihan) gant Karl Francis e 1986) ha *Rhosyn a Rhith / Coming Up Roses* gant Stephen Bayly e 1986 – skignet an daou ziwezhañ e salioù sinema ar Rouantelezh Unanet. Ur c'halz eus ar filmoù pennañ a veze filmet “kein-ouzh-kein” er

bloavezhioù-se – evel ma vez graet alies gant produktourien Kembre hiziv c’hoazh – da lavaret eo e veze c’hoariet pep arvest div wech, unan e kembraeg, eben e saozneg, evit gallout gwerzhañ pelloc’h eget Kembre hag arboellañ arc’hant dre sachañ anezho digant Channel 4 pe chadennoù all. Estreget perzhioù mat a zo er mod-se da labourat avat : diouzh barregezh an aktourien ne vez ket kenkoulz dalc’hmat ar c’hoari saoznek hag ar c’hoari kembraek ; ha pa ranker filmañ buan ha stank e-giz-se, n’eo ket lâret e vefe doujet kemend-all d’ur yezh ha d’eben pa vez anv a c’hoari en-dro an arvest-mañ-arvest a c’hellfe bezañ gwellat.

Diwar ar bri hag al lorc’h a zeuas da S4C dre berzh he filmoù faltazi kentañ e voe broudet ar seveniñ pelloc’h e fin ar c’hantved kozh. Ar BBC hag S4C a labouras dorn-ha-dorn diwar neuze evit produiñ filmoù da vezañ kaset tre betek ar salioù sinema. E c’heller menegiñ filmoù gant Endaf Emlyn : *Un Nos Ola Leuad* (Un Noz er Sklaer-Loar) e 1991 ha *Gadael Lenin* (Dilezel Lenin) e 1993 a voe meulet alies ha loreet e gouelioù filmoù en diavaez d’ar Rouantelezh Unanet. Ar brasañ berzh er bloavezhioù-se, avat, a voe graet e 1992 gant *Hedd Wyn*, ur film gant Paul Turner diwar-benn ar barzh kembraek Ellis Humphrey Evans marvet er Brezel Pevarzek, ar c’hentañ film kembraek bet rakdibabet biskoazh da vont war ar renk evit kaout Oscar ar filmoù e yezhoù estren. Koulskoude ne voe ket skignet *Hedd Wyn* gwech ebet e salioù sinema ar Rouantelezh Unanet, ar pezh a ziskouez pegen tenn eo brudañ ar sinema kembraek larkoc’h eget harzoù Kembre.

Ouzhpenn ugent film faltazi hir a voe sevenet evit S4C etre 1989 ha 1994. En o zouez : *Dafydd* gant Ceri Sherlock e 1993, diwar-benn buhez ur paotr *gay* en Amsterdam ; *Ymadawiad Arthur* gant Marc Evans e 1994, ur film a skiant-faltazi hag a fent war un dro a-zivout ur c’hoarier rugby kembreat o veajiñ en amzer. Da c’houde e voe skoazellet c’hoazh war-dro daou

pe dri film bep bloaz gant S4C, nemet muioc'h-mui e ranked klask sachañ arc'hant digant chadennoù all en estrenvro evit gallout o c'henbroduiñ. Evel-se e voe sevenet *Y Mapiwr* (Ar C'hartennaouer) gant Endaf Emlyn e 1996, *Cameleon* gant Ceri Sherlock e 1997 ha *Pum Cynnig i Gymro* (Pemp kinnig / chañs d'ar C'hembread) gant Peter Edwards e 1997. Adalek ar bloaz 1995 e teuas arc'hant ouzhpenn evit seveniñ filmoù kembraek peogwir e c'hellent resev gwenneien gant an *National Lottery* hiviziken, ar pezh a sikouras, da skouer, *Y Mynydd Grug* (Ar Menez Brug) gant Angela Roberts e 1997. Gant kemend-all a filmoù graet dindan nebeut amzer, n'eo ket souezh ma voe kavet pinvidik a-walc'h ar filmaoueg kembreat – ha kembraek paneveken – gant tud Gouel ar Filmoù e Douarnenez evit gallout gouestlañ ur sizhunvezh leun da Gembre kerkent ha 1998. E 1999, gant skoazell arc'hant al lotiri atav, e voe sevenet *Solomon a Gaenor* gant Paul Morrisson, un istor kriz a garantez difennet etre ur Gembreadez hag ur Yuzev a-raok ar Brezel Pevarzek, henneth an eil film kembraek bet lakaet war ar renk evit Oscar ar filmoù e yezhoù estren.

Abaoe ar c'hantved nevez avat ez eo bet rouesoc'h, a galz, ar filmoù kembraek o tapout kemend-all a vrud. Nemedennoù zo bet koulskoude, evel an dresadenn vev *Y Mabinogi* gant Derek Hayes e 2003, bet diskouezet war skrammoù bras zo, e Kembre hag un tammig e Bro-Saoz, pe c'hoazh filmoù gant Marc Evans : *Dal : Yma/Nawr* (Dalc'h : Amañ/Bremañ) e 2004, diwar-benn 1500 vloaz a varzhoniezh kembraek, ha *Patagonia* e 2010 un istor teiryezhnek (kembraeg, saozneg, kastilhaneg) filmet tro-ha-tro e Kembre hag en Arc'hantina (*Y Wladfa*). Kevin Allen – brudet dreist-holl evit e film saoznek *Twin Town* troet en Abertawe e 1996 – en deus sevenet *Under Milk Wood*, an eil gwech d'ar pezh-se gant Dylan Thomas da vezañ war skramm (goude film Andrew Sinclair e 1972 gant Liz Taylor ha Richard Burton). Dre ma oa bet filmet “kein-

ouzh-kein” e oa bet rakdibabet ar stumm kembraek anezhañ, *Dan y Wenallt* evit Oscar ar filmoù e yezhoù estren e 2016, an trede film kembraek – betek-henn – lakaet war ar renk-se eta. Nevesoc’h zo ez eo bet darempredet forzhik gant ar sevenerien gembraek hentoù ar spont, an dreist-natur, an drouglazh : *Yr Ymadawiad / The Passing* gant Gareth Bryn e 2015 hag *Y Llyfrgell* gant Euros Lyn e 2016, diwar ar romant gant Fflur Dafydd o kejañ ar muntroù gant ur preder diwar-benn an danevelliñ, filmet e Levraoueg Vroadel Kembre.

N’emañ ket mui S4C kement-se war glask brud a zeufe dezhi diwar “filmoù sinema”, met kentoc’h, evel m’emañ ar c’hiz bremañ, diwar heuliadoù graet da vat evit ar skinwel hag ar skrammoù bihan all. Berzh forzh pegement a ra an heuliad tele *Keeping Faith*, da skouer, a ya eizh pennad d’ober anezhañ, ken e vo skignet penn-da-benn d’ar Rouantelezh Unanet (e saozneg) war BBC One en hañv 2018. Ar wech kentañ eo da S4C – dre berzh ur c’henbroduiñ S4C/BBC – da gaout ur programm skignet war BBC One evel-se. Sevenet eo bet gant Pip Broughton ha kenbroduet en div yezh “kein-ouzh-kein”. Skignet eo bet e kembraeg war S4C da gentañ zoken, dindan an anv *Un Bore Mercher*, gant an aktourez vrudet Eve Myles (bet o c’hoari en heuliadoù *Broadchurch* ha *Victoria*) er roll pennañ. Ur Gembreadez anezhi – eus Ystradgynlais e Powys – nemet digembraeg d’an ampoent, kement ha ken bihan ma he doa ranket deskiñ kembraeg diwar dizh a-benn tapout kaout ar roll : ur pezh-mell skouer vat evit an danvez deskerien.

Un heuliad “muntrerezh” all, *Craith*, filmet e 2017 en Eryri e Norzh Kembre, en deus graet berzh ivez e deroù ar bloaz-mañ war S4C. Peogwir ez eo bet filmet “kein-ouzh-kein”, ur wech c’hoazh, e vo skignet e saozneg war BBC One Wales ha BBC Four en hañv 2018, dindan an anv *Hidden*. Kalzik a dud en heuliad-se zo memes re hag a oa bet war-dro an heuliad polis *Y Gwyll* bet skignet war S4C e 2013 hag e saozneg

(*Hinterland*) er bloaz war-lerc'h. E biojoù Aberystwyth e c'hoarvez *Y Gwyll*, ha daou goulzad all zo bet filmet abaoe, atav “kein-ouzh-kein” kembraeg / saozneg. Advouezhiet eo bet *Y Gwyll* e brezhoneg ivez (Serr-Noz) ha skignet war *Tébéo*, *Tébésud*, TVR ha *Brezhoweb* e 2015.

Keloù mat eo kement-mañ holl evit S4C rak digresk a oa bet a-hend-all, nevez zo, en niver a arvesterien evit ar chadenn gembraek war BBC iPlayer hag S4C Arlein : 7,6 milion a selladennoù e 2016-17 e-lec'h 8,4 milion er bloavezh kent. Heñvel dra evit an arvesterien a sell c'hoazh ouzh ar skinwel er “mod kozh” (sed war skramm o fost tele) : 9,1 milion a selladennoù e 2016-17 e-lec'h 9,9 milion er bloavezh kent. Ar pezh a eilger tud S4C pa vez tamallet o chadenn eo he deus tapet kaout 18 milion a selladennoù war ar “mediaoù sokial”, en o zouez *Facebook*, *Twitter* ha *You Tube* warlene (ne oa sifr ebet war an dachenn-se e 2015-16 avat) da lavaret eo ur publik nevez, emezo.

Gounit tachennoù nevez war ar genrouedad

Da geñver ar C'hendalc'h Keltiek e Kemper e miz Gouere 2018 en doa roet dileuriad Kembre d'ar selaouerien un nebeud skouerioù dibabet gantañ eus an danvez kembraek a vez kavet enlinenn. Carl Morris eo e anv, saver lec'hiennoù web – war e gont – diwar-benn ar glad hag ar sevenadur peurliesañ, ha krouer *Hacio'r Iaith*, ur rouedad tud a fell dezho diorren ar c'hembraeg war dachenn an deknologiezh.

E 2001 e voe savet ar c'hentañ blog kembraek gant Nic Dafis : *Morfablog*, diwar-benn sonerezh, lec'hiennoù nevez war ar genrouedad, politikerezh. Tennañ a rae e gemennoù d'ar pezh a anver un *tweet* hiziv. Bod a oa bet roet dezhañ gant *Blogspot*, ur servij digoust, bet prenet gant *Google* daou vloaz goude avat. Gwarezet eo blog *Morfablog* e-touez

dielloù Levraoueg Vroadel Kembre hiziv, tre-ha-tre evel *Yny lhyvyr hwnn*. Penaos en doa graet Nic Dafis evit gwintañ ar c'hembraeg war an dachenn dizarempred-se ? Un nebeudig klikoù hepken, nemet gant traoù da lavaret, ur youl d'ober gant ar yezh, ha d'ober un dra nevez ganti. Un nevez-kembraeger a oa anezhañ, hag anzav a rae splann e oa treutik e gembraeg. O teskiñ ar yezh e oa c'hoazh, dispont hag uvel war un dro. Ne oa ket un noblañs pinvidik evel Sir John Price : kredet en doa ober, sed aze. Ha meur a hini en deus bet graet heñvel abaoe, evel ma c'heller gwelet war ar renabl blogoù kembraek *hedyn.net*. Biskoazh n'eo bet ken aes all d'an nen embann dre holl skridoù, sonioù, skeudennoù pe videoioù.

Ar vugale a c'hell mont war *Cyw*, lec'hienn ar yarig hollvru-det war S4C, enni c'hoarioù ha poelladennoù evit peurzeskiñ kembraeg. *Hansh* a vez kavet eno ivez, un adchadenn videoioù kentoc'h evit tud yaouank, enni fent, barzhoniezh ha beajoù. *Eco'r Wyddfa* zo unan eus ar *paperau bro* lakaet enlinenn, peadra da lenn skouerennoù kozh eus ar gelaouenn. War *paral-lel.cymru* e vez embannet pennadoù-skrid ha videoioù liesseurt o danvez, kement tra e saozneg koulz hag e kembraeg evit sikour ar re a zo o teskiñ yezh ar vro. *Meddwl.org* zo ul lec'hienn diwar-benn kleñvedoù ar bred, enni a bep seurt titour evit sikour ar glañvidi, lakaet enlinenn gant tud a-youl vat. *Mapio Cymru* zo ur gartenn kembraek a zo c'hoazh war ober hag a vez savet diwar *OpenStreetMap*, tamm-ha-tamm, anv-lec'h hag anv-lec'h, gant ar soñj da gaout ur wech bennak ur sistem hentañ hollgembraek dre loarell.

Gant ouzhpenn daou vilion a weladennoù bep miz, n'eus ket a lec'hienn kembraek darempredet stankoc'h eget *Wikipedia*. Nevez zo ez eo deuet a-benn da vont en tu-hont da 100 000 pennad, skrivet an holl anezho gant tud a-youl vat, pe dost. *Golygathon* eo a vez graet evit tapout kaout kemend-

all, evel an hini anvet *Wici Caerdydd* da skouer : en em vodañ a ra tud en ostalerioù, el levraouegoù hag ar re varrekañ a sikour ar re all da beursevel pennadoù *Wikipedia* nevez, naet ha kempenn. Deuet int a-benn da sachañ implijerien nevez-flamm da grouiñ o fennadoù kentañ zoken. Renk ur yezh war *Wikipedia*, diouzh a glever alies, a servij d'ar ramzed a seurt gant *Google* da zibab petore yezhoù ez eo dav dezho skoazellañ kentoc'h eget yezhoù all. A-bouez eo ivez, evit d'ur yezh dont war-wel muioc'h war ar genrouedad, kaout pennadoù n'eus anezho nemet er yezh-se, pennadoù ha n'int ket bet troet pe azasaet diwar ur yezh all nag en ur yezh all kennebeut.

Penaos kas an danvez-se tre betek al lennerien, an arvesterien, ar selaouerien avat, aze emañ an dalc'h. Hervez un enklask graet e 2011 gant ar BBC e tremene ar re a gomze kembraeg flour 1% hepken eus o amzer Internet war lec'hiennoù kembraek. Da lavaret eo ez ae tost da 99% eus o amzer Internet gant ar saozneg moarvat. N'eus ket bet embannet a enklask heñvel abaoe, met sur a-walc'h n'eo ket bet renket penn-da-benn an digempouez-se abaoe, e-skoaz ar pezh en em gav war ar pemdez e-barzh kevredigezh divyezhek Kembre. Seveniñ lec'hiennoù kembraek a zo d'ober, sur, eme g/Carl Morris, ha ret eo ivez magañ anezho ingal gant danvez nevez. Ar pezh zo, n'eo ket lâret e teuo an dud evit afer-se. Penaos ober a seurt, war *Twitter* da skouer, ma teuo ar c'hembraeg war c'horre, e-kreiz ur mor a yezhoù all ? Unan eus an diskoulmoù pleustret e Kembre eo *Yr Awr Gymraeg* (An Eurvezh Kembraek) a vez kaset en-dro bep Merc'her da noz : #yagym (www.yrawrgymraeg.cymru) diwar skouer rouedadoù all a ya en-dro e-giz-se dre ar bed. D'ar memes eur bep sizhun en em gav oberiant-tre war d/*Twitter* ur maread a gompagnunezhioù, embregerezhioù, kevredigezhioù, strolladoù pe hiniennnoù kembraek, un eurvezh-pad, kement ha gensevel ur marc'hallec'h, koulz lavaret, evel un doare "Fromveur" a gembraeg. War *Blogiadur* e vez bodet

ar blogoù hollgembraek, e-keit m'emañ ar podskignadoù (*podcasts*) hollgembraek da vezañ klevet war *Y Pod*.

Evit a sell an etrefasoù, lod anezho a vez kavet e kembraeg, evel *Facebook*, *WordPress Cymraeg*, *Gmail* ha *Google* da skouer. Pa oa bet Morris o welet pennoù bras *Google* e Londrez evit goulenn muioc'h e oa bet displeget dezhañ gant ar re-se ne oa ket c'hoazh a-walc'h a gembraeg enlinenn (alese bruderezh da heul) evit dezho strivañ pelloc'h. Alies e ve soñjet n'eo ket yezh « ar framm war ar skramm » a gont, da lavaret eo roll ar meuzioù, met hini ar boued zo e-barzh, pe c'hoazh n'eo ket yezh al lañser a gont, met yezh ar pezh a vez lañset. Padal ne vez ket anat bepred didoueziañ ken aes all an etrefas diouzh an danvez. Soñjal a c'heller ez eo ken pouezus all, evit mad hor yezhoù, kaout etrefasoù e-barzh riboulloù ar siberegor ha kaout panelloù-hent war hon Douar-patatez. Penaos e vo kont evit ar yezhoù minorelaet, ar c'hembraeg – hag ar brezhoneg – en o zouez, pa vo anv a deknologiezhioù evel treiñ testennoù e komzoù pe digejañ ar vouezh ? Pa vo deuet *The Echo* pe *Alexa* da vezañ binvioù ordin implijet gant an holl, pa responto mekanikoù ar pemdez d'an urzhioù a roimp dezho dre gomz ? Betek-henn e vez gwerzhet *Alexa* gant *Amazon* e peder yezh hepken : alamaneg, galleg, japaneg ha saozneg. Kement ha klozañ gant e brezegenn en doa lavaret Carl Morris e rankomp ober gant meizantoù frank, evel hini *Common Voice* kaset endro gant *Mozilla*. Peogwir o deus ezhomm teknologiezhioù ar vouezh da zastum bernioù ha bernioù a vouezhioù disheñvel a-raok gallout mont en-dro, n'eus ken met un dra d'ober : mont da reiñ ho mouezh. Ul lec'hienn *Common Voice* a zo evit ar c'hembraeg. Unan a zo ivez evit ar brezhoneg avat : *pontoon.mozilla.org/br/common-voice/*.

Al Liamm - Tír na nÓg

(AD)KOU MANANT

☐ (Ad) Koumanantiñ a ran da **AL LIAMM** evit ur bloaz

- | | | | |
|--------------------------|--|---------|---------|
| ☐ | Breizh ha Bro-C'hall | (35 €) | € |
| ☐ | Studier, Dilabour (<i>testeni da gas</i>) | (19 €) | € |
| ☐ | Niverel | (15 €) | € |
| ☐ | Broioù all | (40 €) | € |
| ☐ | Skoazell (<i>testeni tailhoù evit ur prof a-us da 15€</i>) | | € |

Sammad = €

- ☐ Chekenn (*war anv Al Liamm*) ☐ Treuzgasadenn
☐ Moneiz ☐ Lamadenn SEPA (*a erlec'h ar RIB*)

Anv/nom :

Anv Bihan/prénom :

Chomlec'h/adresse :

Kod-post/*CP* :

--	--	--	--	--

 Kêr/*ville* :

Bro/*pays* :

Postel :@.....

Treuzgasadenn

RIB Boutin AL LIAMM - TIR NA NOG

Bank	Dorikell	Kont	Alc'hwez	Lec'h
15589	22805	03621372040	03	CCM LANNUON

IBAN Etrebroadel :

FR76 1558 9228 0503 6213 7204 003 **BIC: CMBRFR2BARK**

URZH LEMEL SEPA

En signant ce formulaire de mandat, vous autorisez Al Liamm à envoyer des instructions à votre banque pour débiter votre compte, et votre banque à débiter votre compte conformément aux instructions de Al Liamm. Vous bénéficiez du droit d'être remboursé par votre banque selon les conditions décrites dans la convention que vous avez passée avec elle.

Une demande de remboursement doit être présentée : dans les 8 semaines suivant la date de débit de votre compte pour un prélèvement autorisé ; sans tarder et au plus tard dans les 13 mois en cas de prélèvement non autorisé.

En ur sinañ an urzh da heul e roit aotre da Al Liamm da gas kemennadurioù d'ho ti-bank evit dleekaot ho kont hag aotre d'ho ti-bank da lemel arc'hant hervez kemennadurioù Al Liamm.

Gwir ho peus da vezañ restaolet gant ho ti-bank hervez an divizoù bet lakaet er c'henemglev ho peus sinet gantañ. Gallout a rit goulenn bezañ restaolet : dindan 8 sizhunvezh goude lamadenn an arc'hant evit ul lamadenn aotreet ; ar buanañ ar gwellañ ha dindan 13 mizvezh evit ul lamadenn ne oa ket aotreet.

Anvadur ar gont da zleekaat/*Déclaration du compte à débiter*[illegible]

BIC

Doare paeañ/type de paiement :

☐ Bloaziek/annuel ☐ Unel/unique

Graet e/à

D'ar/le

Kredour

Any : Al Liamm

ICS : FR18ZZZ459175

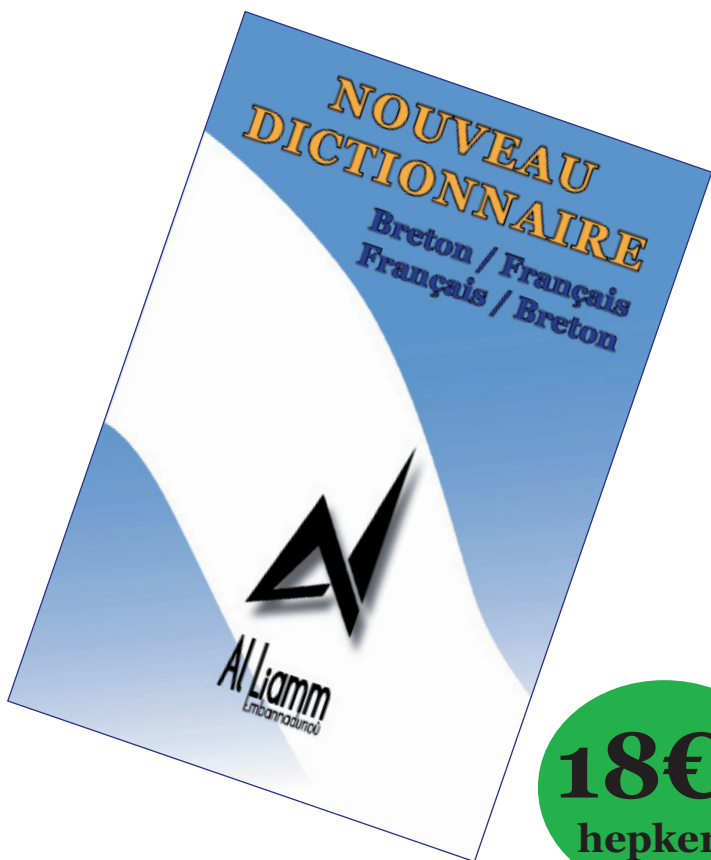
Chomlec'h : Tachenn Volta2 - 1 straed Ampère
22300 LANNUON

Sinadur/*signature* :

- ☐ En ur groaziañ ar garrezenn-mañ e nac’han resevout dre bostel pe lizher kemennadennoù
Al Liamm ha Kuzul ar Brezhoneg

Geriadur nevez AL LIAMM

Adwelet, brasaet, nevesaet,
ouzhpenn 62 000 ger,
1 518 pajenn, 15x11,5cm



18€*
hepken !

DEUET ER-MAEZ !!!

* 7,50€ mizoù-kas

Keleier eus Breizh hag ar bed, embannet bep eil
miz gant Skol an Emsav...

Bremañ

Koumanantit buan !

39€ / bloaz - Estren : 49€ - Skoazell : 50€

25 str. Pierre Martin - 35000 Roazhon

Pellg. 02.99.38.75.83

www.skolanemsav.bzh



ROC'H DIWAN : font-debarzhadur Diwan.

**Degemerout a ra ho legadennoù ha roadennoù
evit raktresañ dazont Diwan.**

Roc'h Diwan, Z.A. Sant-Ernel, BP 147, 29411 Landerne Cedex. Pg 02 98 21 33 69
postel : diwan.breizh@wanadoo.fr

Bep tri miz lennit

Al Lanv

Liesdoare : politikerezh etrevroadel,
stourmadoù ar vro, sevenadur

Koumanant : 30€ / bloaz - Skoazell : 40€
59 hent Kerdronioù Vihan - 29000 Kemper

Deskit brezhoneg pe gembraeg dre lizher !

Skol Ober

Tachenn Volta 2 - 1 straed Ampère - 22300 Lannuon

Pellg. 02.96.48.03.00

WWW.SKOLOBER.COM



Breizh-Kembre / Kembre-Breizh, gant AL LIAMM

Englynion evit ar vro hag ar yezh, gant R. JONES & A. LLWYD
(bzhg gant I. COUÉE)

L. Kaezh, gant M. AR C'HODIG

Honno, gant J. BODIOL

**Pa gomze Al Liamm kembraeg ha... diwar-benn
Kembre**, gant H. LATIMIER

Kembre bepred, gant D. IWAN (bzhg gant I. COUÉE)

Gwyn Griffiths, gant H. LATIMIER

Un dro e Kembre, gant R. HEMON

Sant C'hireg, ur sant kevrinus, gant G. KONAN

Drouized Breizh ha drouized Kembre, gant H. LATIMIER

Drouizelezh an dihun breizhek, gant TALDIR

Un dampsell ouzh ar c'hembraeg er mediaoù e 2018,
gant S. MOAL

Evit koumanantiñ skrivit da :

Al Liamm

Tachenn Volta 2

1 straed Ampère

22300 LANNUON

Pgz 02.96.48.03.00

Postel : sekretourva@alliamm.bzh

Koumanant bloaz, Breizh ha Bro-C'hall.....35€

Koumanant bloaz, Broioù all.....40€

Koumanant bloaz, Studieren, tud dilabour19€

Koumanant bloaz, Niverel.....15€

Ti-moullañ
Ouestélio - BREST

I.S.S.N.

0024-1733 (paper)

2268-5278 (niverel)



7€